

ŠKOLSKKE PRIČE

Časopis za nastavnu, edukacijsko-korektivnu, re/habilitacijsku,
pedagoško-psihološku, socijalnu i medicinsku teoriju i praksu

Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju
Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju
Tuzla

Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom
i tjelesnom razvoju, Tuzla
Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju

ŠKOLSKE PRIČE

Jun, 2016.godine

ŠKOLSKE PRIČE

Časopis za nastavnu, edukacijsko-korektivnu, rehabilitacijsku, pedagoško-psihološku, socijalnu i medicinsku teoriju i praksu

Izdavač

Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla
Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju
Krečanska 5, Tuzla

Za izdavača

Mr. sc. Damir Muratović, dipl. pedagog-psiholog

Savjet časopisa:

Dr. sc. Ćimeta Hatibović
Dr. sc. Milena Nikolić
Elmir Tukić, profesor historije
Sead Jahić, dipl. pedagog

Glavni urednik

Mr. sc. Selma Hodžić, dipl. defektolog-oligofrenolog

Zamjenik glavnog urednika

Mr. sc. Saša Delić, dipl. defektolog-oligofrenolog

Redakcijski odbor

Emina Halilčević,	dipl. defektolog-oligofrenolog
Sanela Mandžukić,	dipl. defektolog-oligofrenolog
Mr. sc. Saša Delić,	dipl. defektolog-oligofrenolog
Mr. sc. Selma Ibrišković,	dipl. defektolog-oligofrenolog
Mr. sc. Selma Bakić,	dipl. defektolog-oligofrenolog

Lektorice

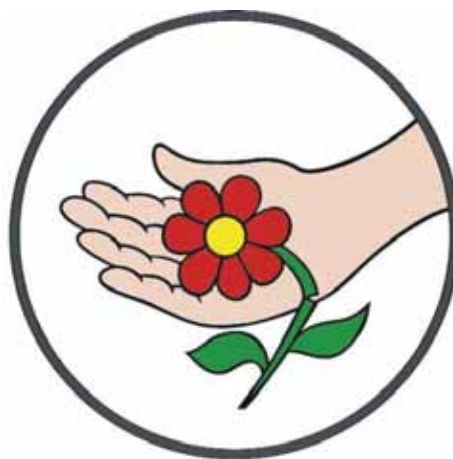
Selma Kapić, profesorica bosanskog jezika i književnosti
Džehva Aščić, profesorica bosanskog jezika i književnosti

Tehničko uređenje

Admir Hasanbašić, dipl. ing. elektrotehnike
Saida Sokoljak, prof. matematike

Izrada naslovne strane

Zlatan Vehabović, student
Enis Zulić, student

Dragi čitatelji,

pred nama su Školske priče, časopis za nastavnu, edukacijsko-korektivnu, rehabilitacijsku, pedagoško-psihološku, socijalnu i medicinsku teoriju i praksu, otvoren svim temama vezanim uz njihov sveobuhvatan pristup i podršku djeci sa poteškoćama u razvoju.

Školske priče su mjesto razmjene saznanja između svih uključenih aktera, izvor su novih informacija, metoda rada, novih interdisciplinarnih i intermedijalnih istraživanja, kao i poticaj svima koji se nalaze u interesnom području aktualizirane teme, koja se u novije vrijeme snažno razvija. U Tuzlanskom kantonu obrazovanje djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama od prioritetnog je javnog interesa i sistemski je dio obrazovnog sistema, što je definisano Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju, Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju i Zakonom o srednjem obrazovanju.

Inkluzija je filozofija zasnovana na uvjerenju da svaki čovjek ima jednaka prava i mogućnosti bez obzira na individualne razlike. U inkluzivnom društvu je svaka osoba poštovana i prihvaćena kao ljudsko biće. Časopis promovira inkluziju koja podrazumijeva da i redovna škola, nastavnici i obrazovni sistem, u cjelini, treba da se mijenjaju kako bi napravili okruženje u kojem svako dijete ima mogućnost da uči zajedno sa svojim vršnjacima u skladu sa svojim mogućnostima, te da se svakom djetetu omogući optimalan razvoj njegovih potencijala. Na to nam ukazuje i nekoliko životnih priča iz iskustva nastavnika, koji su spremno prihvatili izazov i na taj način omogućili djeci sa poteškoćama u razvoju da pohađaju nastavu u redovnoj školi.

Moram istaći da je u Tuzlanskom kantonu dostupna savjetodavna stručna podrška Odjela za dokumentaciju i edukativnu inovaciju Zavoda za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla, te Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona. Različite vrste stručnog usavršavanja za prosvjetne radnike u oblasti inkluzivnog obrazovanja organizuje Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona u saradnji sa nevladinim organizacijama, kao i Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju pri Zavodu za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla. Obuke za unapređenje kompetencija nastavnika za orga-

nizaciju i provođenje inkluzivnog obrazovanja su vršile i druge domaće i strane nevladine organizacije, među kojima se po značaju i broju uključenih nastavnika izdvajaju obuke koje je organizovalo Društvo ujedinjenih građanskih inicijativa „DUGA“ Sarajevo i međunarodna organizacija „Save the Children“, a u saradnji sa resornim Ministarstvom.

Važno je ohrabriti nastavnike i škole i pružiti im odgovarajuću podršku da izrađuju i provode individualne prilagođene programe za sve učenike za koje se ustanovi da imaju teškoće u razvoju. Neophodno je nastaviti provoditi programe stručnog usavršavanja za nastavnike radi sticanja praktičnih vještina za organizovanje inkluzivnog obrazovanja, kao i razvijati druge vrste podrške nastavnicima u realizaciji inkluzivnog odgoja i obrazovanja.

Također je potrebno raditi na podizanju svijesti svih roditelja i učenika o vrijednostima, važnosti i obavezama obrazovnog sistema da osigura inkluzivno obrazovanje s ciljem prevazilaženja negativnih stavova i stigmatizirajućeg odnosa prema učenicima s teškoćama u razvoju.

Čitajući ovaj broj časopisa, pratilo me pozitivno ozračje, tako da se nadam dragi čitaoci, da ćete nešto od tog duha prepoznati i Vi, da će i vama časopis biti zanimljiv, koristan i poticajan. Na kraju, želim časopisu dug opstanak, korisne i pozitivne priče, a svima koji na bilo koji način doprinose izlasku ovog časopisa, želim puno uspjeha u daljem radu.

Srdačno,

mr.sc. Zlatan Muratović, ministar obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona

Dragi čitatelji!

Verba volant scripta manent - Riječi lete, ono što je napisano ostaje

(latinska poslovice)

Procesom reformi obrazovanja u Bosni i Hercegovini specijalna škola je dobila značajnu servisnu funkciju koja se odnosi na pružanje usluga roditeljima djece s teškoćama u razvoju, nastavnicima u redovnoj školi, ostalim stručnjacima koji treba da dobiju odgovarajuća znanja o vrsti i stepenu oštećenja, načinom djelovanja i dokumentovanjem pozitivnih inkluzivnih praksi. Obzirom da smo u procesu reformi obrazovanja smatramo da dokumentovanje pozitivnih inkluzivnih praksi i promovisanje sposobnosti djece i osoba sa teškoćama u razvoju treba da zauzima značajno mjesto. Stoga je Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju/Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju pokrenuo inicijativu za objavljivanje časopisa „Školske priče“.

„Školske priče” je časopis za nastavnu, edukacijsko korektivnu, rehabilitacijsku, pedagoško-psihološku, socijalnu i medicinsku teoriju i praksu. „Školske priče” imaju za cilj animiranje svih direktnih i indirektnih sudionika nastavnog procesa širom Bosne i Hercegovine, a svojim opusom obuhvataju sva relevantna područja bitna za kvalitetan razvoj inkluzivnog obrazovanja učenika. Ideja vodilja ovog časopisa jeste da se napravi jedinstvena baza za podršku nastavnicima, koja će se dobiti prikupljanjem i ažuriranjem pozitivnih praksi kako iz oblasti nastave tako i iz edukacijsko-rehabilitacijske, socijalne i medicinske teorije i prakse.

Od 2010. godine do 2015. godine su obavljena četiri broja časopisa „Školske priče” obrađena sljedeća područja:

- **Opća teorijska pitanja rada s osobama sa smetnjama u razvoju** (obuhvaćena su kroz 30 članaka autora različitih profila).
- **Naučno-istraživački radovi** (obuhvaćeni su kroz 6 članaka autora različitih profila).
- **Prilozi iz prakse** (obuhvaćeni su kroz 71 članak autora različitih profila).

- **Pisana priprema za izvođenje nastavnog časa** (obuhvaćena je kroz 7 članaka autora različitih profila).

Časopis „Školske priče” je most koji spaja dva različita sistema obrazovanja, osobe različitih profesionalnih struktura iz različitih teritorijalnih područja koji na svoj način doprinose njegovom stvaranju.

Časopis Školske priče možete pronaći na stranicama www.pztz.ba, www.ic-lotos.org.ba, www.osfbih.org.ba, www.usinkluzija.ba.

Zahvaljujemo se na doprinosu i očekujemo da ćete i dalje dijeliti Vaša dragocjena iskustva iz školskih učionica, školskih dvorišta, ali i svakodnevnog života i naj taj način obogatiti sistem obrazovanja i rada sa djecom sa teškoćama u razvoju.

Možete nas kontaktirati na telefon:

035/282-477 ili

na e-mail odjelzadokumentaciju@gmail.com

Srdačno,

Vaš Redakcijski odbor

Timski rad

Šta možemo naučiti od gusaka?

Divlje guske su ptice selice. Kao i sve druge ptice selice svake jeseni i svakoga proljeća lete tisućama kilometara od svojih ljetovališta do svojih zimovališta i nazad. To je tako dug i tako težak i opasan put da mnoštvo ptica nikad ne stigne na cilj. Nekim je pticama lako jer imaju laka tijela ili velika krila pa dobar dio puta uglavnom lebde nošene zračnim strujama. Ali divlje su guske velike i teške ptice i u letenje moraju uložiti puno više napora nego sićušne selice. Nijedna divlja guska koja bi morala sama letjeti tisuću kilometara nikad ne bi stigla do cilja. Uginula bi putem od napora. Zato se divlje guske (i još neke vrste ptica s istim problemom) da bi preživjele taj dug i opasan put lete u jatu. Razvile su poseban način letenja kojeg stručnjaci nazivaju V-formacijom jer podsjeća na slovo V. Guska na čelu formacije je vođa i njezin je posao najteži. Ona mahanjem krila ne samo da leti i održava sebe u zraku, nego stvara zračne vrtloge koji olakšavaju let pticama iza nje. Zbog tako teškog posla guska-vođa brzo se umori. Kad guska iza nje osjeti da se vođa umorio, prileti i preuzme ulogu vođe, a umorni vođa odleti na začelje formacije (gdje je najlakše letjeti) da se odmori. I tako se u V-formaciji u pravilnim razmacima smjenjuju vođe jer je cijelome jatu važno da vođa bude odmoran i snažan. Guske redom preuzimaju tu odgovornu i tešku zadaću. Tijekom dugog leta do odredišta, svaka guska mnogo puta mora biti vođa.

Iz vlastitoga je iskustva svakoj guski u formaciji jasno koliko je posao vođe naporan. Zato mu ne podmeću klipove pod noge, ne nastoje mu preoteti njegovu vodeću ulogu, nego mu sve nastoje pomoći. Kad osjete da usporava i da se počinje umarati, gakanjem ga podržavaju i ohrabruju da izdrži još malo.

Ali najljepše od svega je ponašanje gusaka kad jedna od njih zapadne u nepriliku, kad počne padati od bolesti, premorenosti ili pogođena metkom. Jato takvu gusku nikad ne ostavlja samu. Formacija, doduše, nastavlja let, ali dvije najumornije guske sa začelja formacije spuste se na zemlju i ostanu s onom koja je pala dok se ne oporavi ili dok ne uquine. Nakon toga, zajednički

leteći i smjenjujući se na mjestu vođe, te se guske priključe prvom sljedećem jatu. Promatrajući ponašanje divljih gusaka, shvaćamo zapravo što je to tim i što je timski rad.

1. Tim je složna saradnička skupina ujedinjena oko nekog zajedničkog cilja koji je svima jednako važan. Članovi tima saradnjom mogu napraviti posao neusporedivo lakše, brže i bolje nego što to bilo tko od njih može napraviti kad radi sam.
2. Uloga vođe u timu nije počasna, nego radna. Vođa mora preuzeti odgovornost za uspjeh u timu. Kad to više nije u stanju, mora se povući. Svaki član tima može biti vođa ako za taj posao ima snage i ako je spreman preuzeti odgovornost za cijeli tim.
3. Članovi tima pomažu jedni drugima i sarađuju. Nastoje olakšati posao jedni drugima, ne ometaju, ne prigovaraju, ne podmeću nego bodre jedni druge da svako što bolje obavi svoj posao i da zajednički stignu do cilja.
4. Tim neće prestati rad ako neki član ima problema. Posao se mora nastaviti, nema odustajanja. Međutim, svaki član u timu je važan i tim nijednog svoga člana neće ostaviti na cjedilu, neko će ostati s njim i pomoći mu da riješi problem.

Kreativne terapije u radu sa djecom sa teškoćama u razvoju

Mr sci. Selma Bakić, dipl. defektolog- oligofrenolog

Salem Bakić, dipl. defektolog- oligofrenolog

Sandra Krstanović, dipl. defektolog -oligofrenolog,

Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla

“Ono što je iza nas i ono što je ispred nas sitnica je u odnosu na ono što je unutar nas.”

R.W.Emerson

Uvod

U kreativne terapije ubrajaju se likovna terapija, muziko terapija, drama terapija i terapija plesom i pokretom. Začeci kreativnih terapija potiču još od 40-ih godina prošlog vijeka u SAD-u i Velikoj Britaniji. Kreativne terapije se provode u individualnom ili grupnom radu često sa najranjivijim populacijama (djecom, djeci i odraslima sa teškoćama u razvoju, osobama u žalovanju, osobama u palijativnoj njezi, starijim osobama, ovisnicima itd.).

Ljekovitost kreativnih terapija je davno prepoznata. Kroz interakciju sa likovnim materijalima, muzikom, glumom i plesom opuštamo se, oslobađamo stresa, igramo se, eksperimentišemo, šaramo, bojimo, režemo, kidamo, lijepimo, mrljamo, gnječimo, kružimo, gužvamo, uokvirujemo, pjevamo, glumimo i plešemo. Razvijamo senzibilitet, otvaramo se prema podražajima. Uronjeni smo u proces, a talenat i vještina postaju nevažni. Dopuštamo mašti da nas vodi, izlazimo iz utabanog automatskog razmišljanja i ulazimo u novi svijet mogućnosti. Izbacujemo neželjene emocije, oslobađamo unutarnji skriveni svijet, posmatramo i reflektujemo, uviđamo nešto novo.

Likovna terapija kao oblik kreativne terapije

Slika je neiscrpni izvor značenja. Za nju kažu da vrijedi hiljadu riječi. Proces likovnog izražavanja može proniknuti dublje od riječi, a da je u isto vrijeme manje direktan. Neverbalno izražavanje ima velikih prednosti u odnosu na govor, naročito kod djece koja lakše komuniciraju crtežom, kod osoba kod kojih postoje poteškoće u verbalnom izražavanju ili čija su iskustva preintenzivna da bi se mogla verbalno izraziti (Grgu-

rić i Jakubin, 1996).

Likovni proces nije samo crtanje u klasičnom smislu nego i svaki oblik likovnog izražavanja što može biti kidanje i gužvanje papira, rezanje, bušenje, špricanje boje, mrljanje, slikanje sa stopalima ili prstima, pravljenje predmeta, modeliranje u glini, tijestu ili plastelinu, sastavljanje kolaža od fotografija i časopisa. Likovnom terapijom mogu se izraziti te pomiriti emocionalni konflikti, pospješiti razvojni proces, pa tako i psihoterapijski proces u okviru rasta, razvoja i sazrijevanja ličnosti. Otkrivanjem sebe i svojih pozitivnih resursa potiče se samoosvještavanje, rješavanje problema, smanjuje anksioznost, povećava samopouzdanje, proređuju traumatski doživljaji i negativni aspekti života. Obilježje likovnog odgoja je u tome što primjenjuje stvaralački likovni proces kao sredstvo izražavanja i komunikacije. To znači da osoba kroz crtež, sliku ili skulpturu pokazuje misli, osjećaje, imaginaciju koje uglavnom ne može izraziti u razgovoru. Crtež tako često može iznenaditi jer na površinu (u vrlo konkretnom obliku) izađu latentne teme. Svako zna crtati. Važno je ono što crtež izražava i šta sadržava njegova emocionalna i komunikativna vrijednost. Proces crtanja je važniji od konačnog produkta. Neki od elemenata crteža kroz koji se mogu izraziti emocije su: pokret, boja, različiti materijali i kompozicija. Kroz crtanje osoba prenosi unutarnji svijet u vanjski. Za razliku od govora crtež je trajna zabilješka unutarnjeg procesa i uvijek mu se može iznova vraćati (Ivanović, 2005).

Likovne radionice u terapiji djece sa teškoćama u razvoju

Likovnim izražavanjem kroz različiti materijal kod djece sa teškoćama u razvoju se potiče sen-

Školske priče

zomotorna integracija, razvoj fine i grube motorike, pokretljivost, snaga i izdržljivost lokomotornog sistema, kontrola pokreta i koordinacija, osvještavanje slike o tijelu, razvijanje prostornih koncepata i orijentacije, razvoj pažnje i koncentracije, neverbalna komunikacija i simboličko izražavanje te razvoj sposobnosti za aktivno i stvaralačko sudjelovanje u životu (Ljubešić, 2001).

Likovne radionice za djecu sa teškoćama u razvoju mogu se organizovati kroz individualni ili grupni rad u manjim grupama u otvorenom i u zatvorenom prostoru (kroz nastavu, boravak u prirodi, produženi boravak,...). U realizaciji programa likovnog izražavanja posebna pažnja treba se usmjeriti na stvaranje ugodnog ambijenta u kojem djeca mogu slobodno izraziti svoje potencijale. Aktivnosti i radni materijali će biti unaprijed određeni, djeci poznati i sigurni. Bilo da se djeca izražavaju kroz glinu, tkanje, mozaik ili slikanje likovne aktivnosti će biti u skladu sa razvojnim sposobnostima djece sa naglaskom na poticanje još neusvojenih vještina. Djecu sa teškoćama u razvoju je važno uključiti u proces stvaranja, poticati ih na stvaranje vlastitog izražaja, pružiti im mogućnost izbora, davati im podršku i konstruktivno ih voditi ka ostvarivanju vlastitih potencijala. Crtež nastaje za kratko vrijeme kao izraz ličnosti ili kao poruka. Komunikacija slikom/crtežom je alternativa verbalne komunikacije kojim se oslobađa stvaralačka energija i kreativni potencijal (Vidmar, 2010).

Dječja komunikacija, a posebno djece sa teškoćama u razvoju je više motorička, kinestetička, konkretna, neposredna, izvorna i spontana. Misaoni proces im je bliži primarnom, a ponašanje proizlazi iz potrebe za uspostavljanjem ugone. Freud (prema De Zan, 1994) navodi neke razloge zašto je crtež dobro sredstvo u radu s djecom: djeca teško verbaliziraju, ne mogu asociirati, nemaju uspostavljen odnos prema realitetu, djeca nemaju mogućnost uspostavljanja pravog transfera. Pri crtanju dijete na papir projicira lično iskustvo aktualnog, ovdje i sad. Ono slikom izražava vlastito iskustvo, želju, fantaziju i konflikte.

U rehabilitacijskom procesu rada sa djecom sa teškoćama u razvoju često se koristi crtež kao pomoćna i suportivna metoda u procjeni i pra-

ćenu razvojnih potencijala djeteta. Tako nam crtež čovjeka može dati puno podatka o emocionalnom i psihomotoričkom razvoju (razvoj fine i grube motorike, grafomotorike, lateralnost, percepcija, orijentacija na papiru, razina kognitivnih sposobnosti, svijest o tijelu, doživljaj vlastitog tijela u prostoru, doživljaj okoline, odnosi u porodici, samopoimanje i samopoštovanje,...). Djeca sa sniženim intelektualnim sposobnostima usljed teškoća u motoričkom, kognitivnom i socijalnom razvoju često su nesvjesni dijelova svog tijela i imaju teškoće u doživljaju svog tijela kao cjeline, imaju iskrivljenu sliku svoga tijela i lošu prostornu svjesnost (što je veći prostor to je osjećaj izgubljenosti veći, nemogućnost kontrole vlastitih pokreta u prostoru dovodi do konfuzije, nemogućnost određivanja smjera naprijed-nazad, lijevo-desno otežava učenje) (Prstačić, 2006.).

U realizaciji programa rada sa djecom sa teškoćama u razvoju posebnu pažnju treba usmjeriti na stvaranje sigurnog, ugodnog i poznatog okruženja u kojem oni onda mogu slobodno izraziti svoje potencijale.

Aktivnosti i radni materijali trebaju biti unaprijed određeni, djetetu poznati i sigurni. Često je prvobitno potrebno djecu upoznati sa materijalom, njegovim svojstvima i rukovanjem, jer ova djeca mogu pokazivati strah i nelagodu spram nepoznatog. Nove stvari i aktivnosti trebaju se uvoditi postepeno i dozirano, kako bi se dijete uvijek osjećalo sigurno. Aktivnosti u koje uključujemo dijete moraju biti u skladu s njegovim razvojnim sposobnostima, individualnim potrebama i interesima što je jako teško kada radimo sa heterogenom grupom. Pružanje mogućnosti upotrebe postojećih razvojnih sposobnosti uz postepeno poticanje još neusvojenih vještina, a sve to u funkciji razvoja osjećaja slobode, kreativnost, stvaralaštva, doživljaja uspjeha i vlastite vrijednosti. Djeca sa teškoćama u razvoju često pokazuju nedostatak spontanosti i preuzimanja inicijative u svom ponašanju često su rigidni i stereotipni. Stoga je važno uključiti ih u proces stvaranja, poticati ih na stvaranje vlastitog izražaja, pružiti im mogućnost izbora, davati im podršku i konstruktivno ih voditi ka ostvarivanju vlastitih potencijala (Belamarić, 1986).

Muzikoterapija kao oblik kreativne terapije

Gotovo da nema čovjeka koji ne bi bio bar donekle osjetljiv na muziku koja postoji od kada postoje i ljudi.

Muzikoterapija je korištenje muzike i/ili muzičkih elemenata (zvuk, ritam, melodija, harmonija), koje upotrebljava kvalificirani muzikoterapeut, individualno ili grupno, u procesu omogućavanja i poboljšanja komunikacije, odnosa,

učenja, izražavanja, organizacije i ostalih bitnih terapijskih ciljeva, kako bi se ispunile fizičke, emotivne, psihičke, socijalne i kognitivne potrebe. Muzikoterapija teži razvijanju potencijala i/ili obnavljanju funkcije pojedinca, kako bi on ili ona mogli postići bolji odnos sa samima sobom i drugim ljudima, a prema tome bolju kvalitetu života kroz prevenciju, rehabilitaciju i terapiju (Wigram, Pedersen, Bonde 2002).

Koristi se u terapijama za gluhe i slijepe osobe, za osobe koje pate od duševnih bolesti (depresija, manični poremećaj, shizofrenija...), za osobe s teškoćama u razvoju, za osobe koje su ovisne o nekoj supstanci. Mogli bismo reći da je zvuk sve ono što raspoznavamo sluhom, ali i cijelim tijelom kojim doživimo zvučnu vibraciju kao fizički fenomen, dok je ton organizovan zvuk – koji ima visinu, jačinu, trajanje i boju. U ovom smislu potpuno je opravdano muzikoterapiju nazvati i terapijom zvukom. Doživljaj muzike kod čovjeka može se očitovati na tri nivoa: motoričko ugađanje, meditativno ugađanje i svjesno aktivno ugađanje

Muzikoterapija u radu sa djecom obuhvaća muzičku terapiju kod djece sa teškoćama u razvoju, ublažavanje govornih nedostataka i problema disajnih puteva, muzičku terapiju u funkciji prevencije kod djece bez teškoća, poticanje kreativnog izražavanja djece koja imaju problema s komunikacijom, poticanje motiviranosti, razvijanje svijesti o sebi, drugima i životnom okruženju, rasterećenje i poticanje samostalnosti, poboljša-

vanje motoričke usklađenosti, uticaj i razvoj memorijskih sposobnosti i uticaj i razvoj muzičkog ukusa i estetskih vrijednosti (Reich, 1969).

Alvin (1975) naglašava da je jedan od zadataka muzikoterapije reducirati sposobnost doživljavanja djeteta, odnosno osobe sa teškoćama, ponovno ih aktivirati i osposobiti za užitek. Značenje muzike u muzikoterapiji može kod djeteta sa teškoćama „dodirnuti“ jednu produktivnu sferu i potaknuti je. Taj terapijski zadatak podrazumijeva potrebu djeteta sa teškoćama da prevlada svoju smanjenu sposobnost doživljavanja. To znači probuditi njegove potrebe, posebno na području umjetničkog doživljaja i stvaranja, za aktivno učešće čime bi se bitno obogatio njegov životni razvoj.

Muzikoterapija u radu djeca sa teškoćama u razvoju

Muzikoterapiju bi trebao provoditi educirani muzikoterapeut. On mora napraviti procjenu djeteta, zadati ciljeve koje želi postići terapijom te prema tome napraviti plan i program za individualne ili grupne terapije/radionice. Tokom seanse treba opservirati ponašanje i reakcije djeteta ili djece i prema tome razvijati, promijeniti ili nastaviti

sa svojim načinom rada. Sve aktivnosti trebaju odgovarati djetetovom interesu i njegovom razvojnom nivou, a moraju se odvijati u odgovarajućoj okolini (ne smije biti prebučno, zagušljivo ili mračno). Bitnije je da aktivnost kojom se bavi završi nego izvrši tačno. Dijete mora imati osjećaj da ima izbor jer to dovodi do veće samostalnosti, a kao takvo lakše će savladati nove zadatke. Iskustvo treba biti što veće jer to dovodi do boljeg kognitivnog razvoja. Grupne terapije se provode sa ciljem povezivanja djece i stvaranja osjećaja da nisu izolirani, otuđeni i izopćeni od svijeta. Ovdje se može postići bliskost i kontakt sa drugim osobama koje su, zapravo, najobičnije i najosnovnije ljudske potrebe (Chazan, 2001).

U grupama muzikoterapije koriste se muzika i riječi, a kroz njih se ostvaruje odnos sa drugima. Takvo iskustvo ih približava osjećaju da rade jedan za drugog, a ne jedan protiv drugog. Možemo reći da je muzikoterapija dio muziko pedagogije, što više, u onoj mjeri u kojoj prestaje vjerovati u neku „tajanstvenu“, izlječiteljsku moć muzike, a ona naprosto to mora učiniti jer muzika te moći nema u toj mjeri. Dakle, ona i nije drugo nego primijenjena muzikopedagogija.

Izgovorne norme

**Sanela Ograšević, dipl.defektolog-logoped
JU OŠ "Turija", Lukavac**

U JU OŠ „Turija“ (Lukavac), radim već 10 godina, na poslovima stručnog saradnika- defektologa/ logopeda. U svom radu sam se često susretala sa pitanjima kad je vrijeme da dijete usvoji određene glasove i da ih reproducira. To me navelo da nešto napišem o razvoju govora i izgovornih normi.

Razvoj izgovora glasovnog sistema nekog jezika teče postepeno uz napredovanje i zaostajanje, a traje do devete godine života, kada se govor automatizira (Škarić, 1988). Postoje mnogobrojna istraživanja koja su provedena sa ciljem da se utvrdi kada djeca nauče izgovarati određeni glas. Mala djeca obično usvajaju sve vokale ispravno. Što se tiče konsonanata obično se javljaju prvo oni konsonanti koje je fiziološki najlakše izgovoriti. U ranom razvojnem dobu se usvajaju plozivi i nazali, a frikativi i sonanti se javljaju kasnije. Djeca pokazuju mnogo individualnih razlika prilikom usvajanja glasova tako da dob u kojoj djeca nauče sve glasove može varirati čak od dvije do tri godine (Salihović, Junuzović - Žunić, Ibrahimagić, 2006).

Roditelji se često pitaju kada je vrijeme da njihovo dijete usvoji određeni glas. Da bismo dobili odgovor na to pitanje moramo poznavati izgovorne norme kod djece.

Vuletić (1990) navodi norme usvajanja glasova za djecu u razmacima od po šest mjeseci:

U dobi od 3 do 3,5 godine dijete bi trebalo ispravno izgovarati sljedeće glasove:

Vokale: a, e, i, o, u, (otvor vokala može još varirati);
Prijelazni glas: j;
Plozive: p, b, t, d, k, g; (dopušteno lagano obezvučenje zvučnih ploziva);
Frikative: f, h;
Sonante: l, v, m, n.

Na ovom uzrastu dopušteno je blago obezvučenje zvučnih konsonanata, i supstitucija sonanta «r» sa sonantom «l» do četiri godine, što predstavlja samo blago kašnjenje u razvoju toga glasa.

U dobi od 3,5 do 4 godine dijete bi trebalo ispravno izgovarati sljedeće glasove:

Vokale: a, e, i, o, u;
Prijelazni glas: j;
Plozive: b, p, d, t, g, k;
Frikative: f, h;
Sonante: l, v, m, n, nj;

Na ovom uzrastu može se tolerisati još supstitucija sonanta «nj» sa sonantom «n», kao i blago obezvučenje zvučnih konsonanata, što može predstavljati lagano zaostajanje te se može tolerisati 2-3 mjeseca nakon četvrtre godine.

U dobi od 4 do 4,5 godine dijete bi trebalo ispravno izgovarati sljedeće glasove:

Vokale: a, e, i, o, u;
Prijelazni glas: j;
Plozive: p, b, t, d, k, g;
Frikative: f, h;
Sonante: l, lj, v, r, m, n, nj;

Na ovom uzrastu dopuštena blaga distorzija sonanta «r» i to u obliku veoma blago izražene nedovoljne vibrantnosti, ili čak prejake vibrantnosti koja se može javiti kod djece koja su tek usvojila taj glas.

U dobi od 4,5 do 5,5 godina dijete bi trebalo ispravno izgovarati sljedeće glasove:

Vokale: a, e, i, o, u;
Prijelazni glas: j;
Plozive: p, b, t, d, k, g;
Frikative: f, h, s, z;
Afrikate: c;
Sonante: l, lj, v, r, m, n, nj;

Školske priče

Dijete koje je navršilo 5,5 godina treba ispravno izgovarati sve glasove. Prema tome, svako odstupanje od ispravnog izgovora u djeteta starijeg od 5,5 godina zahtjeva logopedsku pomoć bilo u vidu logopedске rehabilitacije, bilo kao savjetovanje sa roditeljima sa obaveznim logopedskim kontrolama govora. Da biste bili sigurni da se govor vašeg djeteta razvija u skladu sa uzrastom Škarić I. ((1988) navodi zadatke koje bi dijete trebalo da može riješiti ili bar većinu njih u određenim godinama života u ranom djetinjstvu.

Kod djeteta do dvije godine provjerite:

- koristi li u govoru više od deset riječi (ne moraju to biti riječi iz govora okoline),
- zna li pokazati dijelove na lutki (3-5) kad to od njega tražite (na primjer, „Gdje je nos?“, „Pokaži bebinu ruku!“ i sl.),
- oponaša li glasanje barem jedne životinje ili vozila (na primjer. „Kako ide auto?“ „A koka?“ i sl.),
- pokazuje li sliku koju mu imenujemo (pred djetetom su njemu poznate slike iz slikovnica, a mi pitamo „A gdje je vuk?“ dok dijete pokazuje na sliku sa vukom),
- koristi li u govoru negaciju (na primjer kada nečeg nema ili nešto ne želi, dijete govori „nema“, „ne“, „neću“ i sl.

Kod djeteta u trećoj godini života provjerite:

- imenuje li nekoliko desetaka predmeta (bića iz najbliže okoline),
- imenuje li radnju na slikama,
- može li ponoviti za vama dvije srednje duge riječi ili broja. (na primjer: jak-kosa ili nula-pet. Dijete ne mora znati značenje tih riječi niti ih ispravno izgovoriti),
- imenuje li jednu boju,
- izgovara li korektno sve samoglasnike i deset do petnaest suglasnika (na primjer: p, b, m, n, jt, d, k, g, v, l, f, c),
- koristi li dvočlane ili tročlane iskaze u govoru (kombinacija dvije ili tri riječi).

Za svog četverogodišnjaka možete provjeriti:

- da li je gramatika njegovog govora slična gramatici govora koji ga okružuje (dužina rečenice u prosjeku iznosi dvije do tri riječi),
- zna li reći svoje ime i prezime,
- može li ponoviti tri broja,
- izvještava li verbalno o onome šta se dogodilo (npr. gdje je palo, šta je vidjelo, ko ga je udario i sl.),
- protestira li kada kažete neku netačnost (npr. „Pada kiša“ a napolju je sunčano, ili
- „Ti si curica“ a radi se o dječaku i sl.),
- postavlja li pitanje koristeći upitne zamjenice (npr. ko, šta, zašto i gdje),
- izgovara li ispravno glasove prema gore navedenim kriterijima.

Procijenite li da dijete značajno odstupa u polovini navedenih zadataka potražite pomoć stručnjaka.

Nakon četvrte godine razvoja govora djeteta dolazi period dječijih pitanja pa u ovoj fazi govorna komunikacija dobiva značajnu ulogu u dječijem spoznajnom razvoju.

U tom periodu trebamo biti jako strpljivi u odgovaranju na dječija pitanja jer na taj način postićemo slijedeće:

- dijete proširuje svoju spoznaju o svijetu koji ga okružuje,
- postićemo razvoj istraživačke motivacije kod djeteta,
- razvijamo u djeteta stav da je svijet racionalno organiziran i da ga je moguće spoznati.

Usvoji li dijete stav da na svako pitanje postoji odgovor, to će ga uveliko poticati na uspjeh u školovanju.

Savjeti za pravilan razvoj govora vašeg djeteta

Djetetov razvoj govora prolazi kroz razne faze te mnoge pogreške u izgovoru spontano prođu. Bitno je djetetu dati dobar govorni uzor tj. omogućiti da dijete okružuje govor koji će ono ugodno doživljavati.

Sa djetetom se ne smije predugo tepati. Tepanje se mora razvijati sa dječijim govornim sposobnostima i to tako da naš govor bude uvijek korak ispred djetetovog.

Ako dijete ima poteškoća u usvajanju izgovora i govora bilo bi dobro da ne uči istovremeno dva jezika: riječ je o dva sistema koja mogu doći u sukob ili se izmješati (Bilingvizam).

Ako dijete ima jačih odstupanja u izgovoru i anomalija u građi govornih organa treba potražiti stručnu pomoć. Jedan od razloga za traženje stručne pomoći su brojni oštećeni glasovi kako god lagano bilo oštećenje.

Bolje je biti prestrog pa potražiti pomoć kada je to nepotrebno, nego prepustiti dijete njegovom poremećaju koji možda i neće proći sam od sebe i otežat će školovanje pa čak i izbor zanimanja, a da i ne govorimo o teškoćama što ih dijete može imati u kontaktu sa drugom djecom.

Naša priča

**Hadžihasanović Maksida i Jahić Munira, nastavnice
JU OŠ "Novi Grad", Tuzla**

Inkluzija je veoma složen i zahtjevan proces koji podrazumijeva posebne obrazovne potrebe. Uprkos tome, većina nastavnika osjeća ogromno zadovoljstvo koje pruža rad na individualnim potencijalima svakog djeteta. U svojoj složenosti, inkluzija pruža mogućnost nastavniku da otkrije pozitivnu energiju i osobenost koju ima svako dijete. Inkluzija podstiče na stalne promjene u primjeni nastavnih metoda kako bi se uvažile različitosti i potrebe svakog djeteta.

U potrazi za nečim drugačijim, opredjelile smo se za Montessori metodu - Pomozi mi da uradim sam.

Cilj Montessori metode je njegovati dječiju osobnost, indirektno potičući interes za različita područja, a učenje pretvoriti u igru. Djeca se ne pohvaljuju za postignute rezultate nego se potiče unutarnje zadovoljstvo postignutim. Poštuje se ritam svakog djeteta u usvajanju znanja, bilo da se radi o natprosječno inteligentnom ili djetetu s posebnim potrebama. Djeca se navikavaju pomagati mlađima, uče od starijih učenika te uče poštovati međusobne razlike.

Svoju koncepciju odgoja Maria Montessori, prva talijanska liječnica i pedagoginja, zasniva na spoznajama o razvojnim fazama dječje osjetljivosti. Uočila je da djeca neovisno o mjestu rođenja, kulturi, jeziku i naciji, imaju jedinstvene karakteristike razvoja. Zadovoljavanje tih razvojnih faza polazi od dvije pretpostavke. Prvo, djeca imaju urođene snage za samorazvoj i drugo, one se aktiviraju kad su djeca okružena povoljnom sredinom. Zadatak nastavnika je osigurati odgovarajuću sredinu i materijale koji će poticati samostalnu aktivnost djece. Nastavnik u Montessori koncepciji je organizator i usmjerivač. Materijali i prostor za rad i boravak djece vrlo su važni.

Okolinu koja je primjerena potrebama djeteta i nudi sve što djetetu treba za tjelesnu, umnu, duhovnu prilagodbu, Maria Montessori naziva pri-

premljena okolina. Ta je okolina ispunjena Montessori priborom i uređena je tako da ispunjava žive, trenutne potrebe djeteta i dopušta razvoj njegove ličnosti. Osnovno načelo rada je omogućavanje svakom djetetu da slobodno izabere ono čime će se baviti.

Vodeći se načelima Montessori metode realizovale smo sa našim učenicima brojne aktivnosti, od kojih izdvajamo obilježavanje mjeseca knjige.

Slijedeći ideju kako je svako dijete jedinstveno na svoj način, poštujući različitost i vjerujući da je različitost neprocjenjivo bogatstvo, prepoznajući to bogatstvo u svojoj školi, odlučili smo organizirati niz aktivnosti u kojima će se ta ideja adekvatno realizirati.

Početak školske godine, planiranja, tematska, sedmična, mjesečna, ishodi, kompetencije, inkluzija... „trčanje“ kroz nastavne planove i programe, silna administracija...umor!!! U stalnom smo strahu da nismo dovoljno stručni, kompetentni, u strahu smo od novog i nedovoljno poznatog, svjesni mnoštva nedoumica, različitih pristupa, nedostatka stručnih i metodičkih uputstava. Usljed svega toga zaboravimo koliko je ponekad bitno postupati i po unutrašnjem nahođenju, po našim nepisanim, ali efikasnim pravilima, koja itekako poštuju ličnost i osobitost svakog djeteta, pravilima građenim u godinama provedenim s djecom i duboko ugrađenim u nama. Zato smo zastali, dozvali u sebi tog i takvog nastavnika i ideja se odmah rodila.

Počeo je Mjesec knjige u našoj školi i u tom mjesecu počeli smo stvarati jednu svoju priču, posebnu i drugačiju. Knjiga nam je poslužila kao sredstvo koje će nam pomoći ostvariti ideju. Prilikom organiziranja različitih manifestacija u svojim školama i van njih nikada nismo u mogućnosti pružiti priliku svim učenicima koji to žele da nastupe na istim. Svjesni smo pri tome činjenice da nas mnogo učenika u takvim situa-

Školske priče

cijama tiho i stidljivo gleda iz prikrajka i očekuje da se baš ovoga puta desi čudo i da, umjesto vještog „dežurnog“ voditelja priredbe ili omiljenog općepopularnog glavnog glumca u školskom igrokazu, izaberemo baš njega koji to želi, ali ne dolazi do izražaja.

I krenuli smo. Dali smo priliku svim učenicima da budu jedan od likova naše zajedničke priče. Zamislili smo čas lektire drugačiji od dosadašnjih, čas lektire koji su učenici kreirali na svoj način. Danima su učionice bile kreativne radionice, izvorišta raskošnih ideja, mjesta gdje su naši učenici radili, stvarali, igrali se, učili, bili aktivno uključeni u proces realizacije jedne pozitivne ideje. Radeći i pripremajući svoje prezentacije, upoznivali su sebe, svoje mogućnosti, talente, vještine, istovremeno otkrivajući mogućnosti i talente svojih drugova/drugarica iz razreda. Radovali su se što će osjetiti čari školske pozornice, neki i po prvi put, što će se naći u ulozi režisera, scenografa, šminkera, kostimografa, glavnog glumca, voditelja, recitatora, prezentatora... Mnogo književnih likova oživljeno je tih dana na našoj pozornici. Školom su se šetali Pinokio, Alisa, Mali Princ, Mehmed-paša Sokolović... Miroslav Antić pozdravio nas je i obratio nam se... Umjesto nekih, manje smjelih, govorile su lutke, umjesto drugih sjenke, crteži, stripovi... Problemi sa izgovorom, zamuckivanje, nespretno izgovoreni glasovi tih dana nikome nisu bili prepreka, nego poticaj da se pronađu u nečemu što im odgovara i pruža priliku da se iskažu. A na kraju, svi su bili jednako ponosni na sebe kada su shvatili da je aplauz nakon izvedbe upućen i njima, svakom pojedincu koji je bio dio jedne uspješne ekipe.

U svemu tome i nastavnici su izgubili svoje klasične uloge i dobili nove. Nastavnica matematike pobjegla je iz svijeta brojki u čarobni svijet lijepih riječi, te zajedno sa nastavnicama engleskog, njemačkog i maternjeg jezika, dobila ulogu gledaoca i uživala u raskošnom kreativnom izrazu svojih učenika. Osjećali smo se ispunjeno i sretno kada smo shvatili da smo zajedno sa svojim učenicima uspješno realizirali ideju jedne posebne priče, priče u kojoj je svaki učenik imao priliku biti jedan od likova.

Podsticanje samostalnosti, što je po Montessori metodi veoma važno, rezultiralo je pokazivanjem velikih učeničkih potencijala u pogledu osjetljivosti za red, jezičkih sposobnosti, osjećaja za pokrete, glumu, društvene promjene i ponašanja.

I na kraju:

Kad su jednom Mariju Montessori pitali što treba dozvoliti djetetu da čini samo, ona je rekla da mu treba dozvoliti da čini samostalno sve ono što može. Mi često, u najboljoj namjeri, činimo neke stvari umjesto djeteta i tako sprečavamo njegov razvoj. Trebamo mu dozvoliti da radi samo, i da na taj način uči o svijetu i izgrađuje samopouzdanje.

Moto je: „Pomozi mi da to učinim sam.“ Na taj se način jaki usavršavaju, a slabi jačaju.

Koristan link: <http://www.roditelji.hr/vrtic/2224-sto-je-montessori/>

Lejla i njeni drugari

Sokoljak Saida, nastavnica u JU OŠ "Simin Han", Tuzla

Samim rođenjem životni put Lejle određen je borbom za što normalniji i sretniji život. Naime, Lejla je po rođenju imala oštećenje centralnog nervnog sistema (celebralna paraliza) i za posljedicu je doživotno korištenje invalidskih kolica. Poseban problem je bio polazak u školu. Prepreke su se nalazile na svakom koraku, ali zajedničkim snagama njenih roditelja, škole i ostalih roditelja njenih drugara prepreke su prevazilažene. Sve do dolaska u predmetnu nastavu Lejli je bila dovoljna pomoć njenih drugara i njihove učiteljice Vildane. Međutim, dolaskom u predmetnu nastavu pojavio se problem kabinetske nastave, jer su kabineti raspoređeni na tri različita sprata. Velikim razumijevanjem njenih drugara i njihovih roditelja učenici VIc razreda dobili su učionicu u kojoj se odvija gotovo sva nastava, izuzev tjelesnog, informatike i matematike (kabinet matematike je odmah do njihove učionice).

Pohađanje nastave je za Lejlu bilo privremeno riješeno. Ali teškoće se za Lejlu nastavljaju u daljem uzrastanju i školovanju. U sedmom razredu (VIc) Lejla je porasla kao i njeni drugari. Stolice i stolovi koje su koristili učenici VIc su bili niski, oštećeni, nesigurni za korištenje. Boravak Lejle u školi tad je iziskivao i poseban fizički napor. Morala je biti jako savijenih leđa nad klupom dok je pisala. Uočivši problem ra-

zrednica Hamzabegović Razija pokreće inicijativu sa članovima Vijeća roditelja VIc, Vijećem roditelja škole i svih uposlenih OŠ "Simin Han" da se nabave nove klupe i stolice kako za Lejlu, tako i za njene dobre drugare. Humanost, razumijevanje, odgovornost svih koji poznaju Lejlu, pokazuje se na djelu. Za par mjeseci sretna i zadovoljna Lejla i njeni drugari su sjedili za novim klupama i stolicama. I to nije sve. U učionicu VIc je pristigla i nova tabla, vješalica, zavjese, sat. Učionica se dotjeruje krečenjem, farbanjem zidova, temeljitim čišćenjem podova. Roditelji njenih drugara ne staju ni na tome već se izrađuje poseban, prilagođen WC kako bi ga Lejla sama mogla koristiti u školi bez pomoći drugih.

Školske priče

Drugari i njihovi roditelji, uposleni u školi su tu, uz Lejlu, uvijek spremni da joj u svemu pomognu.

Moj prvi susret sa Lejlom je istovremeno bio i prvi susret sa djetetom koje ima Cerebralnu paralizu (u daljem tekstu CP). Njena učiteljica je rekla da uglavnom svo gradivo prati bez većih poteškoća, ali sam ipak odlučila malo istražiti istoriju i simptome ovog poremećaja, a onda vremenom uvidjeti da li joj je potreban ikakav prilagođeni program iz matematike.

Otkrila sam da je to stanje koje se rehabilitacijom može poboljšati, ali ne izliječiti i da je prihvatanje takvog djeteta od strane roditelja i okoline najveći napredak. Ta djeca mogu ići i obrazovati se u redovnoj školi, mogu se igrati, mogu raditi samo im treba malo podrške od drugih ljudi.

I zaista, kako je vrijeme prolazilo uočila sam da je Lejla pametna i hrabra djevojčica, kojoj njena kolica nisu prepreka u postizanju uspjeha. Bitno je samo prilagoditi metodu koja će joj najbolje odgovarati. Metode se uglavnom svode na praktičnost koja će joj pomoći da se najbolje prilagodi nastavi i izradi zadataka. To je, prije svega, podrška njenih drugova i drugarica iz razreda, te podrška nastavnika. Njeno mjesto mora biti blizu table i omogućiti jednostavno manevrisanje kolicima. Jer, Lejla voli da radi na tabli zadatke kao i sva ostala djeca. Sporost pri pisanju ne smije biti prepreka pa tolerancija svih nas je jako potrebna i nikada do sada nije bila problem. Naprotiv, njeni drugari uvijek za nju imaju riječi bodrenja i pohvale. Oduševila su me i njihova nečujna dogovaranja ko će joj pomoći kada treba izaći pred tablu ili vratiti je na mjesto.

Prilikom kontrolnih i ostalih pismenih radova, uvijek treba pripremiti napisane zadatke na listu papira da ona ne bi gubila vrijeme prepisujući ih. Jedini problem su geometrijski zadaci sa crtnjem i konstrukcijama jer teško manevriše sa geometrijskim priborom. Zbog toga joj treba ponuditi zadatke sa izrađenim crtežom, dok konstruktivne zadatke treba zamijeniti nekim drugim iz te oblasti. Ali pored svih problema, ona je uporna da savlada i upotrebu geometrijskog pribora. Svaka prepreka je za ovu hrabru djevojčicu – izazov. I

tu njenu borbu uvijek možete uočiti pa sa puno razumijevanja i pružiti pomoć. Nikada nećemo biti svjesni koliko će jedna mala pažnja uticati u napretku bilo kog djeteta.

Čitajući o ovom problemu naišla sam na najnoviju metodu koja pomaže razvoju djece sa CP i iznenađujuće je da je do nje došao jedan matematičar, a ne doktor. Ruski matematičar Leonid Blum je proučavao problem CP i upravo sa tog stanovišta ponudio neke metode i rješenja. Neko ko nije medicinski radnik posmatrao je CP sa svim drugim očima i to mu je omogućilo da ponudi nešto novo što se pokazalo dosta uspješno.

Metoda se zove ABR (Advanced Biomechanical Rehabilitation). Radi se o tome ja je Blum shvatio da postoji jedna bitna razlika između glatke i obične muskulature, te jedna zajednička osobina. **Obična muskulatura je pod uticajem volje, a glatka nije.** To znači da obične mišiće možete jačati u teretani jer te mišiće možemo kontrolisati. Ali do glatkih mišića ne možete lako doći. To je navelo Bluma da istražuje i da pronade način da djeluje na glatke mišiće. Tako je nastao ABR.

Metoda je dosta pomogla kod djece u ranoj dobi i nadam se da će se uskoro pojaviti neko stručan ko će i kod nas obučavati roditelje da što uspješnije pomognu ovoj djeci. Ovi roditelji zaista trebaju savjetovanje i pomoć svih nas jer su glavni faktor u napredovanju djece sa CP.

Drugačija

Šemsa Begić, prof. matematike JU OŠ "Tušanj", Tuzla

Bližio je početak školske godine. Hvatao me paničan strah što me tamo čeka. Iako sam bila samo dijete, bila sam svjesna da se na nekakav način fizički razlikujem od drugih. Nosila sam naočale sa posebnim staklima. Nisam mogla sama ni da se krećem, a kamoli da bezbrižno trčim sa ostalom djecom. Moj problem je bila slabovidnost. Samo sam u kući bila sigurna. Uz pomoć roditelja potpuno sam bila zaštićena od spoljnog svijeta. Sad sam se bojala izgubiti tu sigurnost.

Moj prvi školski dan. Svuda oko mene veseli smijeh. Cika! Vriska! Čvrsto sam držala majčinu ruku, koja me dovela do moje školske klupe. Pojavila se moja učiteljica. Nisam mogla dobro vidjeti kako izgleda, koliko je lijepa. Kad je progovorila, osjetila sam koliko u njenoj duši ima ljubavi za sve nas. Znala sam. Učiteljica će me bezgranično voljeti. Bez predrasude. Dok sam sa pažnjom slušala učiteljicu, nisam ni primjetila

da mama više ne sjedi pored mene i čvrsto me drži za ruku. Osjetila sam da mi neko nježno mi-

luje kikice i shvatila da pored mene sjedi jedna nježna djevojčica, moja buduća drugarica. Rekla mi je da imam predivnu kosu, a onda mi je ponudila ruku da me ona povede umjesto mame. Bez razmišljanja sam pristala. Povala me je van iz učionice. Osjetila sam veliku sigurnost pored nje. Znala sam. Drugarica će me voljeti bezgranično. Bez predrasude. Nisam bila ni svjesna kada je u meni nestao sav strah, koji sam do tada osjećala.

Radovala sam se novom danu i ponovnom dolasku u školu. Znala sam. Škola će me voljeti bezgranično. Bez predrasude.

Volim učiteljicu koja voli mene!

Volim drugaricu koja voli mene!

Volim školu koja voli mene!

Drugačija jesam, ali sam sretna jer sam voljena i volim.

Posvećeno mojoj školskoj drugarici Slavici Darović i svim školskim drugaricama koje se uvažavaju i vole.

Moja Slavica je bila „drugačija“, koju sam bezgranično voljela, bez predrasude.

Imala je velikih problema sa vidom, a umrla je od posljedice karcinoma.

Počivala u miru Božijem.

Moje iskustvo sa slabovidnim učenikom

Sadeta Zulić, učiteljica JU OŠ "Jala", Tuzla

Školske 2004/2005. godine u našu školu je upisana prva generacija učenika devetogodišnjeg obrazovanja. U odjeljenje sam dobila slabovidnog učenika. Rad sa učenikom Altumbabić Azizom za mene je predstavljao veliki izazov. Na početku je bilo teško uspostaviti saradnju, jer je učenik često, pokriven jaknom, „spavao“ na času. Jedan dan bi došao raspoložen i što god je planirano do kraja završavao, a drugi bi došao i samo sjedio, bez uključivanja u razgovor i rad. Odlučila sam se raspitati, odlaskom na Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, koje su metode i pristupi radu kod slabovidne djece.

Rečeno mi je da to moramo sami otkriti, zavisno od potreba djeteta i da bi se uskoro trebao oformiti tim koji bi obišao škole.

U međuvremenu, organizovani su seminari na temu – Inkluzija u nastavi, te pronalaskom adekvatne literature, ali i izradom prilagođenog programa, došlo se do puta kako je i na koji način najbolje pristupiti djetetu. U našu školu su počeli dolaziti i studenti sa pomenutog fakulteta. Aziz je uz njihovu pomoć savladao Brajevo pismo u toku jedne sedmice. U učionici nisam imala osobu koja bi pomagala Azizu i meni, iako se to preporučuje u inkluzivnom odjeljenju. Uvidjela sam da smo mi, učitelji, nastavnici i roditelji, prepušteni sami sebi. Nakon kratkog vremena, Aziz je počeo pokazivati rezultate. Uz stalno bodrenje i poticanje, iz razreda u razred pokazivao je kako sa uspjehom može savladati predviđeno gradivo. To mu je činilo veliko zadovoljstvo. Dovoljno je malo truda i zalaganja nastavnika, razumijevanje i dobra komunikacija, te pronalazak najboljeg načina kako uspostaviti kontakt sa djetetom i rezultati će biti vidljivi. Sve se to ne bi moglo postići da nije uspostavljena uspješna saradnja sa roditeljima, koji su uvijek bili tu nesebično pomažući svom djetetu i nudeći pomoć učiteljici.

Pošto je učenik slabovidan, rođen s bolešću očiju glaukom i strabizam, poseban akcenat je dat pripremanju radnih listova, koji moraju biti napisa-

ni uvećanim slovima, kako bi ih mogao pročitati i riješiti.

Za svaki predmet, koristeći crni flomaster, u pripremljenom prostoru za pisanje, navedeni su primjeri zadataka ili aktivnosti koje bi učenik trebao uraditi za taj čas.

Aziz je, sa velikim osmijehom na licu, pristupao izradi svakog zadatka pojedinačno, privodeći ih uspješno samom kraju.

Često se dešavalo da završi prije ostalih učenika. Nikada neću zaboraviti njegove riječi: „**Učiteljice, ja sam završio. Treba li kome pomoći?**“

Naravno, veliku podršku imao je od svojih drugara iz razreda koji su mu nesebično pomagali, ali i on njima. Njemu se posvećuje više vremena i pažnje, jer mu je potrebno posebno objasniti nešto što mu nije jasno, daju mu se upute oko radnih listova i sl. Uspješno sabira, oduzima, množi i dijeli brojeve. Nije u mogućnosti pratiti sadržaje iz geometrije, ali ih razumije (obično su mu nacrtani uvećano bez praćenja stvarnih dimenzija, s više objašnjenja nego praktičnog rada). Nosi naočare koje mu nekada i zasmetaju, pa ih često skida. Zainteresovanost za rad postizala se učenjem kroz igru. Pojedini nastavni sadržaji su se pripremali tako da se naglase samo bitne činjenice, koje bi se koristile pri rješavanju određenih zadataka.

Dešavalo se da, kada pišem na tabli, odjednom osjetim da neko stoji tik do mene i da me drži za suknju. Postavljao bi pitanje: „Šta to, učiteljice, sada pišete?“ Ostali učenici su imali strpljenja i razumijevanja kada sam Azizu objašnjavala šta je napisano. Znali smo svi zajedno po nekoliko puta ponoviti kako bi on zapamtio.

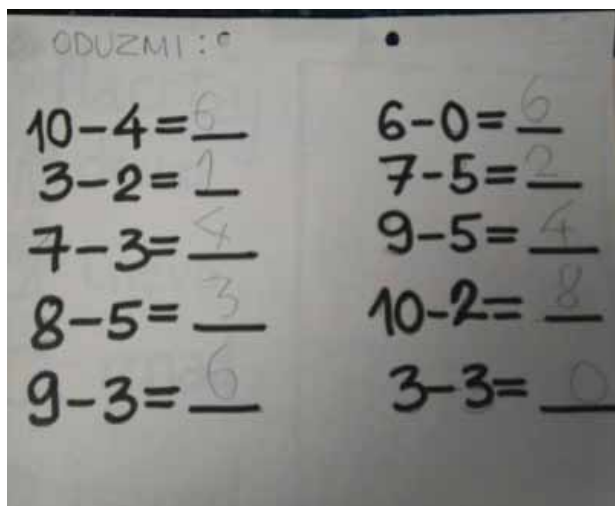
Najveće zadovoljstvo nam je predstavljala izrada naše skripte, napisane u rukopisu, uvećanim slovima, iz Prirode. Tom prilikom Aziz je posebno uživao pružajući svoj doprinos crtanjem

Školske priče

i bojenjem adekvatnih ilustracija na već napisan tekst. Tada me obuzeo poseban osjećaj. Tim malim trudom, za koji treba samo malo više odvojenog vremena, može se postići mnogo. Azizova predanost u radu i dolazak do zajedničkog cilja – usvajanja znanja, zaista me činila sretnom ali i ponosnom. Veoma lijepo i na poseban način se likovno izražavao, unoseći emocije i osjećanja. Tako mu je svaki crtež bio priča za sebe. Ništa se nije moglo postići galamom nego mirnim i ljubaznim tonom (mi smo prijatelji; pokušaj uraditi; ti to znaš; ti to možeš; dobro je, ali možeš i bolje...).

Naše prijateljstvo traje i danas. On nije više mali dječak koji je tek krenuo u školu i došao kod učiteljice koju ne poznaje. Sada, za glavu viši od svoje učiteljice, srdačno se pozdravimo i lijepo ispričamo, onako kako smo nas dvoje naučili. Oboje znamo da ćemo uvijek biti tu, jedno za drugo, kada god mu bude pomoć potrebna, bez obzira na sve.

Tih pet zajednički provedenih godina ostat će mi u lijepom sjećanju. Sve u svemu, Aziz je dijete s kojim je bilo milina i zadovoljstvo raditi.

Naš put ka inkluzivnoj školi

Aida Hodžić, nastavnica, JU OS "Druga osnovna Živinice", Živinice

Negdje u svijetu jednom dječaku je rečeno da se ne može igrati zato što ne može hodati,

a jednoj djevojčici je rečeno da ne može učiti zato što ne vidi.

Taj dječak zaslužuje priliku da se igra, a svi mi imamo koristi kad i ta djevojčica i

sva djeca mogu čitati, učiti i dati svoj doprinos.

Put prema naprijed bit će pun izazova,

ali djeca ne prihvaćaju nepotrebna ograničenja.

Ni mi ih ne bismo trebali prihvatiti.

Anthony Lake izvršni direktor, UNICEF

Uvod

Djeca s teškoćama u razvoju nisu žrtve koje traže zaštitu, ni manje vrijedna ljudska bića, već djeca s jednakim pravima i odgovornostima koja trebaju i mogu jednako pridonsiti društvu. U skupini učenika s teškoćama u razvoju ubrajaju se djeca koja imaju slijedeće smetnje: u intelektualnom razvoju, smetnje govora i glasa, smetnje čula, sluha i vida, hronična oboljenja, višestruke smetnje, smetnje u ponašanju, epilepsije.

Od 2004 god. kada je Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju u Tuzlanskom kantonu uvedena inkluzivna nastava tj. kada je omogućeno da djeca sa teškoćama u razvoju mogu pohađati nastavu u redovnim školama, malo toga je urađeno kako bi se napravili minimalni uslovi za boravak učenika sa teškoćama u razvoju u školama.

Zato smo učenici sedmog razreda i ja odlučili da u sklopu sekcije Demokratsko obrazovanje provedemo istraživanje na području Općine Živinice u svih 9 osnovnih škola. Istraživanje smo proveli u školskoj 2014/15 godini i došli do slijedećih podataka:

- ukupan broj učenika sa teškoćama u razvoju u osnovnim školama u 2014/2015. školskoj godini na području općine Živinice je 110;
- škole nisu opremljene potrebnom aparaturom za rehabilitaciju slušanja, govora i jezičkih poteškoća;

- u tri škole su uposleni defektolozi i to u dva na pola norme;
- tri škole imaju rampu za ulazak u prizemlje škole;
- pristup školskoj kuhinji ima samo jedna škola, dok učenički toalet prilagođen djeci sa teškoćama u razvoju ne posjeduje niti jedna škola.

Nakon prikupljenih kvantitativnih podataka odlučili smo saznati i mišljenje učenika naše škole o navedenom problemu pa smo ih anketirali s pitanjem:

Da li djeca sa teškoćama u razvoju imaju potrebne uslove boravka u našoj školi?

Sa DA je odgovorilo 31% a sa NE 69%.

Iz razgovora sa defektologom Dijanom Musić saznali smo da velike teškoće u radu sa učenicima stvara neadekvatna oprema i uslovi u kojima rade.

Obavili smo razgovor sa roditeljem učenice sa teškoćama u razvoju koja nam je rekla da za nju najveće teškoće predstavlja kretanje iz kabineta u kabinet kao i mala zainteresovanost da se olakša boravak toj djeci u školi.

Razgovarali smo i sa direktorom naše škole gospodinom Rasimom Muratovićem i saznali da uprava škole čini sve kako bi obezbijedili uslove za boravak djece sa teškoćama u razvoju u školi.

Školske priče

li, da sredstva koja se izdvajaju iz kantonalnog Ministarstva za te svrhe su minimalne i da se sve svodi na samoorganizaciju škole i nastavnog osoblja.

Anketirali smo nastavnike škole sa pitanjem:

Da li ste prošli bilo kakav vid edukacije vezan za rad sa djecom koja imaju teškoće u razvoju?

Sa DA odgovorilo je 47% nastavnika dok je sa NE odgovorilo 53%.

Iz ankete se može zaključiti da nastavno osoblje nije spremno za rad sa djecom sa teškoćama u razvoju. Uputili smo pismeni zahtjev nadležnom kantonalnom Ministarstvu obrazovanja i odgoja TK sa pitanjem šta poduzima kada je ovaj problem u pitanju, nažalost odgovor nismo dobili.

Bosna i Hercegovina je 2003.g. donijela Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju i utvrdila opće ciljeve obrazovanja. Ovaj zakon predstavlja krovni propis u oblasti osnovnog i srednjeg obrazovanja i utvrđuje opće ciljeve obrazovanja i osnove za ostvarivanje obrazovanja pod jednakim uslovima za sve. Član 19. Zakona o osnovnom obrazovanju u Bosni i Hercegovini promovira ideju inkluzivnog obrazovanja, te utvrđuje obavezu obrazovnih vlasti u entitetima i kantonima da svojim propisima regulišu postupak identifikacije, procjene, planiranje i način rada, poofil, obuku i profesionalni razvoj stručnog kadra za rad sa djecom i mladim s teškoćama u razvoju, u skladu sa principima i standardima utvrđenim ovim Zakonom. Međutim, do danas na nivou Federacije nije donešen poseban Zakon po ovom pitanju jer je osnovno obrazovanje na nivou kantona. Kantonalnim Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju članom 4. jasno je definisano da svako dijete ima jednako pravo pristupa obrazovanju bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi.

S tim u vezi anketirali smo roditelje učenika sa teškoćama u razvoju naše škole s pitanjem:

Da li je vaše dijete doživjelo diskriminaciju po bilo kom osnovu u školi?

Svi roditelji su odgovorili sa DA.

Članom 5. istog zakona definisan je pojam inkluzije koja podrazumijeva sveobuhvatno uključivanje djece sa teškoćama u razvoju, teškoćama u učenju i uopšte teškoćama socijalne integracije ne samo u odgojno-obrazovni sistem već i u svakodnevni život. Istim članom je naglašeno da se rad sa navedenom kategorijom djece realizuje u manjim grupama ili kroz pojedinačni rad sa nastavnikom – specijalistom defektologom. Iz razgovora sa defektologom u našoj školi Dijanom Musić saznali smo da ona sa svakim učenikom koji ima teškoće u razvoju radi jedan čas sedmično, da je to malo i da bi u svakoj školi trebao biti uposlen po jedan defektolog na puno radno vrijeme. Kantonalnim zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju članom 48. propisana su prava djece s teškoćama u razvoju u kojem stoji da je obrazovanje djece s teškoćama u razvoju od prioritarnog javnog interesa i sastavni je dio jedinstvenog obrazovnog sistema. Federalnim Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom članom 14. omogućeno je pravo djeci sa invaliditetom i ometenom fizičkom ili psihičkom razvoju na socijalnu zaštitu. Istim zakonom članom 21., 22. i 23. propisano je pravo na ličnu invalidninu djeci koja imaju teškoće u razvoju.

Postoji pravilnik o procjeni sposobnosti i određivanju podrške djeci i mladim sa teškoćama u razvoju koji imaju za cilj utvrditi sposobnost i odrediti podršku navedenoj djeci. Centar za socijalni rad po službenoj dužnosti pokreće postupak za utvrđivanje sposobnosti. Komisija sačinjena od 5 članova, čiji sastav ovisi o vrsti invaliditeta djeteta vrši uspostavu dijagnoze tj. kategorizaciju. Za naš kanton navedena komisija nalazi se pri Centru za socijalni rad u Lukavcu.

ŠTA SMO UČINILI?

Učenici s teškoćama u razvoju imaju pravo na obrazovanje koje će im omogućiti dostojanstvo, potjecati njihove sposobnosti, samostalnost i uključivanje u zajednicu, a time i u društvo. Kao odjeljenje uradili smo mnogo kako bi to bilo moguće u školi.

21.11.2014. godine u prostorijama škole organizovali smo prezentaciju za sve učenike škole kako bi ih edukovali o pravima učenika sa teško-

Školske priče

ćama i u razvoju i tome kako im oni mogu pružiti podršku i pomoć.

3. decembra 2014. godine obilježili smo međunarodni Dan osoba s invaliditetom. Tim povodom u školi smo priredili radionicu za učenike s teškoćama u razvoju na kojoj su učestvovali i učenici bez teškoća u razvoju s ciljem druženja i podrške.

Pismenim zahtjevom, kao odjeljenje, obratili smo se Nastavničkom vijeću škole da do kraja školske godine omogući odjeljenju boravak u prizemlju škole kako bi olakšali našoj drugarici koja se kreće uz pomoć kolica, adekvatniji boravak u školi. Nastavničko vijeće uvažilo je naš zahtjev i donijelo odluku da odjeljenje 7b do kraja školske godine koristi učionicu u prizemlju škole. Došli smo na ideju da se za potrebe učenika s teškoćama u razvoju u školi uradi namjenski toalet kako bi i oni mogli lakše održavati ličnu higijenu i fiziološke potrebe (Slika 1)

Slika 1

Najpovoljniju ponudu za izgradnju toaleta uradila je firma Hamidović doo Kalesija, za čiju realizaciju su bila potrebna sredstva u iznosu od 3.900,00 KM. Uputili smo zahtjev brojnim subjektima ali i nadležnom Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona, a pozitivan odgovor smo dobili od nevladine organizacije TPO Fondacije iz Sarajeva koja nam je odobrila cjelokupan iznos. Toalet je napravljen i služi svojoj svrsi. Na ovu aktivnost veoma smo ponosni.

Nismo se zaustavili na ovom uspjehu, tragali smo kako da omogućimo našim drugovima s teškoća-

ma u razvoju da u školskoj kuhinji mogu obaviti kupovinu. Prilaz nije bio moguć ne samo učenicima koji su vezani za kolica, nego i onima koji se teško kreću jer su morali koristiti stepenice. Obratili smo se direktoru škole da nam dozvoli da se na zidu od kuhinje uradi otvor iz hola škole u vidu prozora što nam je i odobrio (Slika 2).

Slika 2

U potrazi za firmom koja bi od PVC profila uradila otvor stupili smo u kontakt s firmom ADOPLAST doo Živinice koja nam je besplatno uradila navedeni otvor.

27. 2.2015. godine posjetili smo JU Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla, gdje nas je primila dip.defektolog Selma Hodžić. Pohvalila je naš rad i sve što smo uradili i dala nam je smjernice kako da pomognemo našim drugovima sa smetnjama u razvoju.

Ostvarili smo i saradnju s Centrom za djecu sa višestrukim smetnjama u razvoju „Vrati mi osmijeh“ Živinice, koji su u našu školu donijeli nakit koji izrađuju šticećenici Centra. Zamolili smo direktora Muratovića da simboličnom cijenom od 1 KM dozvoli prodaju istog. Uključili smo se u tu aktivnost i to učinili ne samo u našoj školi nego i u JU Prva osnovna škola Živinice i JU MSŠ Živinice uz odobrenje uprave navedenih škola. 12.3.2015. godine posjetili smo navedeni Centar i družili se sa šticećenicima uz skromne poklone koje smo im sami nabavili

Školske priče

Obratili smo se firmi EURO-PROST doo Gračana, koja se bavi izradom i ugradnjom liftova, da posjeti našu školu i uradi projekat za ugradnju lifta u školi. Projekat je urađen, a za finansijskim sredstvima još tragamo.

19.3.2015. godine posjetili smo JU Centar za socijalni rad Živinice i razgovarali sa Magdalenom Kovačević Divjak dipl. defektologom/logopedom koja nas je upoznala s pravima koja zakonski mogu ostvariti djeca s teškoćama u razvoju.

25.3.2015. godine posjetili smo Općinu Živiniće, gdje nas je primio gospodin Safet Đulović, viši samostalni referent za sport, nevladine organizacije i vjerske zajednice, koji nam je dao punu podršku, te naglasio da je Kanton nadležan za rješavanje ovog problema i savjetovao da se pismenim zahtjevom obratimo općini za finansijsku pomoć za izgradnju lifta.

6.4.2015. godine u prostorijama škole smo organizovali okrugli sto na temu „Pružimo im priliku“ za učenike, roditelje i nastavnike naše škole. Gosti predavači su bili dipl. defektolog Selma Hodžić, dipl. defektolog Dijana Nišić i predstavnik JZU Dom zdravlja Živinice. Za navedenu priliku uradili smo brošuru koju smo dijelili prisutnima okruglom stolu. Skup je medijski propratila TV Živinice i RTV TK

Mi (Slika 3) nećemo stati na ovim aktivnostima.

Za učenike s teškoćama u razvoju naše škole planiramo nabaviti potrebnu opremu-aparate za rehabilitaciju slušanja, govora i jezičkih poteškoća, te neophodni lift.

Slika 3

Art terapija kao terapijski pristup radu sa djecom sa intelektualnim teškoćama

Vanesa Malkić, dipl.socijalni radnik

Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla

Merima Salihbegović, dipl.pedagog/psiholog,

Udruženje "Prijateljice obrazovanja Amica Educa", Tuzla

Uvod

JU Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju u Tuzli je u školskoj 2015/2016. godini, usljed povećane potrebe za dodatnim radom sa određenim brojem učenika, razvio Program prevencije vršnjačkog nasilja i nasilja u porodici. S obzirom da je jedan broj učenika sve učestalije ometao nastavu i uz to dolazio iz socijalno ugroženih porodica, dodatan edukativan i terapijski rad sa istima se nametnuo kao jedna od primarnih potreba. U program je uključeno ukupno osam učenika (četiri učenika iz osnovne škole i četiri učenika iz srednje škole). U realizaciji dijela programa koji se odnosi na prikupljanje podataka o učenicima učestvovali su Nermin Mustajbašić, dipl. pedagog-psiholog te Selma Hodžić, dipl. defektolog-oligofrenolog.

Program se sastojao iz dva dijela:

I - Prikupljanje podataka o učeniku

1. Psihotestovi – test utvrđivanja skale stresa
2. Prikupljanje socijalno-anamnestičkih podataka (organizovanje kućnih posjeta)
3. Anketni listovi za razrednike

II - Terapijski rad sa učenicima kroz radionice

1. Art terapija
2. Boravak u senzornoj sobi (razvijanje senzornih vještina i oslobađanje od stresa i napetosti)
- 3.

Nakon što smo prikupili podatke započeli smo terapijski rad sa djecom putem radionica. Učenicima su podjeljeni u dvije grupe (grupa osnovaca i grupa srednjoškolaca). Radionice smo organizovali jednom sedmično

u trajanju od sat vremena. Iste su podijeljene u dva dijela; prvi dio činio je art terapiju, a drugi dio boravak u senzornoj sobi.

Na samom početku rada kod manjeg broja učenika bio je evidentan otpor koji se ispoljavao kroz neprihvatanje određenih tehnika rada ali i odlaska u senzornu sobu. Međutim, na naše veliko zadovoljstvo, nakon određenog vremena otpor je nestao i učenici su na radionice dolazili sretniji i zadovoljniji. Otvorenost ka novim tehnikama rada koji se mijenjao na svakoj radionici je postajala sve veća što nas je kao voditelje činilo sretnijim jer je spontanost i pozitivan stav učenika nešto čemu smo težili i čemu smo se nadali. Dosta se radilo na jačanju grupne kohezije što smo na samom kraju programa i postigli, naročito sa učenicima koji pohađaju srednju školu. Ono što smo tokom rada primjetile jeste i pozitivan stav roditelja učenika prema ovakvom radu sa njihovom djecom.

Nakon obavljenih radionica organizovali smo jedan zajednički sastanak na kojem smo na osnovu prikupljenih podataka i ponašanja učenika tokom radionica napravili završnu procjenu učenika. Individualne procjene učenika zajedno sa sugestijama koje će biti korisne za budući rad sa istima podijelili smo roditeljima i razrednicima, kako bi ih upoznali sa dobivenim rezultatima.

Art terapijske radionice su implementirane u suradnji sa udruženjem Prijateljice obrazovanja Amica Educa koje je osiguralo stručnu podršku i materijal za rad.

Terapeutski rad sa učenicima kroz radionice art terapije

Koncept art terapije koji je korišten u radu ima transpersonalnu perspektivu sa posebnim akcentom na razvojnu filozofiju zasnovanu na učenjima Rudolfa Steiner-a, poznatiju kao antropozofija. Dakle, art terapija koju smo koristili u ovom programu ima antropološku i fenomenološku pozadinu i ima za cilj terapeutsko slikanje koje pruža podršku u rastu i razvoju.

U radu sa dvije grupe učenika pristup i tehnike art terapije su definirane nakon percipiranja i procjene njihovih potreba i mogućnosti. Svaka radionica je pažljivo kreirana uzimajući u obzir brojne faktore (uzrast korisnika, fizičke i mentalne mogućnosti, uticaji užeg okruženja), sve usklađujući sa postavljenim ciljevima programa.

Na radionicama korištene su tehnike art terapije: crtanje formi, basne i bajke, glina, slikanje mokro na mokro.

Crtanje formi

Crtanje formi je oblik umjetnosti koji se može pratiti unazad, u prastara vremena. Ovo govori da je iskonska potreba za stvaranjem linija i njihova evolucija dio razvoja čovjeka.

Za rad sa grupama odlučeno je da se koriste tri forme: crtanje spiralnog oblika prema vani i unutra (stvaranje i rastvaranje oblika), te crtanje lemonske. Izuzetno je bitno formu osjetiti tijelom i pokretom stoga su forme rađene u zraku pokretom ruke i hodanjem u prostoru (Slika 1).

Slika 1

Forme su zatim crtane na tacnama sa pijeskom (Slika 2), pri čemu su učenici mogli osjetiti dinamiku pokreta i vježbati pokret na sigurnom medijatoru, te doći do forme koja je balansirana u skladu sa njihovim psiho-fizičkim mogućnostima. Na drugoj radionici ponovljene su forme i evidentno je da se dogodio napredak u stabilnosti oblika, dinamici pokreta i balansu strana forme.

Slika 2

Prema procjenama voditeljica dalji rad sa crtanjem forme može dati pozitivne rezultate u oslobađanju fizičkih i mentalnih grčeva, te nalaženju ravnoteže između blokada u razmišljanju i volji.

Dokaz da je ova tehnika izuzetno korisna u radu sa djecom sa intelektualnim poteškoćama jeste i iskustvo kolegice Nesime Krdžalić, dipl. defektologa-oligofrenologa koja je u svojoj dugogodišnjoj praksi prilagodila ovu tehniku rada sa učenicima u Zavodu.

Modeliranje glinom

Modeliranje glinom je tehnika koja budi sva čula i povezuje sa osnovnim gradivnim elementom – zemljom. Osjet gline, njene težine, fleksibilnosti, mekoće, topline, njen miris i boja, budi čula učenika. Modeliranje glinom (Slika 3) na radionici je bilo fokusirano na kreiranje osnovnog arhetipskog oblika, kugle, forme koja daje stabilnost i sigurnost onome ko je pravi. Iz iskidanih djelića gline, učenici su postepenim dodavanjem napravili kuglu. I pored poteškoća sa finom motorikom svi su bili u mogućnosti modelirati formu kugle jer ovo je oblik koji je prirodan ljudskom tijelu i često bez unošenja svjesne volje učenik je u mogućnosti formirati ga. Dobijanjem kugle iz haosa gline, učenici razvijaju osjećaj stabilnosti, centriranosti, povezanosti sa sobom i osjećaj

Školske priče

postignuća. Nakon što su postigli stabilnost koju nudi forma kugle, učenici su intuitivno prešli u stvaranje slobodne forme koja prizilazi iz kugle i tada su nastali oblici životinja. Svi učenici su na individualan način reagirali na rad sa glinom. Opservacijom su se mogli procijeniti problemi sa kojima se dijete suočava, njegov temperament i tendencije.

Slika 3

Slikanje Mokro na mokro

Tehnika slikanja „mokro na mokro“ je posebna terapijska tehnika pri kojoj se slika na debljem papiru (80-100 grama). U radu ovom tehnikom bitno je slikati na vlažnom papiru, pri čemu je voda odličan medijator i ističe esencijalnu kvalitetu boje (Slika 4).

Slika 4

Također, slika se sa bojama koje su razrijeđene, jer što je materijal za slikanje rjeđi i tanji, to je bliži suštini boje. Slikanje ovom tehnikom omogućuje učenicima da iskoriste svoje kreativne sile, osjete terapijske učinke boje, te povežu unutarnji svijet sa vanjskim. U radu sa grupama odlučeno je da se sa tri osnovne boje naslika duga pri čemu su učenici sami kreirali ostale boje spa-

janjem na papiru. Svi učenici su odlično reagirali na tehniku: pažnja je održana tokom slikanja, a fokus je bio na bojama i otkrivanju novih boja, te povezivanju sa bojama u okruženju.

Boravak u senzornoj sobi

Svaka sesija art terapije je praćena boravkom u senzornoj sobi (Slika 5) gdje su učenici imali priliku da u sigurnoj i opuštenoj atmosferi procesuiraju osjete i iskustva iz art terapijskih sesija.

Slika 5

Zaključak

Rezultati i učinci koje smo tokom rada zabilježili kod učenika, između ostalog su: aktiviranje kreativnog potencijala, razvijanje samosvjesnosti, oslobađanje fizičkih i mentalnih grčeva, umirivanje fizičkog i mentalnog haosa/hiperaktivnosti, razvoj samoizražavanja, razvoj koncentracije i radnih navika, poboljšanje interpersonalne komunikacije, razvoj govora i jezika, poboljšanje sposobnosti slušanja, relaksacija i smanjenje stresa, te povezivanje sa svijetom i dinamikom svijeta oko sebe.

Na osnovu našeg iskustva i postignutih rezultata smatramo da ovakav neverbalni terapijski oblik rada predstavlja značajnu podršku razvoju djece sa intelektualnim poteškoćama i smatramo da bi ga trebalo uvrstiti u redovan rad/tretman.

Razvijanje higijensko – zdravstvenih navika kod djece sa smetnjama u razvoju

Bekir Saletović, dipl. defektolog-oligofrenolog,
Zavod za odgoj i obrazovaje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla

Iskustvo je najbolji učitelj - Ciceron

Uvod

U JU Zavod za odgoj i obrazovaje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla, radim već 17 godina. Predajem opšte predmete u srednjoj školi u sklopu Zavoda radeći sa adolescentima.

U mom radu se konstantno provlačio problem s održavanjem lične higijene učenika. Sa kolegama sam i do sada nastojao rješavati ove poteškoće ali bez jasne strategije rada. Svjestan važnosti razvijanja higijenskih navika kod djece, krenuo sam u sistematsko rješavanje ovog izazova, posebno zato što je to limitirajući faktor u odgojno-obrazovnom i rehabilitacijskom radu, kao i u uspješnoj integraciji ovih osoba u socijalnu sredinu.

Otežavajuća okolnost je što i porodice ove djece i same nemaju razvijene kulturno-higijenske navike, i nalaze se u stanju socijalne potrebe. Uz dogovor sa menadžmentom Zavoda krenuo sam u realizaciju veoma ambicioznog plana na nivou srednje škole (7 odjeljenja) i internata (40 djece). Kroz period od tri mjeseca u ovom projektu sam uradio brojne aktivnosti u cilju animiranja djece, njihovih roditelja ali i kolega da se ažurno uključe u realizaciju istog

Počeo sam od izrade obrasca o evidenciji lične higijene za nastavnike i odgajatelje. To je jednostavan evidentni list za mjesec dana sa upustvom, koji je okosnica svih akcija na poboljšanju higijene djece. Organizovao sam nekoliko sastanaka stručnog aktiva radi upoznavanja kolega sa projektom i usaglašavanja stavova (timski rad) (Slika 1.).

Slika 1.

U razrede srednje škole i sobe internata uveo sam ulogu higijeničara koji pregleda ličnu čistoću učenika i to upisuje u svesku za higijenu. Obećao sam učenicima koji se najviše potrudu u održavanju lične higijene nagrade i prijatna iznenađenja. Tako djeca svojevolumno preuzimaju inicijativu u brizi o ličnoj čistoći i uspjehu u razredu, štaviše u tome se takmiče. Da bih razvio svijest o važnosti čistoće o tome smo učili na časovima odjeljenske zajednice i brojnim interesantnim prezentacijama na ovu temu za učenike (Slika 2).

Slika 2.

Školske priče

Podijelio sam listove o evidenciji lične higijene kolegama uključenim u projekat uz objašnjenje o načinu vođenja istih. U njih prema izvještaju učenika redovno evidentiramo uspjeh u održavanju lične higijene na ČOZ-u. Evidentne listove postavljamo na vidno mjesto u učionici, zajedno sa učenicima analiziramo i poduzimamo potrebne mjere (Slika 3).

Slika 3

Aktivnosti su podrazumijevale i rad sa roditeljima djece na roditeljskim sastancima i na Vijeću roditelja čiji sam dugogodišnji koordinator (Slika 4).

Slika 4

Organizovali smo i humanitarne akcije na nivou Zavoda za sve koji ga posjećuju (*“Doniraj higijenski proizvod djeci Zavoda”*). Te proizvode smo dijelili djeci na svakoj prezentaciji kao pomoć u održavanju lične higijene (Slika 5).

Slika 5

Razvili smo strategiju rada u internatu Zavoda:

- lijepljenje plakata i prezentacije,
- šivenje i podjela nesesera i peškira sa inicijalima učenika,
- nadgledanje sprovođenja lične higijene od strane medicinske sestre i podjela higijenskih proizvoda

Tu djeca imaju cjelodnevni boravak u toku radne sedmice, te je potreba za brigom o higijeni veoma izražena. Da bi cijela akcija bila uspješna vršio sam monitoring i koordinaciju svih dogovorenih aktivnosti (sa kolegicama iz šnajderaja, sa Vijećem roditelja, pomoćnim osobljem, kolegama u internatu i u nastavi, socijalnim radnikom, pedagogom i direktorom). Uspostavili smo saradnju sa Domom zdravlja (stomatolog, pedijatar, neuropsihijatar) preko naše medicinske sestre, te su djeca po potrebi imala brže medicinske usluge. Krenuli smo u obilazak ekstremno problematičnih porodica kad su u pitanju higijenski uvjeti (timski rad sa socijalnim radnikom i pedagogom) i predstavnicima Centra za socijalni rad, da bi upoznali situaciju na terenu i pokušali riješiti poteškoću. Poseban događaj je povezivanje sa redovnom srednjom školom i obilasci, radi druženja, inkluzije i stimulacije za najbolje (higijena kose, frizura i kozmetika), što je na učenike obje škole ostavilo fantastičan dojam. I na kraju smo poduzeli mjere: nagrade (pohvala, dodjela poklona, oglas u školi, posjeta drugoj školi) i sankcije (savjetodavni rad, razgovor s roditeljima, uskraćivanje nagrada, privremeno odstranjivanje s nastave uz obavještenje roditeljima...).

Školske priče

Efekat i rezultati projekta

Kroz ovaj rad stekao sam veliko iskustvo i naučio da čak oni naizgled „nerješivi izazovi“ u našem svakodnevnom radu, kada im se studiozno priđe i zajednički timski radi, mogu lahko i uspješno biti savladani i riješeni !!! Pilikom pripremanja predavanja i prezentacija za djecu (Slika 6) koristio sam materijale u elektronskom formatu sa You Tube :

- Planeta zemlja, pjesme i priče za djecu (Higijena. MP3 i Higijena.mp4)
- Dječije pjesme nove, Higijena.wmv.mp4 (Rall,2005),
- TVB, Čisti zubi, zdravi zubi (Milićević, '89).

Slika 6

Zaključak

Opšti zaključak stručnog aktiva je da je uticaj projekta na djecu kao ciljanu grupu bio veoma velik. Od uloge higijeničara i vođenja evidencije preko prezentacija i radionica do stimulacija (pohvala, pokloni, odlasci na druženje u druge srednje škole), djeca su postala ažurnija u održavanju higijene, te su počeli da se takmiče jedni sa drugima kako bi bili pohvaljeni i nagrađeni. Takođe se kod učenika povećala i svijest o važnosti brige o zdravlju i čistoći. Uspješno smo počeli rješavati i veće probleme na koje smo nailazili prilikom kućnih posjeta porodicama sa nerazvijenim kulturno-higijenskim navikama, zbog čega su

naši stručnjaci animirali Centre za socijalni rad. Dobrom saradnjom sa Domom zdravlja razvili smo sistem redovne i blagovremene zdravstvene zaštite za učenike preko našeg vrijednog medicinskog osoblja.

Kao sekundarni pozitivni efekti provedenog projekta su:

- čvršće povezivanje i jačanje timskog rada kolega unutar kolektiva,
- bolja saradnja s roditeljima i njihova potpuna podrška (moralna i materijalna),
- povezivanje i uzajamne posjete sa srednjim školama za djecu redovne populacije radi upoznavanja i druženja tj. uspješne inkluzije,
- to što smo na ličnom i na planu zajedničkog rada, osvjestili svoje velike potencijale koji su nam kroz pozitivna iskustva sada podstrek za nove- slične izazove,
- otvaranje Zavoda prema drugim srodnim školama i ustanovama zbog pružanja stručne podrške svim resursima koje posjedujemo.

Pozitivno iskustvo u skijanju kao poticaj drugima

Ermina Hadžikadunić, studentica

Edukacijsko- rehabilitacijskog fakulteta, Univerziteta u Tuzli i videći asistent u Udruženju građana oštećenog vida Tuzla

Da je važno baviti se sportom to je već opće poznato, jer koristi sporta po zdravlje su nemjerljive. Često su osobe sa invaliditetom spriječene baviti se sportom zbog prirode invaliditeta, ovisnosti od drugih lica, opće neprilagođenosti opreme i objekata koji su predviđeni za bavljenje sportom. Međutim, za najupornije to nije prepreka. Oni traže način da unaprijede svoje zdravlje, da budu aktivni. Prema saznanjima slijepe i slabovidne osobe u Bosni i Hercegovini uglavnom se bave govornim pikadom, šahom, plivanjem, goalball-om, kuglanjem, međutim jako malo njih se bavi skijanjem. U Hrvatskoj, Sloveniji i drugim zemljama skijanjem se bavi jako veliki broj slijepih i slabovidnih, aktivno se takmiče i postižu zapažene rezultate. Obuka se provodi u malim grupama ili individualno (ovo se odnosi na slijepe skijaše) i program se pravi prema sposobnostima svakog pojedinca. Sama tehnika skijanja je ista, dok je obuka slijepih i slabovidnih skijaša nešto drugačija od obuke videćih osoba. Sve što tokom uobičajene obuke skijanja instruktor demonstrira za slijepe i slabovidne skijaše potrebno je objasniti i opisati. Upute moraju biti konkretne, precizne i slikovite (koristeći iskustva iz drugih područja svakodnevnog života). Prema situaciji, demonstrirati se može postavljanjem dijelova tijela slijepog skijaša (nogu, trupa, ruku) u željeni stav. Slijepe osobe ne mogu imitirati položaj koji demonstrira instruktor, pa im je potrebno omogućiti taktilni doživljaj tj. dirivanjem dijela tijela instruktora dobijaju uvid u pravilan skijaški položaj.

Vrlo je važno ostvariti povjerenje između instruktora i slijepog, odnosno slabovidnog skijaša. Prije svakog spusta, a pogotovo na svakoj novoj skijaškoj stazi detaljno se opisuje staza i način spuštanja. Za vrijeme samog skijanja nema mnogo razgovora. Instruktor daje kratke verbalne upute te na taj način vodi skijaša niz skijašku stazu. Promjena smjera kretanja skijaša realizira se dogovorenim znakom, npr. uzvikom HOP! ili kada slijepi skijaš mora stati uzvikom STANI!

Zbog dodatne sigurnosti slijepi skijaš obavezno nosi marker, prsluk fluorescentne boje da bi bio što uočljiviji drugim skijašima, te skijašku kacigu. U početnoj fazi obuke instruktor skija iza skijaša, a u naprednoj fazi ispred skijaša dok se instruktorove upute prenose zvučnikom, koji mu se nalazi na leđima što je ujedno i dobar zvučni orijentir slijepome tokom skijanja. Za perspektivne slijepe skijaške takmičare vrlo je važan dobar sluh, orijentacija na vlastitom tijelu i u prostoru, dobro razvijene motoričke sposobnosti (koordinacija, ravnoteža, fleksibilnost...) te prevladavanje straha. Dodatni izvor informacija mogu biti i adaptirane taktilne karte skijališta. Adaptacijom postojećih mapa skijališta, osobe oštećena vida izjednačavaju se u mogućnostima pristupa informacijama važnim za orijentaciju u prostoru.

Da gubitak vida ne sprječava slijepu ili slabovidnu osobu da se bavi sportom, u ovom slučaju skijanjem, je primjer sedamnaestogodišnje Nataše Arsenović, učenice prvog razreda srednje škole JU Centra za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju "Budućnost" u Derventi, smjer Fiziote-rapetski tehničar. U osmoj godini izgubila je vid. Završila je Osnovnu muzičku školu. U slobodno vrijeme svira klavir, voli da se druži sa prijateljima. 2015. godine Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske je kroz projekat nagradilo najuspješnije učenike osnovnih škola odlaskom na petodnevnu školu skijanja na našoj ljepotici Jahorini. Među nagrađenim učenicima našla se i Nataša.

Ermina: Ko je dao prijedlog za vaše učešće na školi skijanja?

Nataša: Škola je predložila drugaricu i mene, jer smo bile odlični učenici. Ni sanjala nisam da ću imati priliku da skijam. Kada sam prvi put došla u dodir sa opremom, sa stazom u meni se rodila želja i volja za skijanjem. U početku pošto nisam imala iskustva sumnjala sam u to da li

Školske priče

ću ja to moći.

Ermina: Da li je oprema za skijanje bila prilagođena tvojim potrebama?

Nataša: Oprema je bila ista kao i kod videćih osoba, ni po čemu se nije razlikovala.

Ermina: Instruktor koji je vodio školu skijanja, da li je imao iskustava u radu sa slijepim osobama?

Nataša: Instruktor koji me je obučavao skijati do tada nije imao priliku raditi sa slijepim osobama. Međutim trudio se da mi što bolje pokaže. Na samom početku učio me da zauzmem širi stav kako bih imala ravnotežu, kako da raširim ruke, šta treba da radim prilikom pada i dr. Tokom skijanja nisam koristila štapove, niti sam imala strah od pada, od povreda, jednostavno nisam imala vremena razmišljati o tome. Instruktor je bio tu uz mene i pružao mi podršku. Već drugi dan samostalno sam se spuštala.

Ermina: Kako si određivala brzinu kretanja?

Nataša: Brzinu kretanja sam određivala po vjetru koji sam osjetila na kosi, na taj način sam se orjentisala da li idem brzo, i naravno po glasu instruktora iza, koji bi mi govorio da usporim.

Ermina: Jesi li sklopila nova poznanstva na školi skijanja?

Nataša: Imala sam priliku da upoznam prijatelje sa kojima sam i danas u kontaktu. Svi su bili pozitivno iznenađeni kako sam u tako kratkom periodu uspjela da naučim skijati i osloboditi se za samostalno spuštanje jer pojedinim osobama koje vide treba dosta više vremena.

Ermina: Da li je prilikom skijanja bilo sudara sa drugim skijašima?

Nataša: Tokom skijanja pored mene i u susret meni skijali su drugi skijaši. Međutim nije dolazilo do sudaranja, jednostavno sam umjela da ih zaobiđem, znala sam

da nisam sama. Instruktor je bio zadivljen tom osjećaju koji sam imala da izbjegnem nešto što nisam niti vidjela, niti dodirnula. Zadnji, peti dan bila sam opuštena, sama sam se spustila i popela ponovo na stazu. Upornost i vjera trenera i vjera u sebe doprinijele su tome da uspijem i da ostvarimo tako dobre rezultate.

Ermina: Ko ti je najveća podrška?

Nataša: Podrška u svemu što radim su moji roditelji i jako sam im zahvalna na tome. Kada sam im javila da sam se skijala, da sam se sama spustila nisu mogli da vjeruju, nisam mogla ni ja, sve mi je izgledalo tako nestvarno.

Ermina: Kakav je stav tvojih vršnjaka prema tvom postignuću, i postoji li još neki sport kojim bi se željela baviti??

Nataša: Kasnije kada sam prijateljima pričala o mom iskustvu nisu mogli vjerovati, dok nisam pokazala snimke i fotografije. Sada kada se sjetim kako sam naučila skijati, daje mi motivaciju i saznanje da ja mogu mnogo toga, ali i ostali slijepi i slabovidni, te da ništa nije nemoguće i nedostižno kao što nam se u početku čini. Pored skijanja sviđa mi se i plivanje, voljela bih kada bi se imalo malo više mogućnosti za to.

Ermina: Draga Nataša, drago mi je što sam imala priliku upoznati osobu poput tebe. Želim ti da završiš školu, da nađeš posao i da ga radiš s ljubavlju. Što se skijanja tiče, da obiđeš i skijaš na što više planina, da budeš primjer drugima, da uz malo truda i volje sve je moguće.

Iskustvo jedne mame

N.N.

Da počnem od samog početka jer svaki događaj zaslužuje da se ispriča:

Porodaj i prvi problemi

Nakon uredne trudnoće na svijet donosim prelijepu djevojčicu koja po rođenju nije proplakala odmah i tu nastaju prvi problemi. Ostajemo na prodilištu petnaest dana i nakon toga prelazimo na drugo odjeljenje i ostajemo dva mjeseca i da ne dužimo naša borba traje i traje sve do neke pete godine kada nam ljekari govore da su nalazi uredni. Našoj sreći nije bilo kraja.

Pred početak polaska u školu

Pošto se početak škole približio počela sam da je učim boje, slova, crtanje i još ponešto. I tu počinju moje a i njene muke. Počele smo sa bojanja koje teško usvajala i onda sam našla način da boje poredim sa okolinom, plavu sa nebom, žutu sa suncem itd. Što je urodilo plodom, naučile smo boje. Potom smo prešle na slova ona je ljevak, a ja dešnjak. Novi problemi. Pokušavala sam je naučiti da piše desnom ali sam je samo zbunjivala. Prebacivala je olovku iz jedne u drugu ruku i onda sam se prilagodila njoj i teškom mukom smo naučile velika štampana slova i povezivanje slogova.

Moja djevojčica je spremna za školu bar sam tako mislila. Mi roditelji ne želimo vidjeti problem kod svoje djece. Kada je počela ići u prvi razred, nije htjela da učestvuje u igri sa svojim drugarima iz razreda. Nije stizala da napiše svo gradivo koje je bilo planirano tog dana i nakon izvjesnog vremena dobijam poziv od njene učiteljice da dođem na razgovor. Taj razgovor je bio čisto informativan - kako se moja kćerka ponaša u razredu, koji su nedostaci itd. Ja sam tad dala prijedlog da ostajem u školi i da pokušamo zajedno postići rezultate. Naravno učiteljica je pristala i nakon mnogo truda nas dvije smo uspjele moju djevojčicu prvenstveno da socijalizujemo, pa tek onda da usvaja plan i program. Moja djevojčica je jedna od prvih razredu uspjela naučiti pisati i čitati tečno ali matematičke relacije nisu išle dobro i sa svim metodama rada nismo postigle

ništa. Početak drugog razreda moja djevojčica je jedva čekala jer se već socijalizovala i poželjela je drugare. Drugi razred smo počeli dobro, ali smo prenijeli problem matematike, koji nije usvojila ni do kraja drugog razreda. Tada ponovo dolazim na razgovor kada mi učiteljica saopštava da djevojčica ima problem, to jest da bi moglo biti dijete sa posebnim potrebama. Bila sam ponovo u šoku! Došla sam kući i sedmicu dana nisam bila dobro i onda sam razgovarala sam mužem i rekla da želim da uradimo sve nalaze da bih bila sigurna da dijete ima problem. Išli smo od doktora do doktora. Sve je potrajalo i godinu dana. Svi mogući nalazi bili su uredni sve dok nas nisu poslali kod kliničkog psihologa i nakon prvog pregleda, odnosno testiranja psihologica uviđa problem. Moja djevojčica je granični slučaj i dijete sa poteškoćama u razvoju. Treba prilagođeni plan i program u školi. U treći razred počinjemo po prilagođenom planu i programu i sve to je išlo traljavo. Nastavnici nisu znali kako da joj pristupe, kako da joj pripreme gradivo. Onda ponovo nastupam sa svojim prijedlozima, ali oni nisu bili zadovoljni jer šta prijedlozima zna jedan roditelj. Onda sam se borila kod kuće za sve što nije stizala u školi. Donosila sam sveske od školske drugarice i prepisivala sve što joj je nedostajalo. I tako su godine prolazile. Nastavnici su se naučili na mene kao roditelja koji nije problem propustio slučaju jer sam svih ovih godina bila jedan od najaktivnijih roditelja, koji su školu posjećivali bar tri puta mjesečno da razmijenim mišljenja o svim nedostacima koje treba popraviti. U mojoj borbi upoznam jednu divnu gospođu za inkluzivnu nastavu gdje smo sa pedagogom škole dogovorile da uradimo jedan seminar. Nakon odrađenog seminara nastavnici su počeli da se mijenjaju, jedini su se odmah prihvatili da pokazuju matematiku što sam ih godinama molila pa nisu htjeli. Uključili smo je u muzičku sekciju, to jest u školski hor jer ima divan glas. Inače to je bio problem godinama jer nije dolazilo u obzir da bude član hora, zbog loših ocjena.

A sada...

Sad smo u sedmom razredu gdje moja djevojčica ide sama u školu, učestvuje u školskom horu i dobila je solidne prve ocjene. Nadam se da će ih biti još boljih. Hvala savjetnici za inkluzivnu nastavu jer je svojim seminarom proširila vidike nastavnica i dala prijedloge za lakši pristup djeci sa poteškoćama u razvoju. A meni preostaje da se i dalje borim i da od svoje kćerke napravim osobu korisnu za društvo. Moram priznati da uveliko napredujemo i sa školom i sa kućnim poslovima od čišćenja, pripremanja hrane i još svašta nešto.

Meni je jako bitno da je moja djevojčica okružena vršnjacima koji su je prihvatili onakvu kakva jeste. Oni su joj pomogli da stvori jedan svoj unutarnji život koji joj omogućava da bude sigurna i ravnopravna.

Za kraj ću navesti citat iz knjige Vaše kompetentno dijete (J.Juul, 1995):

“Roditelji su ti koji odlučuju.

Oni kormilare brodom.

Hoće li taj brod sretno uploviti u luku i izbjeći pobunu, ovisi o odgovornoj primjeni njihove moći te spremnosti na mijenjanje brzine i kursa plovidbe u skladu sa naravi vjetrova i posade”.

Prilagođavanje u nastavi u inkluzivnim razredima

Lejla Arnautović, dipl. defektolog-logoped

Jasmina Jovanović – Mešković, nastavnica hemije i dipl. defektolog – surdoaudiolog,
Centar za obrazovanje i odgoj i rehabilitaciju slušanja i govora, Tuzla

Uvod

Inkluzivno obrazovanje se razvilo kao potreba koja je trebalo da bude izazov dosadašnjoj teoriji i praksi i postao favorizirani usvojeni pristup koji se odnosi na učenje svih učenika/ca u redovnim školama. Istodobno uvođenjem inkluzije u redovne škole potiče se razvoj principa demokracije u redovnim školama, škola je otvorena za svu djecu pod jednakim pravima.

Terminologija koja se koristi u području obrazovanja djece s posebnim potrebama često izaziva nedoumice. Definicije su često nejasne, neprecizne i nedosljedno se upotrebljavaju.

Faktori utjecaja na razvoj i edukaciju djeteta

Porodica

Roditelji su pokretačka snaga pozitivnih promjena kojima smo danas svjedoci. Utjecaj porodice na dijete sa posebnim potrebama je određen porodičnom situacijom, kao i prirodom i jačinom poteškoća. Razlike između očekivanih i stvarnih mogućnosti često uzrokuju emocionalne reakcije koje nisu stresne samo za roditelje, braću i sestre, nego i za samo dijete. Wade and Moore (1993) su pružili dokaze da odbijanje i isključivanje djece sa posebnim potrebama počinje u porodičnom okruženju.

Stavovi društva

Stavovi društva čine da mogućnosti i potencijali djece nisu određeni objektivnom procjenom njihovog uspjeha, već negativnim osjećanjima, emocijama i mišljenjima koji su uzburkani u nama i pod utjecajem tradicionalnih zabluda. Istraživanje o oblikovanju stavova zajednice pruža dva važna prijedloga za rad na ovom polju:

1. svaki pokušaj da se zajednica ili grupa pripremi za prihvatanje drugih koje vide kao „različite“ ima pozitivne efekte;

2. pozitivna iskustva oblikuju pozitivne stavove.

Školski faktori

Za mnogu djecu sa posebnim potrebama škola nije pozitivno iskustvo. Škola najčešće predstavlja glavni izvor stresa. Školska atmosfera se razlikuje po svom okruženju, organizaciji, nastavnim metodama, i što je najvažnije, po tome kakav stav imaju uposlenici prema djeci/adolescentima sa posebnim potrebama. Poteškoće se ne bi smjele posmatrati samo unutar djeteta, nego su sadržane u pravilima, nastavnom programu i metodama rada koje škola ima na raspolaganju.

Devet vrsta prilagodbi za rad u inkluzivnom razredu

Veličina

Prilagodite broj stvari koje učenik/ca treba naučiti ili uraditi.

Npr: Smanjite broj nepoznatih riječi koje učenik/ca treba naučiti.

Vrijeme

Prilagodite vrijeme određeno i dozvoljeno za učenje, ispunjavanje zadatka ili testiranje.

Npr: Individualizirajte vrijeme dozvoljeno za izradu kontrolnog rada, ubrzajte ili usporite podučavanje za pojedine učenike/ce.

Nivo podrške

Povećajte obim osobne pomoći pojedinim učenicima/cama.

Npr: Dodijelite vršnjaka koji će pomoći, asistenta/cu u nastavi, instruktora/cu i sl.

Ulaz

Prilagodite način na koji prenosite informacije učenicima/cama.

Npr: Koristite različita vizuelna pomagala, planirajte konkretnije primjere, omogućite eksperimentalne aktivnosti, podijelite studente/ce u kooperativne grupe.

Poteškoća

Prilagodite nivo vještina, vrstu problema, ili pravila kako učenici/ce mogu pristupiti radu.

Npr: Dozvolite upotrebu digitrona, pojednostavite upute za rješavanje zadatka, promijenite pravila kako bi ste ih prilagodili potrebama učenika/ca.

Izlaz

Prilagodite način na koji učenik/ca može reagovati na upute.

Npr: Umjesto odgovaranja u pisanoj formi dozvolite usmeno odgovaranje, koristite komunikacijski notes za neke učenike/ce, dozvolite učenicima/cama da svoje znanje pokažu iskustveno.

Učešće

Prilagodite sadržaj kojem je učenik/ca aktivno izložen u određenom zadatku.

Na primjer: U geografiji, neka jedan učenik/ca drži globus dok drugi pokazuje određena mjesta.

Alternativa

Prilagodite ciljeve ili očekivanja rezultata koristeći iste materijale.

Na primjer: U geografiji, očekujte od jednog učenika/ce da zna pokazati samo države na karti, dok drugi uče da pokažu i gradove.

Prilagođeni program

Pružite različite upute i materijale kako bi ste odgovorili na individualne ciljeve učenika/ca.

Na primjer: za vrijeme testa iz jezika, jedan učenik/ca uči kompjuterske vještine u kompjuterskom kabinetu.

Nastavna sredstva i pomagala

Nastavna sredstva i pomagala su vrlo korisna u nastavnom procesu i ukoliko nastavnik/ca imaju priliku trebaju ih koristiti vrlo često. Neke od njih su: slike, nastavni listići, tabla, kreda, voštane bojice, plastelin, kaširane slike (stvari/predmeta koji se obrađuju koji se izučavaju u nekom nastavnom predmetu), grafoskop, diaprojektor, MP3/MP4, CD/DVD i sl.

**Primjeri nastavnih listića za Bosanski jezik –
razredna nastava: 1, 2, 3, 4.**

Primjer 1:

Primjer 2:

Školske priče

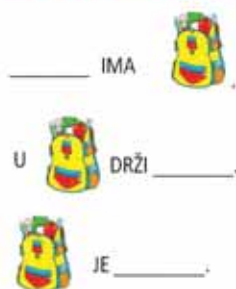
Primjer 3:

Primjer 4:

UPOTRIJEBI SAMO OVA SLOVA I DOVRŠI SLIKOPRICU.

A E IOUMNJSŠP

Sposobnosti koje su potrebne nastavnom osoblju i defektolozima da bi bili kompetentni za izazove koje predstavlja inkluzivna nastava:

- Sposobnost rješavanja problema, neformalne procjene vještina učenika/ca (umjesto oslanjanja samo na standardni plan i program).
- Sposobnost iskorištavanja individualnih interesovanja djece, kao i upotrebljavanja njihove unutarnje motivacije u razvoju potrebnih vještina.
- Sposobnost za postavljanje visokih, ali alternativnih očekivanja koja odgovaraju pojedinačnim učenicima/cama. Ovo podrazumijeva izradu prilagođenih mjerila ocjenjivanja.

- Sposobnost pravljenja odgovarajućih očekivanja za SVAKO dijete, neovisno od njegovih sposobnosti. Ukoliko učitelj/ca može pretpostavku aplicirati prema svim učenicima/cama, onda omogućava svima da budu uključeni u nastavni proces u nekom razredu prema individualnim posobnostima.
- Sposobnost da se odredi kako se ocjenjivanje može prilagoditi učenicima/cama, kako rasporediti aktivnosti u razredu na toliko nivoa da se svi učenici/ce mogu uključiti. Ova vještina je relevantna ne samo u osnovnoj i srednjoj školi nego i na fakultetu. To podrazumijeva podučavanje usmjereno na aktivnosti u radu, a ne na sjedenje u klupi na časovima.
- Sposobnost učenja kako se cijene sve vještine sa kojima učenici/ce dolaze u školu, a ne samo obrazovne. Na ovaj će način učitelji/ca dati do znanja da cijene sve vještine, čak i ako to nije očigledna vrijednost cijele škole.
- Sposobnost omogućavanja uspjeha za sve učenike/ce na svakodnevnoj osnovi. Učitelji/ce trebaju da reaguju na poruku koju ostali učenici/ce dobivaju kada se određeni učenici izvode iz razreda da bi imali posebne aktivnosti.

Druge sposobnosti koje mogu pomoći nastavnom osoblju u redovnim razredima:

- Shvatanje da je svako dijete u razredu njihova odgovornost. Učitelji/ce trebaju pronaći način rada sa svakim djetetom, a ne pretpostavljati da će im neko drugi reći kako da edukuju učenike/ce.
- Poznavanje različitih instruktivnih strategija i njihovog efektivnog korištenja. Ovo uključuje sposobnost prilagođavanja materijala i prerađivanja ciljeva prema potrebama učenika/ca.
- Timski rad sa roditeljima i defektolozima u saznavanju koje vještine su potrebne djetetu i pružanju najboljeg pristupa u podučavanju.
- Posmatrati svako dijete u razredu kao mogućnost da se postane boljim nastavnikom/

Školske priče

com, radije nego problem sa kojim se treba nositi ili pronaći nekoga ko će to riješiti.

- Fleksibilnost i visoka tolerancija prema neodređenom (prema svemu što uključuje inkluziju, jer svaka osoba je za sebe i traži posebnu prilagodbu i situaciju).

Prilagođeni programa u nastavnom procesu

Nastavnici/ce, kao direktni nosioci promjena u radu sa djecom s posebnim potrebama, svakodnevno se susreću sa različitostima svojih učenika/ca po mnogim osobinama: izgledu, predznanju, osobinama ličnosti, ponašanju, motivaciji, načinima učenja i mnogim drugim međusobnim razlikama (razlikuju se i po tome što ne vide jednako, što ne primjećuju jednako, ne čuju jednako, ne pamte istom brzinom, ali i ne zaboravljaju istom brzinom...). Neophodno je što ranije, ako već roditelji ili odgajatelji iz obdaništa nisu to uradili, identificirati posebnu potrebu djece, koja se može ispoljiti u raznim vidovima kao što je: oštećenje sluha, oštećenje vida, neki govorni poremećaj, tjelesni nedostatak, poremećaj u ponašanju, neka hronična bolest, koja zahtjeva posebnu pažnju nastavnika i djece u razredu i školi.

Rano otkrivanje umanjene sposobnosti znači na vrijeme reagovati i poduzeti odgovarajuće odgojno-obrazovne mjere za prevazilaženje ili ublažavanje posljedica tih poteškoća odnosno sačiniti adekvatan Prilagođeni Program (PP).

Da bi se sačinio adekvatan IPP potrebna je timska opservacija, u toj opservaciji učestvuju:

- Razrednik, predmetni nastavnik/ca, pedagog/ca / psiholog/ca, defektolog/ca, roditelj/staratelj.

Šta je prilagođeni program?

Temeljni dokument osnovne i srednje škole je nastavni plan i program. Namjenjen je svoj djeci, ali ne i svakom pojedincu, što znači, većina učenika/ca će moći savladati nastavni plan i program, ali ga manji broj učenika/ca neće moći savladati ili će imati većih poteškoća u njegovom savladavanju. Neki će učenici/ce pokazivati neuspjeh samo u pojedinim nastavnim predmetima, često iz matematike ili maternjeg jezika, drugi

u čitanju i pisanju, a treći u svom ponašanju. Učenika/ca može pokazivati elemente svih poremećaja. Slabi rezultati mogu biti očigledni već u početku školske godine ili u nekoliko prvih mjeseci. Neki učenici/ce pokazuju slabe rezultate u prvom ili drugom razredu, a neki tokom cijelog svog školovanja.

Koliko će dugo trajati djetetove teškoće u učenju, najviše zavisi od:

- uzroka teškoće;
- težine teškoće;
- vremena uočavanja te teškoće;
- blagovremene pomoći i
- pedagoških postupaka koji ponekad mogu te teškoće i povećati.

PP se izrađuje u situaciji kada je stepen teškoće takav da dijete ne može isti savladati čak ni program koji traži minimalne programske zahtjeve. Ovi dokumentom se određuju svi bitni elementi trenutnog razvojnog statusa djeteta (intelektualni, emocionalni, socijalni i zdravstveni) i predstavlja značajnu pomoć učitelju/nastavniku, ne samo u ostvarivanju obrazovnih ciljeva već i u naporu da doprinese emocionalnom i socijalnom razvoju djeteta. *IPP je razvojni dokument i ne ovisi o vrsti i težini teškoće u razvoju.*

Šta nije prilagođeni program?

Prilagođeni program nije dokument kojim je prikazan cjelokupan i fiksni program za konkretno dijete, niti plan dizajniran od strane stručnog tima škole da bi se odložio u ladice i pokazivao savjetnicima pri stručnom nadzoru škole. Nije ni dokument koji je sačinjen od strane defektologa koji ga je predao redovnom učitelju/ci na provođenje. IPP nije dokument koji ukazuje na potrebe, a da ne daje prijedlog ko, kako, kojim sredstvima, metodama, strategijama će se realizovati, za koje okvirno vrijeme. Planiranje IPP-a treba da bude proces koji uključuje obavezu stalne revizije i obnove. Razlozi za prilagođavanje programa mogu biti STALNI kao što je u slučaju sniženih intelektualnih sposobnosti, trajno oštećenje sluha, vida ili motorike. U tom slučaju

Školske priče

se IPP pravi svake godine, tokom cjelokupnog školovanja djeteta.

Problemi koje ima dijete mogu biti PRIVREMENI npr. govorna teškoća, može za kratko vrijeme biti ublažena ili potpuno „nestati oporavak“ nakon logopedskog tretmana.

Šta sadrži PP?

- PP se radi pojedinačno za svakog učenika/cu nakon timske opservacije;
- Sadrži detaljan opis trenutnog funkcionisanja djeteta sa opisom učenikovih sposobnosti i potreba;
- Oblast zaostajanja u odnosu na vršnjake;
- Nivo predznanja za svako nastavno područje (incijalna procjena);
- Imena članova tima koji će biti zadužen za implementaciju programa, podršku i sl.;
- Ciljeve čije se ostvarenje očekuje u određenom vremenskom periodu;
- Način vrednovanja postavljenih ciljeva, zadataka i vremenske rokove.

Također je neophodno prihvatiti činjenicu da neki učenici s posebnim potrebama mogu:

NAPREDOVATI u svim ili nekim područjima kao i njihovi vršnjaci;

SAMO DIO, do određene granice, ali da NEMA učenika koji se ne može odgajati i obrazovati u skladu sa svojim sposobnostima. (Stančić, 1999.g.)

Zahtjevi za izradu PP!

1. Evidentirati u kojim je oblastima dijete najuspješnije.

Ovaj podatak nam omogućava da:

- izradimo pozitivnu sliku o djetetu;
- pomognemo svakom članu tima - posebno roditelju;

- razviti strategiju podrške – sastavljene liste dječijih mogućnosti.

2. Odrediti prioritete kojima treba ostvariti postavljene ciljeve. Ako učenik/ca ima najveće probleme u području savladavanja gradiva nikako ne moraju da budu ti ciljevi prvo ostvareni. Npr. ako je dijete emocionalno uznemireno zbog stalno neuspjeha u učenju, prioritet bi bio ostvariti emocionalnu ravnotežu i osjećanje samopoštovanja kroz uspjeh na drugim područjima kao što je uključivanje u grupne aktivnosti i uspostavljanje dobrog odnosa sa vršnjacima. Znači, postizanje saradničkog odnosa u grupi vršnjaka bio bi prioritet, a ne ostvarivanje ciljeva vezanih za akademske oblasti.

3. Precizno definisati i vremenski odrediti ciljeve koje treba ostvariti na osnovu dotadašnjeg napredovanja.

4. Realno postaviti ciljeve u odnosu na funkcionisanje djeteta u oblasti za koju je definisan cilj. Nerealno postavljeni ciljevi mogu dovesti do regresije u razvoju djeteta, do demotivisanja kroz doživljavanje neuspjeha. Poslije bržeg napredovanja može doći do zastoja u napredovanju učenika što može biti prirodna psihološka pojava, a nekada nam može biti znak da mijenjamo metode i oblike rada, pronademo druge motivacione podsticaje.

5. Ostvarivanje ciljeva zavisi i od stavova nastavnika/ce, učenika/ce i roditelja prema uključivanju djece sposebnim potrebama u redovnu školu.

Školske priče

Primjer prilagođenog programa u nastavi hemije za mjesec oktobar za deveti razred

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
TUZLANSKI KANTON

Naziv i sjedište škole: _____
Školska 2014 / 2015 god.

PRILAGOĐENI PROGRAM

XXXX

(prezime i ime učenika)

Školske priče

OPĆI PODACI O UČENIKU	
Ime i prezime	XX
Datum i mjesto rođenja	XX
Adresa i mjesto stanovanja	XX
Kontakt	XX
Rješenje prema Pravilniku o procjeni sposobnosti i određivanju podrške djeci i mladima s posebnim potrebama: Br. XX, Lukavac, god. XXDg: Dyslalia (govorno – jezičke poteškoće), mentalne sposobnosti ispod prosječnih, manifestno, IQ= 82	
Odluka Nastavničkog vijeća o izradi prilagođenog programa:	
INICIJALNA PROCJENA	
OPSERVACIJA	POTENCIJALI I POTREBE
Iskustvo učenika	Posjeduje orijentaciju u prostoru, kreće se samostalno, dolazi sam u školu, posjeduje brigu o ličnim stvarima. Učenik dolazi iz narušene porodice i slabog socijalnog statusa.
Vremenska i prostorna orijentacija	Učenik posjeduje vremensku i prostornu orijentaciju.
Opservacija emocija	Ponašanje učenika na času često otežano. Emocije varljive, lako zaplače pa se onda smije, vrlo je svadljiv.
Kognitivne mogućnosti	Nisu u skladu sa hronološkom dobi učenika te otežano prati nastavni proces, IQ=82. Koncentracija i pažnja na času slaba i kratkotrajna. Slabo čita i ima poteškoća u pisanju.
Opservacija pažnje i interesa	Ponekad pokazuje interes za radnje koje se stavljaju pred njega na času. Pažnju slabo usmjerava na zadane radnje koja vrlo kratko traje, posjeduje kratkotrajno zapamćivanje. Često ne radi domaće zadaće. Učenik voli da učestvuje u vannastavnim aktivnostima i da bude u centru pažnje.
Grafomotoričke sposobnosti	Kontroliše pokrete i ima koordinaciju pokreta.
Komunikacijske sposobnosti	Verbalni kontakt se uspostavlja u govoru prisutne artikulacijske smetnje u vidu distorzije glasova. Fond riječi deficitan, izražava se rečenicom.
Ponašanje	Prihvata pravila ponašanja u radu na času i školi ali uz česta negodovanja. Često ima ispade koji nisu primjereni nastavnom procesu, svađa se sa učenicima, nastavnicima. Ima nezrelo ponašanje za hornološku dob.

Razrednik/ca: _____

Stručni saradnik/ca: _____

Pred. nastavnik/ca: _____

Roditelj/staratelj/ka: _____

INDIVIDUALNI PROGRAM IZ PREDMETA: Hemija 9		ZAMJESEC: oktobar 2015.g.		
PROGRAMSKI SADRŽAJ I TEMATSKJE CJELINE KOJI SE PRILAGOĐAVAJU	NASTAVNI CILJEVI I ZADACI			PSIHOMOTORNI (FUNKCIONALNI)
	KOGNITIVNI (OBRAZOVNI)	AFEKTI VNI (ODGOJNI)		
Ugljikovodici – spojevi „C“ Nastajanje i osobine „C“ Formule i vrste „C“ – str.43, 45 Zasićeni U.V. – Alkani - Metan Nezasićeni U.V. – Alkeni - Eten i Alkini – Eten Aromatski U.V. - Građa benzola Nafta – nalaženje i eksploatacija u prirodi	- Usvajanje osnovnih hemijskih pojmova vezanih za svakodnevni život - Usvajanje osnovne hemijske simbolike - Osposobljavajne za rješavanje hemijskih zahtjeva najjednostavnijeg tipa	- Izražavanje hemijskim jezikom pismeno i usmeno - Objašnjavati pravila i postupke u nastavi hemije - Upoređivanje procesa u hemiji sa svakodnevnicom	- Razvijanje osjećaja odgovornosti - Kritički odnos prema radu i rezultatima rada - Razvijanje osjećaja za urednost	
Prilagođavanje programa je urađeno na osnovu modifikacije programa redovite nastave u pogledu: sadržaja, procesa, proizvoda i sredine učenja.				

PROCESNI SADRŽAJI - NIVO PODRŠKE		IZVJEŠTAJ O OSTVARENOSTI I SHODA UČENJA	
(izbor nastavnih oblika, metoda, postupaka i didaktičkih sredstava i pomagala)		(Formativno praćenje vrednovanja i ocjenjivanje postignuća učenika)	
AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA		
- Vježbe učenika sa periodnim sistemom elemenata (P.S.E.) - Vježbe sa modelima atoma i molekula za objašnjavanje organskih spojeva - Razlikovanje fizičkih i hemijskih promjena u svakodnevnom okruženju - Odabir problemskih jednostavnih formi, vježbi, zadataka	- Uvježbavanje snalaženja u P.S.E. - Uvježbavanje rada sa modelima atoma i molekula - Prepoznavanje fizičkih i hemijskih promjena u svakodnevnom okruženju. - Rješavanje osnovnih hemijskih zahtjeva u laboratorijskom radu.	- Nastavno gradivo koje usvoji primjenjuje na najjednostavnije hemijske probleme. - Učenik usvaja elementarne pojmove iz nastavnog predmeta hemije.	
Napomena: Ocjenjivanje se vrši u skladu sa prilagođenim programom nastave hemije za deveti razred, te intelektualnim sposobnostima učenika.			

Radionica za roditelje

Uvod

Saradnja sa roditeljima zauzima značajno mjesto u našoj školi. Obzirom da znamo značaj njihove uloge, roditelje posmatramo kao važne partnere nastavnicima u procesu odgoja i obrazovanja djece. Kako bi se ostvarila partnerska veza, roditelje uključujemo u rad već od početka školske godine. Zajedno s njima planiramo i određujemo ciljeve za svakog učenika. Cilj komunikacija roditelja i škole jeste stvaranje povoljnih uslova za razvoj učenika u skladu sa njihovim sposobnostima. Iz toga razloga se i Godišnjim programom rada planiraju zajedničke radionice, predavanja i seminari za roditelje.

U narednom tekstu prikazujem radionice koje su urađene za roditelje čija djeca pohađaju našu školu. Ciljevi radionica su razvoj fine motorike, upoznavanje i razlikovanje boja, upoznavanje i razlikovanje oblika.

Realizacija ovih radionica je podržana od Društva ujedinjenih građanskih akcija "DUGA", Sarajevo u okviru programa "Stvaranje pretpostavki za inkluzivni odgoj i obrazovanje u općini Tuzla".

U nastavku su prikazi radionica koje sam uradila sa roditeljima učenika Zavoda za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju.

RADIONICE:

1. OBLICI OD KARTONA

Potreban materijal:

- karton, makaze ili skalpel, vuna, ljepilo, tempere i četkice.

Proces izrade:

Mirela Žilić, dipl.defektolog

Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla

I korak

Izrezati dva jednaka pravougaonika od kartona. Na jednom od njih nacrtati nekoliko različitih oblika (cvijet, oblak, krug, zvjezdice....).Nacrta-ne oblike izrezati.

II korak

Karton od izrezanih oblika zalijepiti na cijeli karton, jedan na drugi.

III korak

Obojiti oblike po želji temperama a zatim i kartonsku podlogu od oblika

IV korak

Izrezati vunu na različite dužine.Izbušiti rupice na oblicima i podlozi za oblike pokušati kroz sredinu. Kroz njih provući vunu kojoj na krajevima napravimo čvoriće.

Dobili smo didaktičku umetaljku koju možemo koristiti u radu sa učenicima (Slika 1 i Slika 2)

Slika 1

Školske priče

Slika 2

2. OBLICI U BOJI

Potreban materijal: 2 kartonske kutije za jaja i tempere u boji

Proces izrade:

I korak

Dvije kartonske kutije za jaja obojiti potpuno jednako tako da dobijemo raznobojne oblike tj. kvadrate i pravougaonike različitih veličina.

II korak

Jednu kartonsku podlogu izrezati na pravougaone dijelove (onako kako smo je obojili), a druga će biti podloga za umetanje izrezanih dijelova (Slika 3).

Djeca trebaju sve dijelove složiti na podlogu tako da prate oblike i boju.

Slika 3

3. BROJANJE KROZ IGRU

Potreban materijal: kartonska podloga, papiri u boji, makaze, ljepilo, cvjetići u boji

I korak

Kartonsku podlogu formirati u obliku kruga i na nju napisati brojeve različitih boja.

II korak

Iznad brojeva na kartonu probušiti onoliko rupica koliki je broj.

Dijete treba cvjetiće određenih boja staviti u rupice na kartonskoj podlozi onoliko koliko broj pokazuje i iste boje kojim je označen broj npr. kod broja 4 bude četiri cvijeta crvene boje itd. (Slika 4).

Slika 4

4. STOLNO KAZALIŠTE LUTAKA –SLOVA

Potreban materijal: kutija za cipele, stiropor, tempere, kolaž papir, ljepilo, makaze, skalpel, komadići tkanine i komad žice

I korak

Kutiju oblijepiti kolaž papirom ili drugim ukrasnim papirom.

II korak

Izrezati slova po želji od stiropora i obojiti ih temperama.

III korak

Slova ukrasiti tako da im dodamo usta, oči, brkove, kosu od kolaž papira ili drugih ukrasa.

Školske priče

IV korak

Na otvorenu stranu kutije provući komad žice na koji navučemo tkaninu kao zastor.

Određeno slovo uz dodatak nekih detalja može postati lutka i na taj način oživjeti.

Putem kazališta lutaka, sobnog ili stolnog, može se na zanimljiv način približiti djeci: brojalice, pjesmica, priča pa čak i abeceda.

Osmišljeni razgovor određenih slova uz dodatak neke pjesme ili šale može biti u datom trenutku vrlo poticajno sredstvo za upoznavanje slova.

Takvo kazalište (Slika 5) slova omogućuje djeci i da sama izmišljaju riječi vezana za ta slova, kao i priče, da odaberu lutke slova, da glume i pripremaju pozornicu.

Slika 5

III korak

Od kartona i papira u boji napraviti kružice, kvadratiće, trokutice raznih boja.

Djeca će pronalaziti odgovarajući oblik i boju i stavljati u kutiju (Slika 6) Isto tako može se dodati još oblika i više boja.

Slika 6

5. BOJE I OBLICI

Potreban materijal: kutija sa poklopcem, kolaž papir, ljepilo, selotep, makaze, skalpel

I korak

Cijelu kutiju oblijepiti bijelim papirom i selotepom.

II korak

Na poklopac kutije zalijepiti papir u boji crveni, plavi, žuti i zeleni. Na crveni dio kutije zalijepiti krug, na zeleni dio zalijepiti kvadrat, na plavi dio zalijepiti trokut i na žuti dio krug. Napraviti skalpelom prorez na svakoj boji.

**Mr.sci Fuad Imširović, dipl. pedagog
JU Behram-begova medresa, Tuzla**

Jedan od načina saradnje naše Medrese i Zavoda je publikovana brošura o Sindromu Down. Brošura Sindrom Down¹ je nastala kao jedan od oblika saradnje Behram-begove medrese sa Zavodom za odgoj i obrazovanje osoba sa psihičkim i tjelesnim smetnjama. Ta se saradnja do sada odvijala u volonterskom radu naših učenika u Zavodu, gdje su zajedno s učenicima Zavoda provodili dan u druženju, komunikaciji, zajedničkom radu i međusobnom učenju jednih od drugih. Također, članovi recitatorsko-literarne, horske i humanitarne sekcije su za svaki državni praznik ili vjerski blagdan posjećivali Zavod i učenicima Zavoda, njihovim roditeljima i nastavnicima pripremali određeni program i provodili s njima to vrijeme, dijeleći zajedničku radost blagdana.

Tokom jedne takve posjete, javila se ideja da učenici Behram-begove medrese, uz pomoć profesora Medrese i Zavoda, izrade edukativnu brošuru kojom će druge učenike, roditelje i javnost upoznati sa sindromom Down i tako doprinijeti boljem razumijevanju stanja i potreba osoba koje imaju taj sindrom.

Učenici Medrese su s entuzijazmom radili na izradi brošure. Već od početka su sejavljale različite ideje i prijedlozi o tome kako izraditi jednu kvalitetnu, obrazovnu, poučnu, zabavnu i naravno, korisnupublikaciju, koja će biti od pomoći roditeljima djece s ovim sindromom, nastavnicima u školama koji u redovnoj nastavi ponekad imaju i ovakve učenike, drugim učenicima, djeci, vršnjacima i drugima.

U početnim planovima i pripremama smo ovu aktivnost prihvatili kao jedan naš doprinos boljem razumijevanju osoba s sindromom Down, približavanje njihovog stanja i načina života učenicima Behram-begove medrese, ali i drugima.

Posebno je bilo važno da ovdje budu aktivni naši učenici. Važno je kod učenika danas razvijati svijest o veličini Božijih blagodeti koje

imamo, kao i o tome da je važno da se učimo da cijenimo jedni druge, poštujemo i prihvatamo jedni druge neovisno o faktorima koji nas određuju. Smatramo da ova publikacija pruža i takvu edukativnu komponentu učenicima, roditeljima i svim drugim koji je budu čitali.

Ona je tako i zamišljena – da objasni čitaocu da su učenici i osobe sa sindromom Down dio našeg društva i zajednice u kojoj živimo, da žive s nama, da imaju svoje želje, emocije, ideje, planove... Baš kao i svaki učenik, baš kao i svaki čovjek.

Brošura je zamišljena i štampana kao neka vrsta stripa, kao neformalni oblik komunikacije između učenika koji su se našli u zajedničkoj školi. U prvom dijelu brošure je u fokusu nova učenica u školi, Leila, koja se i sama prilagođava na novu školu, prijatelje i specifičnosti škole. I sama prolazi faze prihvatanja u društvu, sticanja prijatelja, pronalaska svog identiteta u novonastalim okolnostima. U jednom takvom razgovoru, sa svojom prijateljicom Aminom, Leila objašnjavajući kako joj je protekao dan, spominje učenice Selmu i Hanu, inače učenice sa sindromom Down, a koje se nalaze u tom novom odjeljenju.

Tako počinje komunikacija tog malog društva, ekipe učenika od 7 članova. Kroz razgovor, međusobna pitanja, uvažavanje, osmijehe, razmjenu iskustva i znanja, Leila upoznaje sa sindromom Down Selmu, Hanu i Dženana. Upoznaje njihove želje, njihove sposobnosti, tjelesni izgled, fizičke sposobnosti i mogućnosti. Leila tako saznaje da Selma, npr. voli da igra fudbal s prijateljima i želi imati psa, da Dženan voli da kuha i da bi htio igrati košarku, dok bi Hana htjela biti glumica i da voli gledati filmove.

U jednoj jednostavnoj komunikaciji i u znatiželji učenice Leile upoznajemo specifičnosti troje učenika sa sindromom Down. Kroz tjelesni, emocionalni i socijalni opis ovo troje uče-

1 Možete preuzeti sa www.pztz.ba

Školske priče

nika, datih na jednostavan, učenički način, mi koji čitamo strip možemo imati dobru osnovu za razumijevanje ovih aspekata razvoja učenika, odnosno, osoba sa sindromom Down.

Ono što ovoj brošuri daje posebnu notu, jedno posebno razumijevanje i čitanje, jeste i vjerska, odnosno duhovna dimenzija razumijevanja stanja osoba s sindromom Down. Likovi stripa Leila, Amina i druge se podsjećaju, ali podsjećaju i sve nas, na izreku Muhammeda, a.s., poslanika islama, koji je kazao da Allah Uzvišeni ne gleda u naša tijela i izgled već u naša srca. To i jeste poruka razumijevanja i prihvatanja, koju islam promovira. To je ujedno i poruka razumijevanja i prihvatanja, kojase ovimstripom promovira. Svi smo stvoreni u svom najljepšem obliku i toga treba da budemo svjesni i na tome zahvalni.

Stripom koji je pred nama, učenici Medrese i Zavoda uče sve nas da prihvatamo sve što je Dragi Bog stvorio, kao nešto što ima svoju mudrost, svoj značaj i svoju vrijednost. Samo je važno to prepoznati, njegovati i razvijati.

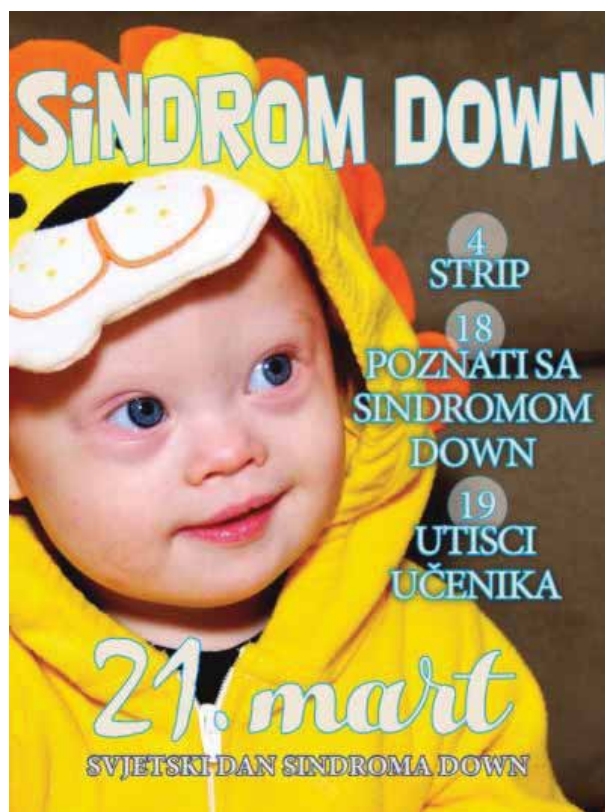
Učenici sa sindromom Down prikazani u ovoj brošuri, osobe sa sindromom Down, ali i svi drugi ljudi, sa ili bez poteškoća u razvoju, treba da znaju da imaju svoju mudrost, svoju vrijednost i svoj značaj u ovom društvu, u ovoj našoj sredini, na ovom svijetu. Samo s takvim pristupom, takvim razumijevanjem stvari i pojava koje nas okružuju, pojedinac može napredovati, razvijati se kao ličnost, postići svoje pune potencijale. Tako razvijeni pojedinci pretpostavka su dobro razvijene zajednice i društva.

Još jedna vrlo važna poruka ove brošure je želja da se sazna nešto novo, nešto što je bilo nepoznato u određenom vremenu. Lik stripa Leila želi da sazna više o svojim prijateljima s kojima ide u isto odjeljenje. Ta je znatiželja podstiče na pitanja, na nova saznanja i ona zaključuje da sada, kada se bolje upoznala sa svojim prijateljima sa sindromom Down, želi više i češće da se druži s njima. To odmah potiče drugu učenicu da predloži druženje za sljedeći dan. Na takav način možemo učiti mlade ljude, buduće generacije, da je važno znanjem se boriti protiv predrasuda bilo kojeg oblika. Najveći neprijatelj među ljudima

jeste neznanje i kada pojedinci i grupe nemaju dovoljno informacija jedni o drugima. To je izvor predrasuda, a one vode samo do konflikta, nerazumijevanja, nekada i do neprijateljstva.

Naši likovi u stripu nisu dozvolili da im neznanje određuje percepciju i shvatanje drugih, već su htjeli sami da zaključe o tome kakav je neko na osnovu onog što su saznali na licu mjesta. Odličan je to način da se i u drugim društvenim kontekstima, stvarnostima i međuljudskim odnosima, primijeni isti princip. Sigurno će takav pristup, a ne pristup nerazumijevanja i neznanja, pružiti puno bolju osnovu za zdrave međuljudske odnose i bolje razumijevanje među ljudima.

Na kraju, hvala Dragom Bogu na svim blagodatima koje imamo. Želim se zahvaliti i Zavodu za odgoj i obrazovanje osoba sa psihičkim i tjelesnim smetnjama koji je s puno povjerenja omogućio i Behram-begovoj medresi da učestvuje u ovoj plemenitoj aktivnosti. To je nama u Medresi dragocjen podsticaj da radimo više i bolje.

Praktična primjena muzikoterapije kod djece sa posebnim potrebama

Naida Gadžo, Amina Delić-Zimić
OŠ "Aleksa Šantić", Sarajevo

Uvod

Djeca s posebnim potrebama u razvoju zahtijevaju poseban, dobro osmišljen, organizovan i njihovim mogućnostima prilagođen pristup, način rada, učenja, odgoja i obrazovanja. Tu nastupa muzika sa svim svojim pozitivnim stranama. Ona omogućava djeci da izraze svoje emocije, potiče sva čula i okupira dijete na mnoge načine. Muzika:

- djeluje motivirajuće, ali istodobno ima smirujući i opuštajući učinak;
- aktivira obje hemisfere mozga, te na taj način potiče kognitivno funkcioniranje i razvoj kognitivnih funkcija;
- omogućava djeci koja imaju teškoće u govoru i verbalnom izražavanju, da iskažu svoja osjećanja i misli, te doprinosi razvoju i korekciji govora;
- poboljšava memoriju i koncentraciju;
- doprinosi razvoju fine i krupne motorike;
- smanjuje uznemirenost, rješava stres i umanjuje patnju;
- doprinosi razvoju samopouzdanja i razvijanju pozitivnog odnosa prema sebi i drugima.

Muzikoterapeuti uključuju djecu u pjevanje, slušanje muzike, kretanje, plesanje, te druge stvaralačke aktivnosti koje im pružaju bolju mogućnost učenja. Rade na razvoju dječije samosvijesti, samopouzdanja, spremnosti, strategija za oslobađanje od stresa i socijalnom ponašanju. Istražuju koji su stilovi muzike, tehnike i instrumenti najefikasniji i motivirajući za svako pojedino dijete. Kada su u pitanju djeca sa teškoćama u razvoju, muzički terapeuti najčešće rade u interdisciplinarnim timovima, koji su sačinjeni od mnogobrojnih stručnjaka kao što su psiholozi, specijalisti, logopedi, defektolozi, fizioterapeuti

i sl. Takođe sarađuju s porodicom djeteta i upućuju je na podsticanje djeteta da koristi muziku i njene ljekovite efekte i u kućnim uslovima.²

Terapija muzikom: Praktični primjeri aktivnosti za djecu od 6 do 12 godina

Prilikom planiranja muzičkih aktivnosti mora se voditi računa o nivou razvoja svakog pojedinog djeteta, koji ne mora nužno biti, a obično i nije u skladu sa kalendarskom dobi djeteta. Isto tako nivo razvoja u pojedinom području, npr. razvoj motorike, ne mora odgovarati nivou razvoja u nekom drugom području. Tako motorni razvoj može biti oskudan, dok kognitivni stepen razvoja može biti sasvim zadovoljavajući i obratno.

U predstavljanju novih muzičkih aktivnosti, svaki korak treba biti podijeljen u logične i jednostavne zadatke. Primjeri poželjnih igara za rad s djecom:

1. Igra: „Here’s my name and what I like” (Evo moje ime i ono što mi se sviđa)

Igra se odvija na taj način što učenici izgovaraju riječi pjesme koje čini njihovo ime i dodaju ono što vole, što im se sviđa ili ne sviđa. Doprinosi razvoju socijalnih vještina i emocionalnom izražavanju.

2. Igra: „Moja muzika ti govori kako se osjećam“- socijalne vještine i emocije

Igra se odvija na taj način što dijete koristeći neki muzički instrument, pokušava prema načinu sviranja, izraziti svoje raspoloženje (brži i sporiji ritam).

3. Igra: „Pleši i stani“

Učenici plešu u ritmu omiljene pjesme. Kada pjesma stane, trebaju zauzeti određeni položaj koji im zadaje terapeut npr. stavi ruku na glavu, stani pored nečeg

Školske priče

žutog i sl. Doprinosi razvoju kognitivnih sposobnosti.³

4. Dječije pjesme praćene pokretima kao što je:

HOKI – POKI

Ti stavi desnu ruku van. 2x
Ti stavi desnu ruku naprijed
i protresi se ti sav.
Učini hoki-poki i dodirni ti svoj nos,
u tome je i cijeli štos!
Ti stavi lijevu ruku van. 2x
Ti stavi lijevu ruku naprijed
Učini hoki-poki i dodirni ti svoj nos,
u tome je i cijeli štos!

ČISTO DIJETE

Svako jutro-perem grudi
tako rade pravi ljudi
Trljam, trljam sve se puši
i protresi se ti sav.
Perem glavu, vrat i uši
Perem zube, oči, lice
Čelo, nos i jagodice.
Tako radim, tako hoću, jer
ne trpim nečistoću!

KAD SI SRETAN

Kad si sretan pljesni tada dlan o dlan. 2x
Kad si sretan i kad želiš s drugim dijelit sreću
tu,
kad si sretan pljesni tada dlan o dlan.
Kad si sretan prstima pucketaj ti. 2x.....

U grupnim aktivnostima, treba imati na umu da djeca jako vole daire ili doboš, ili neke druge ritmičke instrumente, pa se može organizovati igra u kojoj jednom učeniku bude dat doboš, te on zadaje ritam drugoj djeci, koji titam trebaju pratiti izvođeci aktivnosti hodanja, traćanja, preskakanja i sl. Djetetu koje zadaje ritam treba pokazati kako da zadaje spori nasuprot brzom ritmu, i kako praviti izmjene sporog i brzog ritma (Ferović, 2004).

Primjeri muzikoterapije sa učenicom koja ima microcefaliju

Aktivnosti: Vježbe izgovaranja glasova i slogova uz def.

Kod igara za razvijanje i usavršavanje govora, brojalice se mogu odbrojavati na defu uz vokalnu pratnju učitelja. Djeca koja mogu govoriti sa pridružuju odbrojavanju i polako uče riječi, a djeca koja ne mogu govoriti nastoje izgovarati riječi bez zvuka. Kasnije se pjesma pjeva u slogovima: 'la,la,la', te se na taj način ohrabruje dijete koje ima teškoće u govoru da izgovara zvukove.⁴

Učenica vježba izgovor glasova i slogova uz sviranje defa, te lagano pjevuši slogove kako bi poboljšala govor (Slika 1.).

Slika 1.

Pomagalo u muzičkim aktivnostima može biti hulahop, jarkih boja. Hulahopi trebaju biti postavljeni po cijelom podu, a svakom djetetu treba pružiti priliku da odabere svoj hulahop, i tako izaberu svoje mjesto na podu. Djeca počinju hodati, trčati ili plesati u ritmu muzike, a kada muzika prestane, trebaju pronaći svoje mjesto-svoj hulahop. Ovo donosi boje u njihovo iskustvo i može poslužiti kao početak u učenju razlikovanja boja. Učenica pleše uz pjesmu „U šumici zeko“, izabrala je dva hulahopa i pokazala koji je plavi, a koji crveni, te odredila koji je veći (Slika 2.)

3 <http://faculty.washington.edu>

4 Gaston E.T. (1986), Music In Therapy, The Macmillan Company, New York

Slika 2.

Aktivnosti: Razvoj mišićne koordinacije

Za razvoj mišićne koordinacije djeci se može pokazati serija jednostavnih igara prstima. Pjeva se pjesma koja pokazuje korištenje palca i prstiju. Kružna kretanja palca pokazuju da palac može 'plesati'. Dalje se vježba cijela ruka, pa se prelazi na ručni zglob, a potom i na rame. Učenica je vježbala po uputama, palci su plesali, a zatim je pokazala lijevo rame. Vježbali smo desnu i lijevu stranu uz sporiji i brži pokret. Pokazala je poseban interes za ovu aktivnost i igru.

Aktivnosti: Vježbe izgovaranja brojalice „En, ten, tini“ uz triangel.

Jedan glas, jedna boja, jedan zvuk....do broja 5, pa ponovo vježbamo od 1 do 5. (Slika 3.)

Slika 3.

Aktivnost: Vježbe razvijanja ritma, pokreta i govora

Igra: „Ide, ide bubamara“

Pjevamo pjesmu: „Ide, ide bubamara, sa cvijeta na cvijet Ne zna sama gdje bi stala, njen je čitav svijet.“ (Herljević i Posokhova, 2002.). Izgovarate pažljivo stihove pjesme i lagano poskakujete od cvijeta do cvijeta. Učenica prati vas i vaše pokrete, te izgovara slogove za vama, a i riječi, poskakuje sa plavog na crveni cvijet i obratno.

Zaključak

Iz navedenog možemo zaključiti da muzikoterapija pogoduje radu s djecom s posebnim potrebama, naročito u inkluzivnim odjeljenjima. Smatramo da je potrebno da se na časovima muzičke kulture posveti jedan dio vremena učenicima s posebnim potrebama, osmisle aktivnosti i uključi dijete u grupne aktivnosti kako bi postigli terapijski učinak u zavisnosti od teškoće koju dijete ima. Učitelj tim postupkom čini puno učeniku, a i ostalim učenicima u odjeljenju kako bi socijalizacija bila u punom smislu ostvarena, a muzikoterapija dala efekte koji su potrebni.

Način i put rješavanja problema

Amra Okanović, diplomirani pedagog-psiholog
JU OŠ "Podrinje", Tuzla

Dan dan poučava. Iz dana u dan uči!

Dies diem docet

Od školske 2015/2016. godine kao tehnološki višak 30% norme pedagoga u OŠ „Miričina“ raspoređena sam za rad u JU OŠ "Podrinje". Odmah na početku tadašnji direktor škole i Nastavničko vijeće su me upoznali sa zdravstvenim stanjem učenika A.J. njegovim obrazovnim postignućima te problemima u ponašanju sa kojima se suočava. Učenik A.J. pohađa osmi razred i procijenjen je od strane Prvostepene stručne komisije za procjenu sposobnosti i određivanje podrške djeci i omladini sa posebnim potrebama. Po nalogu komisije A.J. se po članu 30. i 31. Pravilnika razvrstava u grupu djece sa kombinovanim smetnjama – sa poremećajima u govoru, glasu i jeziku i sa oštećenjem CNS-a.

Od 1.9.2015. godine sa učenikom sam se prvi put upoznala i uspostavila relativno uspješnu komunikaciju. Detaljno sam pregledala svu postojeću dokumentaciju o učeniku i informisana prišla radu sa učenikom. Učenik je već od prvog dana počeo ispoljavati neprilagođene oblike ponašanja. Odmah nakon izazivanja prve tuče, zajedno sa učenikom sa kojim se tukao, napravili smo plakat prevencije nasilja i uradili čas odjeljske zajednice. Učenik je sarađivao prilikom izrade plakata, ali na času njegova saradnja nije bila odgovarajuća. Cilj izrade plakata je bio poticaj učenika da se njihovo ponašanje promijeni, a na času odjeljske zajednice održano predavanje i savjet svim učenicima kako da prihvatimo različitost među učenicima, da trebamo pomoći drugu A.J. u radu, da trebamo biti tolerantni na određene oblike ponašanja našeg druga, da ga prihvatimo sa svim njegovim pozitivnim i negativnim osobinama i pomognemo mu da se adaptira na rad u školi.

Nakon toga, učenika sam uz saradnju sa razrednikom postavila za predsjednika razreda kako bismo ga potaknuli na promjenu ponašanja i da

će biti predsjednik sve dok poštuje pravila ponašanja u školi. Na učenika je djelovala funkcija u razredu dva dana, ali nakon toga ponovo je počeo praviti iste probleme u školi (izazivanje tuče bez povoda i razloga, besciljno hodanje po školi, ometanje časa i nastave, uništavanje radova po hodu škole, psovanje, prijetnje, fizičko nasrtanje prema učenicima, nastavnicima, ostalim uposlenicima i sl.)

Sa učenikom sam više puta pokušavala uspostaviti komunikaciju tokom njegovog agresivnog oblika ponašanja, ali tada je bilo nemoguće sa učenikom razgovarati.

Primjer jednog slučaja nasilnog ponašanja:

Učenik je izazvao tuču na velikom odmoru, odmah smo reagovali direktor, pedagog, razrednik, dežurni nastavnik; djecu razdvojili, smirili učenika koji je učestvovao u tuči, ali A.J. je nakon toga počeo još gore da se ponaša. Počeo je prijetiti svima, galamiti, psovati, nekontrolisano hodati tamo-ovamo i sl. Kao pedagog-psiholog škole pokušala sam polako da ga smirim, spuštenim rukama prilazila polako dječaku, mirnim tihim tonom uz ohrabrenje, što je na dječaka imalo kontra efekat. Učenik u tom trenutku pokušao udariti mene, direktora škole, prijetio još više, ali davao je utisak da psihički nije prisutan i da nije svjestan trenutne situacije.

Na sličan način završavale su se i ostale problematične situacije koje učenik izazivao u školi. U nekoliko slučajeva nasilnog ponašanja učenika pozivana je i policija, ali pomaka u rješavanju problema nije bilo. Nakon izazivanja nereda u školi učenik obično nije sposoban da nastavi nastavu i nastavni proces, nemoguće je uspostaviti komunikaciju.

Sa majkom komunikacija je postojala, ali nije dovoljno dobra. Majku sam prvi put upoznala nakon tuče koju je dječak izazvao. Majka je došla i počela slično da se ponaša, da galami, psuje, prijeti svima i na taj način štiti dječaka. Sljedeći kontakt sa majkom bio je na moju inicijativu i tada mi se izvinila za svoje ponašanje, i detaljno smo razgovarale. Dogovorila sam sa majkom da ću individualno raditi sa učenikom na komunikaciji, prevenciji nasilnih oblika ponašanja, uspostavljanja pozitivnih životnih vrijednosti i slično. Majku sam pozivala za većinu problema koje nismo uspjeli riješiti sa dječakom, i iz svega mogu zaključiti da majka nema autoriteta nad dječakom i da i sama ne može smiriti dječaka, i spriječiti ga u pokušaju da uradi neke neprilagođene stvari. Savjetodavno sam razgovarala sam majkom da treba sa učenikom više razgovarati, raditi i slično. Međutim majka je navodila da njegov dan počinje odlaskom u školu, po povratku ostavlja knjige i izlazi napolje da se igra i dalje nema kontrole nad njegovim kretanjem. Neredovno jede, nikada ne uči i nema razvojne radne navike. Majka navodi da slične oblike agresivnog ponašanja koje pokazuje u školi ima i kod kuće, i navodi da nema autoriteta. Majka je savjetovana da potraži pomoć dječijeg psihijatra, što je i uradila i započet je proces liječenja i od strane stručnog ljekara.

Iz svega navedenog kao pedagog-psiholog škole smatrala sam da je učeniku A.J. potrebna kvalitetna i stalna stručna pomoć u odgoju i obrazovanju. Svoje mišljenje o učeniku sam podjelila sa direktoricom i dogovrile smo da odmah poduzmemo sve što je bilo potrebno kako bismo učeniku pomogli, ali kako bi pomogli i svim ostalim učenicima koji su do tada trpili od druga razne neprilagođene oblike ponašanja. Prvo što smo uradili je to da smo pozvali savjetnike iz Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona. Na sastanak su došli savjetnici koji su nas jako dobro razumjeli i dali nam sve instrukcije i podršku odakle da krenemo u rješavanju ovog problema. Uradila sam detaljnu opservaciju učenika, direktorica škole uradila je zakonsku procedure i dio posla vezan za cijeli postupak rješavanja problema. Nakon realizirane opservacije, i toga da smo uspjeli svu dotadašnju dokumentaciju prikupiti i analizirati, prešli smo na realizaciju postupka koji su nam savjetovali savjetnici. Majka je bila

stalni saradnik i bila je upoznata sa čitavim postupkom koji smo željeli provesti, a sve u cilju pomoći učeniku. Organizirali smo okrugli stol na koji smo pozvali sve relevantne ustanove potrebne za sistematično rješavanje ovog problema. Na sastanak smo, prema uputama savjetnika, pozvali predstavnike: Centara za socijalni rad, Pedagoški zavod, Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta (u daljem tekstu MONKS TK), Ministarstvo zdravstva, Odgojni centar Tuzla, Ministarstvo unutrašnjih poslova, majku učenika, razrednika učenika i predstavnika lokalne zajednice. Svi pozvani su bili prisutni. Nakon duge i iscrpne rasprave zaključeno je da se uradi hitna rekategorizacija učenika i postupi prema rješenju o procjeni sposobnosti učenika i složili su se sa mišljenjem direktora škole, pedagoga-psihologa i razrednika da je neophodna pomoć defektologa ili socijalnog pedagoga za rad sa učenikom. Predstavnik MONKS-a je predložio da škola traži saglasnost za angažovanje defektologa ili socijalnog pedagoga što je direktorica i učinila, ali pitanje je bilo kako sa učenikom nastaviti raditi pod navedenim uslovima dok se ne riješi pitanje saglasnosti i rekategorizacije. Predložila sam direktorici škole da se obratimo doktoru koji vodi učenika. Uz saradnju sa majkom obratili smo se sa detaljnim upitom doktorici, priložili opservaciju učenika i mišljenje Nastavničkog vijeća i zatražili da se prilikom medikamentoznog liječenja učenika uzme u obzir mišljenje Nastavničkog vijeća i opservacija učenika od strane pedagoga-psihologa. Zahvaljujući adekvatnoj terapiji koju je doktorica propisala učeniku, saglasnosti MONKS TK na angažovanje ½ socijalnog pedagoga, instrukcijama savjetnika, nesebičnim zalaganjem direktorice škole, podrške majke učenika, svih nastavnika, učenik A.J. počeo je da redovno pohađa nastavu. Problemi u ponašanju koje je pokazivao (agresivno i nasilno ponašanje) su u potpunosti isčeznuli, učenik je puno smireniji, pažljiviji, želi sarađivati i družiti se.

Nakon svega kao pedagog-psiholog škole uključila sam učenika u sekciju prevencije nasilja i ovisnosti, gdje je ovog puta, pokazao izuzetno interesovanje.

U likovnoj sekciji učenik se odlično likovno izražava i to je nešto što najviše voli. Socijalni pedagog koji je angažovan, postepeno je ostvario

odličnu komunikaciju sa učenikom. Svi nastavnici pružaju nesebičnu pomoć i podršku učeniku.

Promjene u ponašanju uočili su i drugovi iz škole, koji osjete veliko olakšanje, jer više nema onih neprijatnih scena i tuča.

Učenici se druže, uče, igraju bez straha da će se nešto loše desiti.

Majci je takođe dosta lakše da ima kontrolu nad djetetom i da vode koliko-toliko "normalan" život.

Nakon ovog iskustva potvrdili smo činjenicu da je timski rad najbolje rješenje za sve probleme!

Različitost i jačanje grupne povezanosti - radionica

Mr. Zinaida Čolić – Čatić pedagog - psiholog
Zana Delić dipl.defektolog – surdoaudiolog

JU OŠ "Tušanj", Tuzla

Uvod

Važan segment inkluzivne prakse je vršnjačka podrška. Da li smo prihvaćeni ili ne? Koliko želimo da budemo dio zajednice? Svakako ćemo se složiti da uticaji koji dolaze izvan porodice su važan dio našeg odrastanja. I to da li smo mi prihvaćeni bez obzira na postojeće razlike. Radionica je primjer kako poboljšati grupnu povezanost, stvoriti bolju sredinu i postaknuti bolje međusobno upoznavanje kroz uvid u naše želje i naše strahove, naša iskustva i naše snove.

Cilj: bolja grupna povezanost, opuštanje, bolje međusobno upoznavanje, prihvatanje različitosti.

Vrijeme trajanja: 45 minuta

Potreban materijal: CD sa opušajućom muzikom, tekst „Ostrvo“ papir A4 formata, drvene boje, flomasteri, voštane boje, flip chart, selotejp, marker, stikeri, papiri sa brojevima za podjelu učesnika u parove.

Tok rada:

1. Učesnici se pozdrave i nakon uvodne riječi slijedi i prva aktivnost. Učesnici izvlače iz čarobne vreće papire sa brojevima kako bi se mogli podijeliti u parove. Zauzimaju svoja mjesta. (5 minuta)
2. Dijeli se po jedan list papira gdje se daje uputa da nacrtaju svoju ruku, a unutar nje će napisati ime svog druga sa kojim su u paru. Na taj način ćemo dobiti „Ruku prijateljstva“ koju svaki učesnik treba da pokloni svom paru. Pri tome svako treba da kaže nešto što je pozitivno o svom drugu. (5 minuta)
3. Pušta se CD i čita tekst „Ostrvo“ Učesnicima se kaže da se naslone, objema nogama da dotaknu pod, ruke da polože na koljena, te da zatvore oči. (5 minuta)
4. Nakon toga učesnicima se podijele čisti listovi i boje, gdje svaki učesnik treba da nacrtaj ono o čemu je razmišljao tokom vođene fantazije. (15 minuta)
5. Slijedi analiza nacrta. Ko želi, pokazuje crtež uz objašnjenje šta je nacrtao. (10 minuta)
6. Crtamo „Brižno biće“ gdje jedan učenik iz grupe treba da legne na flip chart i da se nacrtaju konture tijela. Zamole se učesnici da razmisle o tome kako su se osjećali u toku radionice i da napišu na stikere. Kada su napisali sve ono što je loše, lijepe izvan, a što je dobro, unutra „Brižnog bića“. (5 minuta)

Rad s djecom i osobama s autizmom

Šejla Alić, dipl.edukator- rehabilitator

JU Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla

Šta je autizam?

Autizam je biološki razvojni poremećaj mozga. Zbog prirode nastanka i manifestacije, autizam je vrlo složen poremećaj. Glavne karakteristike autizma su slaba ili nikakva socijalna interakcija i komunikacija, ograničeni i ponavljajući obrasci ponašanja.

Autizam je otkriven još 1943. godine, no o njemu se više zna tek otkad je Generalna skupština UN-a proglasila 2. travanj Svjetskim danom svjesnosti o autizmu. Ipak, mnoge se stvari u sustavu i dalje moraju mijenjati, treba povećavati kapacitete za takvu djecu i trebalo bi osigurati bolju dostupnost predškolskih programa i školovanja kako djeca ne bi morala napuštati svoje sredine radi sticanja osnovnog odgoja i obrazovanja ili rehabilitacije. Također, treba razviti rane interventne programe i ulagati u obrazovanje stručnog osoblja te izgraditi primjereni, resursni centar.

Iskustvo iz Zavoda

U Zavodu za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla, od 2008. godine djeluje Odjel za autizam. U Odjelu za autizam rad sa učenicima sa autizmom se odvija po grupama prema Programu odgoja i obrazovanja osnovnog školovanja učenika sa autizmom. Program je podijeljen u tri nivoa, od kojih svaki traje tri školske godine: I nivo – uzrast od 5,5-8,5 godina, II nivo od 8,5- 12,5 godina i III nivo –uzrast od 12,5 – 16 godina.

Program odgoja i obrazovanja realizuje se kroz sljedeća područja rada:

- Komunikacija i razvoj govora
- Socijalizacija
- Briga o sebi
- Senzomotorni razvoj
- Aktivnosti svakodnevnog života.

U Odjelu za autizam radim sa grupom učenika koji se suočavaju sa lakšim i težim smetnjama iz

autističnog spektra. Svi učenici sa kojima radim se suočavaju sa teškoćama u društvenom prilagođavanju i sticanju vještina iz svakodnevnog života i brige o sebi.

Često se navodi da osobe sa autizmom nemaju emotivne reakcije, ali iskustvo nam govori da autisti imaju i te kako razvijene emocijske reakcije, što je vidljivo kada dolaze roditelji po njih u Odjel za autizam. Reakcije su vidljive i impresivne u smislu skakutanja, osmijeha upućenog roditeljima i slično.

U Odjel za autizam redovno dolazi učenik Sadi-ković Denis koji ima 27 godina. Denisovi roditelji su mi rekli sljedeće:

„U trećoj godini kod Denisa su primijećene teškoće i sumnjalo se na infantilnu psihozu (autizam-) 1996. godine posjetom holandskih ljekara Univerzitetsko-kliničkom centru u Tuzli mi smo odveli Denisa kod spomenutih ljekara, koji su nakon kratkog vremena provedenih sa Denisom ustanovili autizam, i od tog momenta traje grčevita borba za spas našeg djeteta. Tokom borbe nailazili smo na velike teškoće, nerazumijevanje, diskriminaciju, segregaciju i sve druge nepoželjne oblike lošeg postupanja prema nama. Nakon dugog „lutanja“ po zdravstvenim ustanovama širom Europe, došli smo do zaključka da je jedino rješenje za Denisa i svu drugu djecu s razvojnim poremećajem- stvaranje javne ustanove. Otvaranjem ove ustanove stalo bi se u kraj diskriminaciji i drugim nepoželjnim oblicima. Roditelji su obično ti koji uoče prve znakove i to u prvoj ili drugoj (do treće) godini djetetovog života. Smatramo da rano otkrivanje autizma može pomoći djetetu da stekne određene socijalne vještine i samostalnost.“

Rani znaci autizma mogu se primijetiti u kontaktu s djetetom - ono ne uzvraća pogled u oči ili mu je pogled vrlo letimičan, ne uzvraća osmijeh i izostaju ekspresije lica. Kod djece koja imaju poteškoća u komunikacijskom razvoju ne uočava se gesta pokazivanja, pa je i to jedan od alarman-

tnih pokazatelja, kao i neodazivanje na vlastito ime. U prvoj godini mogu izostati vokalizacije i gugutanje slogova, što uzrokuje da se govor ne razvija pravilno. Problem kod prepoznavanja autizma je u tome što pedijatri često kažu roditeljima da pričekaju još neko vrijeme. Bez obzira na njihovu specijalizaciju, osjetljivost pedijataru za prepoznavanje ranih komunikacijskih poremećaja nedostatna je. Insistiranje na dijagnostici u ranom uzrastu proizilazi iz činjenice da je plastičnost mozga djeteta (njegova sposobnost da usvaja nova znanja i vještine) najveća do 3. godine, te je upravo ovaj period idealan za stimulaciju kojom se obezbjeđuje maksimalan razvoj djetetovih sposobnosti. Ranim intervencijama postiže se stimulacija govorno-jezičkog, senzomotornog i socio-emocionalnog razvoja djeteta u onom razvojnem periodu kada je djetetu prirodno lakše da usvaja nove oblike ponašanja, motorne obrasce, koriguje loše motorne šeme, razvija komunikativne vještine i oblike socio-emocionalnih reakcija. U ranom uzrastu takđe se brže i jednostavnije koriguju i nepoželjni oblici ponašanja, kao i loše navike u ishrani, spavanju ili dnevnim aktivnostima.

Program ranih intervencija podrazumijeva prije svega stručnu opservaciju djeteta od strane ljekara, logopeda, psihologa na osnovu koje se postavlja dijagnoza, procjenju djetetove sposobnosti i pravi plan i program ranog stimulativnog tretmana.

Ako je u drugoj godini djetetova života prepoznato da problem postoji, ako je dijete bilo kod neuropedijatra i psihologa te je zaključeno da po-

stoji odstupanje od urednog razvoja, problem s kojim se roditelji tada suočavaju jest **nedostatak ranih interventnih programa**. Kada bi postojalo više ranih interventnih programa, vjerojatnost da se ublaži klinička slika i pomogne u poticanju razvoja bila bi veća

Međutim, niti jedan objekt u Bosni i Hercegovini nije ciljano građen za djecu s autizmom. U Tuzlanskom kantonu djeluje Udruženje roditelja djece i osoba sa autizmom na čelu sa gosp. Mehom Sadikovicem koje se bori za otvaranje prve multidisciplinarne javne ustanove centar za autizam. Centar bi trebao da se bavi edukacijskim i rehabilitacijskim procesom kao i 24-satni boravak osoba sa autizmom. Planirano je da se uspostavi i dijagnostički centar. Centar za autizam bi otvorio vrata djeci iz cijele Bosne i Hercegovine kao i njihovim roditeljima.

“Ovdje će biti instaliran i dijagnostički centar, što je jako značajno, jer rana intervencija je vrlo značajna. U tom slučaju bi se moglo utvrditi da li je dijete autistično ili ne i automatski djelovati. Na području TK imamo evidentirano 100 autistične djece, ali smatram kako je taj broj puno veći. Ovaj centar će biti internatskog tipa, a djeca koja eventualno ostanu bez roditelja ovdje će biti trajno zbrinuta. Gradnjom centra za autizam približavamo se euroatlantskim integracijama i poštujuemo važeće UN konvencije te ovom prilikom pozivam sve potencijalne donatore da nam pomognu kako bismo gradnju priveli kraju”, kaže Meho Sadiković, predsjednik Udruženja roditelja djece sa autizmom”.

Moja Almedina

Biljana Šeparović, profesorica klavira, JU Srednja muzička škola, Tuzla

U prvi razred Srednje muzičke škole, 2014/15, upisala se djevojka Almedina Hodžić. Obožavala je muziku i jako željela da upiše muzičku školu. Almedina je za razliku od druge djece u toj školi, slijepa. Sjetila sam se da je prije rata moja koleginica, profesorica klavira, radila sa jednom slijepom djevojkom i da je ta djevojka uspješno završila muzičku školu – instrumentalni odsjek. Dobila sam želju da joj ja predajem predmet – klavir. Za mene je to bio izazov i nešto novo. Svi mi, profesori muzike, pitali smo se kako ćemo pisati i čitati note na Brajevom pismu. Nabavili smo priručnik za note na Brajevom pismu i prionuli na posao. U saradnji sa Udruženjem građana oštećenog vida Tuzla i Centrom za slijepa i slabovida lica Sarajevo smo organizovali seminare na kojima smo dobili informacije kako da na najbolji način pristupimo radu sa Almedinom. Svi profesori su se upoznali sa Brajevom notacijom kako bi mogli da pregledaju da li Almedina ispravno piše muzičke diktate i pokazali su veliki interes da se što bolje obuča za rad sa slijepim osobama. Almedina je koristila svoj laptop i svoju mašinu za kucanje Brajevog pisma.

Pošto je sviranje klavira umjetnost koja se usvaja preko čula sluha, vida i dodira, na časovima klavira orijentisali smo se na čulo sluha i dodira.

Ubrzo smo primijetili prve rezultate. Almedina je pokazala veliko interesovanje za muziku, klavir i sve ostale predmete, te ubrzo, već do prvog polugodišta, pokazala se kao jedna od najboljih učenica tog razreda. Ubrzo je svirala na malim koncertima u okviru škole koje mi zovemo interni časovi. Učestvovala je i na nekoliko koncerata izvan škole, a svirala je i četveroručno sa još jednom djevojkom iz njenog razreda.

Svi profesori su bili jako zadovoljni napretkom koji je Almedina pokazala i bistrinom kojom je s izuzetnom lakoćom kupila znanje i pamtila sve što joj se kaže i pokaže.

Sada kad ovo pišem, Almedina je već u drugom polugodištu drugog razreda. Već ima velike ambicije, planira da upiše instrumentalni odsjek. To je težak zadatak, ali vjerujem da ga ona može ostvariti.

“Ono najbolje i najljepše ne može se vidjeti, pa čak ni dotaknuti.
To se mora osjetiti srcem”. Hellen Keller

Uvažavanje individualnih karakteristika kod učenika u postojećem kurikulumu

mr. Muamer Tinjak, mr. Indira Gušo, mr. sci. Amina Delić-Zimić
Osnovna škola „Aleksa Šantić“, Sarajevo

Sažetak

Cilj ovog rada je upoznavanje osnovnih pojmova: kurikulum, nacionalni kurikulum, učenici s posebnom potrebom, nadareni učenici, te da se objasni na koji način je moguće uvažavati individualne razlike učenika u okviru nacionalnog kurikulumu. Ovdje će biti prikazane karakteristike na osnovu kojih se može prepoznati talenat kod djeteta, te na koji način će se taj talenat podsticati i razvijati. Sistematizacijom dosadašnjih nalaza o individualnim i socio-psihološkim činiocima tog fenomena, sa posebnim naglaskom na afektivno-motivacionim faktorima, ističe se osvrt na praktično pitanje identifikacije učenika s teškoćom i nadarenih učenika koji podbacuju, kao i razmatranje načina da se njihov školski neuspjeh preobrazi u izuzetan uspjeh. S toga je važno stvoriti idealnu sredinu.

„Samo proučavanje ove pojave kroz teorije prilagodbe radu (Lofquist i Dawis 1991, prema Lubinski 2000) kompetentnost u obavljanju i ispunjavanju školskih obaveza i zadataka i osjećaj zadovoljstva koje pruža školsko okruženje, glavni su kriteriji adekvatne prilagodbe učenika školskoj sredini“ (Đapo, 2011).

Ključni pojmovi: kurikulum, individualne razlike, nadarenost, poteškoće u učenju, stil učenja, školska sredina

Uvod

Postoje različiti stavovi o djeci s posebnom potrebom, učenicima s određenom teškoćom:

Kako prepoznati učenika s posebnom potrebom? Na koji način pristupiti autističnom djetetu?

Ti pojmovi još uvijek egzistiraju u stereotipima, kao što su: biti nadaren znači biti čudan, socijalno neadekvatan i loše adaptiran. Sa takvim stavovima se uglavnom susrećemo u nekim školama. Upravo se, izradom nacionalnog kurikulumu nastoji izbjeći ovakav stav prema učenicima. U okviru ovog rada nastojat će se odgovoriti na ova pitanja, ali i objasniti različite vrste poteškoća u radu, nadarenosti, osnovne razlike između talenata, interesa, sklonosti i modaliteta. Svaka osoba posjeduje neki talenat, pa i učenik s teškoćom u radu, samo je važno prepoznati ga i stvoriti uslove koji će omogućiti optimalan razvoj tog talenta.

Bitno je koristiti empirijska saznanja o profilu ličnosti i porodicama nadarenih osoba, izvorima nadarenosti, te individualnim razlikama unutar populacije nadarenih. Njegovanjem mogućnosti i formulisanjem smjernica za identifikaciju i školovanje intelektualno nadarenih i talentiranih učenika mislimo na budućnost ekspanzije u različitim oblastima.

Dok nadarenost, kada je aktualizovana, pripada polju pozitivne psihologije, podbacivanje darovitih, reklo bi se, spada u domen 'psihološke drame'. (Altaras, 2006)

Efikasnost organizacije rada škole može se mjeriti u odnosu na povećanje „profita škole“. On se mjeri rezultatima primjene školskog kurikulumu i brojem osposobljenih učenika za kvalitetan nastavak školovanja u daljim stadijima obrazovanja. Može se također mjeriti interesovanjem za upis učenika koji čak ne pripadaju školskom području određene škole, kao i rezul-

tatima na takmičenjima, realiziranim projektima i ukupnim uspjehom na nivou škole. „Pitanje efikasnosti u obrazovanju trebalo bi biti u fokusu društvenog i privrednog rasta i razvoja jednog društva“ (Rahimić, 2010), uporedo sa promjenama u okruženju promijenili su se i zahtjevi u pogledu aktivnosti upravljanja ljudskim resursima.

Kurikulum i nacionalni kurikulum

Kurikulum (lat. curriculum – natjecanje, život) je planirana interakcija učenika s nastavnim sadržajima i nastavnim resursima, te nastavni proces za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva. Sam kurikulum podrazumijeva sistem postupaka učenja u vezi s definiranim i operacionaliziranim ciljevima učenja, a obuhvata:

- ciljeve učenja (kojima treba težiti),
- sadržaje (predmete, koji su važni za postizanje ciljeva učenja),
- metode (sredstva i puteve za postizanje ciljeva učenja),
- situacije (grupiranje sadržaja i metoda),
- strategije (planiranje situacija),
- evaluaciju (dijagnozu stanja izlaza, mjerenje uspjeha učenja i poučavanja objektivnim postupcima).⁵

Zapravo, kurikulum je jasno definiran niz koraka koji nas vodi ka ostvarenju odgojno-obrazovnih ciljeva. U kurikulumu je učenje orijentirano na dijete.

Kurikulum je „usmjereni pristup kretanja do najpovoljnijih rezultata postavljenih u nekom području rada koji sadrži nekoliko procesa: planiranje, organizaciju, izvođenje, kontrolu“ (Previšić, 2007).

Nacionalni okvirni kurikulum je temeljni dokument savremene škole koji određuje sve bitne elemente odgojno-obrazovnog sistema. „On sadrži ciljeve koji usmjeravaju nastavu na osobni razvoj učenika i osposobljavanje na cjeloživotno učenje koje će omogućiti pojedincu da bude aktivni član društva“ (Marsh, 1994).

Uvažavanja individualnih razlika u nacional-

⁵ Bognar, L., Matijević, M., *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str.183.

nom kurikulumu

Uloga škole u prepoznavanju učenika s teškoćom i nadarenih učenika je presudna. Škola predstavlja mjesto gdje učenici provode većinu svog vremena. Jedna od osnovnih zadaća škole jeste da u procesu učenja održava prirodnu radoznalost djeteta, te da se pomogne svakom djetetu da otkrije u čemu je ono dobro i šta voli.

Na početku školovanja većina djece sa uzbuđenjem otkriva o čemu se tu radi. Nažalost, poslije kratkog vremena provedenog u školi, kod većine djece to uzbuđenje počinje da vene. Radoznalost se pretvara u obeshrabrenje i strah i djeca ne žele da idu u školu. To je posljedica nepravilnog postupanja učitelja i nastavnika, tj. škole sa učenicima. „Dobar nastavnik je glavni inspirator dječijeg svekolikog razvoja: kognitivnog, konativnog, afektivnog, psihomotoričkog i kreativnog“ (Stevanović, 2004).

S obzirom na to veoma je važan pristup učeniku i prepoznavanje, za neprepoznate škola postane rutina sa kojom su naučili da se nose. Oni nisu dobri u sportovima i za njih škola nije mjesto gdje bi mogli da uspiju akademski, sportski ili društveno. Takvi učenici povezuju školu sa mnogo kazni i malo nagrada.

Još jedna grupa učenika, osim učenika s posebnom potrebom, sa kojom se također postupa nepravilno, jesu nadareni učenici. Učitelji se trude da održe disciplinu u razredu i na taj način zapostavljaju nadarene učenike ili im savjetuju učenje kod kuće, ali to ne predstavlja dovoljan akademski izazov.

Djeca s izuzetno visokim sposobnostima u bilo kojem području suočavaju se s određenim socijalnim i emocionalnim problemima, ona imaju drukčije profile ličnosti od prosječne djece (Winner, 2005), te bi i u tom slučaju učitelj mogao odigrati presudnu ulogu.

“Djecu podučavamo šta treba da rade, ali malom broju pomognemo da otkriju šta mogu da rade.” (Marti Elkoiz)

„Određivanje potreba podrazumijeva sa-

gledavanje ponašanja učenika u nastavnom procesu, u druženju s vršnjacima, u odnosu prema odraslima, informiranje o porodičnoj situaciji, o korištenju slobodnog vremena, a zbog otkrivanja motiviranih razloga ponašanja. Procjena sposobnosti, znanja, interesiranja i potreba učenika sa posebnim potrebama osnova je za određivanje daljnjeg rada učitelja u odnosu na planiranje i provedbu prilagođavanja u procesu obrazovanja, i to u svim njegovim etapama.“⁶

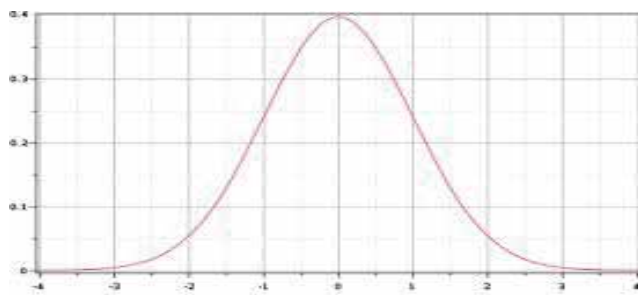
Uloga učitelja je specifična od prvog dana susreta sa učenicima:

- „vodi zabilješke o saznanjima, problemima i rezultatima rada s djetetom s određenom vrstom teškoće u razvoju,
- učestvuje na sastancima stručnog tima i izvještava o rezultatima i problemima na koje je naišao tokom provedbe procjenjivanja,
- učestvuje u izradi izvještaja o ostvarivanju programa procjenjivanja za pojedino dijete“ (Veljković, 2003).

“Suština pravog odgoja i obrazovanja nije toliko u pedagoškim metodama, nije toliko ni u ličnosti učenika, koliko u kvalitetu ličnosti nastavnika.” (Smajkić, 1999)

Izdvajanje nadarenih učenika od onih koji to nisu

Abraham de Moavr je 1733. godine otkrio zvonoliku krivu ili krivu normalne raspodjele. Kada se mjeri nešto u prirodi ili u opštoj populaciji, i rezultat tog mjerenja prikaže u obliku grafikona, dobije se oblik zvonolike krive. (Slika 1)

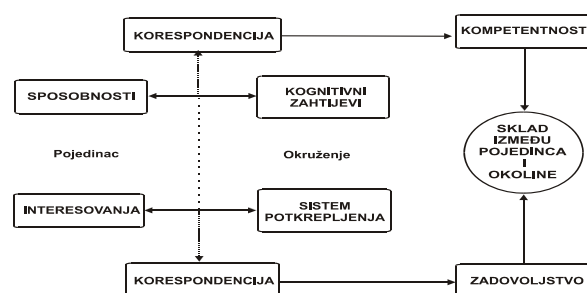

Slika 1.

Standardni postupak ocjenjivanja učenja u školama je testiranje (testiranje inteligencije, standardizovani testovi rangiranja, svakodnevni testovi u učionici, ispiti,...) i kada se od bodova tih testova napravi grafikon, oni oblikuju “normalnu” krivu. Ti bodovi, njih oko 68%, oblikuju vrh zvona i označavaju se kao “prosječni”. Bodovi koji su veći od prosječnih smatraju se “natprosječnim”, a oni koji su manji “isotprosječnim”. To je suština posmatranja inteligencije i školskog uspjeha. Prilikom testiranja, oko 68% učenika uđe u taj “prosječni” raspon, nekoliko njih bude iznad prosjeka i nekoliko ispod prosjeka. Osobe u sredini nazivaju se normalnim, osobe iznad sredine pametnim, a osobe ispod sredine i nisu tako pametne. Ljudi u “prosječnoj” i “isotprosječnoj” grupi često prolaze kroz život nesvjesni mnogih svojih sposobnosti i vještina i ograničavaju se u smislu moguće karijere kao i u životnim prilikama uopće. “Natprosječni” ili nadareni ljudi često osjećaju tjeskobu, stres i strah da neće biti sposobni da održe svoj visok nivo uspjeha.

S obzirom na to da naše škole ne žele da odbace zvonoliku krivu, kurikulum nastoji stvoriti uslove da se ona koristi na način koji svakoga bolje predstavlja. Tu krivu bi trebalo da obrazuje mjerenje muzičkih, umjetničkih ili bilo kojih drugih sposobnosti. S takvim sistemom ocjenjivanja mnogostrukih sposobnosti, svako dijete bi bilo priznato u svojim posebnim nadarenostima i sva djeca bi doživjela da se nađu na vrhu zvonolike krivulje.

Slika 2. prema Teoriji prilagodbe radu (Lofquist i Dawis 1991, prema Lubinski 2000) nudi moguće rješenje u pristupu nadarenim učenicima.

Slika 2

6 Shapiro J., Nema sažaljenja, Informativni centar za osobe s invaliditetom „Lotos“, Tuzla, 2005.

Školske priče

Elementi modela i njihove međusobne relacije, korespondiraju trima važnim fazama cjelovitog pristupa problemu nadarenosti:

- Lijevo stranom modela (sposobnosti, interesovanja) specificiraju se varijable važne u procesu **identifikacije**.
- Elementi koji se nalaze u sredini (kognitivni zahtjevi sredine, sistem potkrepljenja) odnose se na **edukaciju** nadarenih.
- Elementima desne strane modela specificiraju se varijable **evaluacije** procesa identifikacije i edukacije nadarenih. (Đapo, 2011)

Jedna od karakteristika kurikuluma jeste uvažavanje stilova učenja svakog učenika. Model obrazovanja zasnovan na stilovima učenja posmatra sve načine na koje su učenici talentovani. Prema ovakvom pristupu svako dijete se smatra nadarenim i inteligentnim.

Svako dijete ima svoj individualni stil kojim uči. Model obrazovanja koji je zasnovan na stilovima učenja naglašava jedinstvene potrebe svakog djeteta. Ovaj sistem poštuje prirodnu nadarenost i sposobnost svakog djeteta, podstiče roditelje i učitelje da se odnose prema svakom djetetu kao pojedincu i da otkriju šta pojedino dijete voli da radi.

“Imajte strpljenja... s tom vrstom uma koji niže slabe ocjene na ispitima. U drugom ispitu koji nam postavlja život, mogao bi na kraju postići više od slatkorječivog, spremnog reproduktivca jer je njegov žar dublji, njegov cilj vrijedniji, njegovo razmišljanje neobičnije, i prema tome njegov ukupni mentalni učinak važniji.” (Vilijem Džejms)

Uvažavanje modaliteta u kurikulumu škole

Vjerovatno smo svi čuli za opći princip koji tvrdi da naučimo 10% onoga što čitamo, 15% onoga što čujemo, 40% onoga što vidimo, a 80% onoga što iskusimo. Najbolji sistemi učenja su jednostavni ili čak zabavni. Uopšteno gledano, ono što im je zajedničko je slijedeće: podstiču vas na učenje, da učite mnogo brže – putem muzike, ritma, rima, slika, osjećanja/emocija i djelovanja. Daleko najbolje metode učenja slič-

ne su onima koje smo koristili kao djeca. Zajedničko i osnovno pravilo bi onda glasilo da što više možemo da podučavamo kroz iskustvene tehnike, aktivnim učenjem, to bolje. Tu podrazumijevamo učenje koje se odvija cijelo vrijeme, kroz aktivnosti kojima se učenik bavi, a u kojem uči iz podražaja i situacija kojima je izloženo. (Cvetković-Sekulić, 1998)

Upravo to je osnovna karakteristika kurikuluma škole – da omogući učeniku da napreduje u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima, i uvažava različite stilove učenja.

Aktivnosti u Osnovnoj školi „Aleksa Šantić“

U našoj školi bilo je mnogo aktivnosti u radu sa učenicima s određenom poteškoćom i nadarenim učenicima. Projekat “Podrška formalnom obrazovanju” u saradnji sa SOS Društvenim centrom „Hermann Gmeiner“, pružanje podrške ciljnoj skupini i korisnicima u prevazilaženju poteškoća formalnog obrazovanja i pomoć u ostvarivanju boljih rezultata u školi, logopedski i defektološki tretman, radionice za nadarene (jezičke i prirodne nauke), te ostale aktivnosti i projekti koji doprinose napredovanju učenika.

Nadareni učenici

Aktivnosti učenika IV razreda Osnovne škole „Aleksa Šantić“ u projektu Eureka

Nadareni učenici naše škole, pohađali su četvrti razred kada je projekat realiziran. Testirani su na osnovu preporuke njihovih učiteljica psihološkim testovima i na osnovu prirodnih i jezičkih sklonosti. Testirano je 50 učenika naše škole, a njih 12 je izabrano i redovno pohađalo radionice za nadarene. Testiranja je provedeno u okviru projekta „Eureka - Posebno usmjereni program za nadarene učenike“, (Općina Novi Grad (sve osnovne škole), FMON, SOS Kinderdorf i Filozofski fakultet u Sarajevu). Identifikacija je bila prvi dio projekta „Eureka - identifikacija, profesionalna orijentacija i rad sa nadarenim učenicima“. Projekt Eureka proveden je s ciljem da se na sistematičan i cjelovit način organizira rad s nadarenim učenicima IV razreda osnovne škole.

Školske priče

Učenici koji su izabrani za prirodne nauke, na radionicama koje su se održavale dva puta sedmično pokazali je poseban interes za matematiku, stvaralaštvo u matematici, rješavanje logičkih slagalica i specifičan interes za sastavljanje matematičkih zadataka. Njihov rad prvo su uočile učiteljice, na nastavi je bio vidljiv napredak u radu, te na časovima koje su nakon redovne nastave organizirali za te učenike. Kod ovih učenika uočena je nadarenost za matematiku koju je potrebno njegovati igrama, logičkim slagalicama i interesantnim zadacima. Testovi koje su radili i rezultati koje su postigli pokazuju njihov odnos prema matematici. Nadareni učenici zahtijevaju individualizirani rad, pa su učitelji dobili smjernice od tima koje je provodio projekat.

„Uloga učitelja u odjeljenju je specifična. Učitelj od prvog dana posmatra djecu. Postepenim posmatranjem otkriva određene uzroke ponašanja, područja učenja koja su im zanimljiva, razvoj određenih sposobnosti, te djetetov cjelovit razvoj i napredak...”⁷

Učenici koji su izabrani za jezičke aktivnosti, na radionicama koje su se održavale dva puta sedmično, pokazali su poseban interes za jezičke igre, stvaralaštvo u jeziku, rješavanje gramatičkih rebusa i specifičan interes za sastavljanje literarnih radova (priča i pjesama).

Oni koji su pokazali posebne sklonosti za prirodu učestvovali su u istraživačkim aktivnostima, laboratorijskim eksperimentima, pratili su i izvodili biološke i hemijske reakcije pojedinih tijela, što im je upotpunilo doživljavanje prirode na njihov način.

Učenici sa posebnim potrebama

Učenici sa posebnim potrebama u našoj školi imaju različite smetnje i poteškoće u savladavanju nastavnog gradiva: **govorne i glasovne teškoće, jezične teškoće, specifične teškoće u učenju** (disleksije, disgrafije, bradilalija, diskalkulije), **poteškoće u slušnom i vidnom procesuiranju, elementi autizma, intelektualne smetnje, cerebralna paraliza.**

Aktivnosti učenika Osnovne škole „Aleksa Šantić“ na časovima Bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika i književnosti, Moje okoline i Matematike

Učenik je slagao slagalice (Slika 3) s ciljem da usavrši pravilan izgovor. Pri izgovoru deset glasova pojavile su se poteškoće, koje su u velikoj mjeri uklonjene redovnim pohađanjem logopedskih tretmana i aktivnim radom u školi. Broj nepravilno izgovorenih glasova se smanjio na dva glasa.

Slika 3

Kod usvajanja brojeva do 5 vježbao je brojanje, izgovor i pisanje uz različite didaktičke materijale, zajedno pripremljene kružice u bojama, te ostale geometrijske likove koji su pomogli učeniku u usvajanju pojma broja, a kasnije kod sabiranja i oduzimanja brojeva do 5. (Slika 4.)

Slika 4

Kod usvajanja pojma desetica i jedinica, vježbao je uz pomoć slikovne kartice i usvojio pojam 1D = desetica. Ovaj mu se način činio prihvatljivim i lakše je pamtio na vizuelni način povezujući poznatu sliku sa određenim brojem. Također je vježbao brojanje do deset kao i kombinacije sabiraka čiji je zbir deset. Na primjer: 1 + 9; 2 + 8; 7 + 3. (Slika 5.)

⁷ Uloga nastavnika/učitelja u obrazovanju djece – Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, Unicef, Duga, Sarajevo, 2009. str. 32.

Slika 5

Na časovima moje okoline dobivao je nastavne listove sa slikovnim sadržajima, jer tako bi puno bolje shvatao gradivo. Izuzetno je lijepo i tačno pjevao, pa smo razvijali njegov potencijal prema muzici.

Zaključak

U stvarnosti je naš školski sistem guše-nje mogućnosti za milione, jer taj opći temelj i slobodno obrazovanje nije dostupno svima, jer se informacije iznose na takav način da ih sva djeca mogu usvojiti. Oni koji ne uspiju, protjerani su u redove sporih, prosječnih i nesposobnih za učenje. Rano im se prenosi poruka da neće uspjeti u životu. Oni koji budu označeni kao djeca s posebnom potrebom, kao i natprosječni, pametni ili nadareni, nužno ne prolaze ništa bolje. Učenicima se gomilalo sve više podataka s malo obzira na njihove potrebe učenja i na račun razvijanja njihovih prirodnih nadarenosti i sposobnosti. Za mlade koji uvide da je taj cilj nemoguće dostići, uobičajena reakcija su malodušnost i čak cinizam. Djeci treba dozvoliti da vježbaju i eksperimentišu bez straha od kazne i grešaka. To također znači da moraju imati ljude koji će ih podupirati, voditi i zagovarati njihov proces učenja. Posebnu ulogu tada imaju učitelji, nastavnici, odnosno škola.

“Poželjno je da učitelj prestane da bude predavač. Zadovoljan prenošenjem gotovih rješenja – njegova uloga treba da bude uloga mentora koji stimulise inicijativu i istraživanje.”

(Žan Pijaže)

Model stila učenja ohrabruje roditelje da potraže mentorske odnose koji hrane i crpe djetetove prirodne talente i interesovanja. Proces izgradnje samopouzdanja i samoumjerivosti počinje u djetinjstvu. Kada se poštuju djetetove potrebe učenja i kada roditelj i učitelj posvete vrijeme da pomognu djeci kako bi učila o sebi i kako da najbolje uče, djeca se osjećaju cijenjenom. Kada se za lekcije i zadatke uzmu u obzir modalitet i sklonost i kad se ohrabruju talenti i interesovanja, djeca se osjećaju sposobnom. Kada se učenici sami ocjenjuju, postavljaju ciljeve i prate postignuća, uče o odlučnosti i pozitivnom mišljenju. Kada djeca imaju ljude na svojoj strani, osjećaju se podržanim, sposobnim i uspješnim.

Sretan sam

Mr.sc. Adina Muratović, prof.

Imam puno razloga za to. Prvi razlog su oni. Moji, samo moji, oni koji su mi podarili život, moj sveti otac i presveta majka. Drugi su oni koji su me zajedno sa roditeljima od prvog dana mog života postavili na najvišu stepenicu svojih životnih prioriteta. To su moje majke i djedovi, čuvari mene i mog života. Treći,... , pa treći bi trebao biti ti, iii ti.

Ali, nažalost – niste.

Zašto? Pa zato što me smatraš drugačijim od sebe. Zbog čega me smatraš drugačijim od sebe? Zbog čega se svaki put kada se vidimo osjećam manje vrijednim jer me tvoj pogled s prezirom, strahom i nekim čudnim sjajem posmatra? Da li misliš da ja nisam željan igre i smijeha? Pa i ja se smijem isto kao ti, od srca, iskreno. I ja sam željan igre, ali zbog takvih kao što si ti, ja i oni koje zoveš mojima, mi nemamo s kim da dijelimo radosti djetinjstva i odrastanja. Nisam ni opasan, ni strašan da me se bojiš, nisam ni neko ko ti želi zlo. Zlo je ono što ti radiš meni. Odbijaš mene i «moje» od sebe, smatraš nas drugačijim.

Ne, mi smo isti, ali ćeš ti to vjerovatno kasno shvatiti. Isti smo.

Pa samo nas pogledaj, otvori te svoje «pametne» oči. Šta vidiš? Nećeš mi reći... Znam, nemaš hrabrosti.

(Rad nastao u okviru II Sajma ideja inkluzije u organizaciji Udruženja Život sa Down sindromom, Federalnim ministarstvom obrazovanja i nauke i Društvom ujedinjenih građanskih akcija "Duga", 2013.godine)

Zato ću ja tebi reći! Ja vidim dva dječaka, dva sretna dječaka, bezbrižna i željna igre i druženja, smijeha i sreće. Tvoje nevino lice i pogled isti je kao moj. Isti smo, pa zar ne vidiš to? Ništa manje nisam dijete nego ti!

Nemam snage više da ti objašnjavam, neke stvari moraš sam da shvatiš, ali vjeruj mi, znam da će tada biti kasno. Kasno će biti, jer mi tada više nećemo biti ovi dječaci kao što smo to danas. Ži-

vot će nas promijeniti. Tebe nabolje, nadam se. A mene? Mene neće puno promijeniti. Vjerujem da će me život učiniti jakom osobom, jačom nego što sam sad. Učinit će me takvim da mi ne smetaju pogledi ljudi poput onih tvojih iz djetinjstva. Možda će mi se pružiti prilika, ona sretna, pa da upoznam nekoga ko me neće smatrati drugačijim, ko će me gledati kao sebe, poštovati me i cijeniti bez ikakvih predrasuda.

Do tada moja sreća će biti oni moji, prvi i drugi. Oni su moje sve, moj početak, moje trajanje, a ti, ti iii ti prijatelju moj, pošto njih ne mogu imati vječno, ti budi moj kraj, budi ono što će poslije njih ostati kao snaga koja će me gurati kroz život.

Sretan sam, prijatelju moj, a tebe molim da mi tu sreću produžiš.

Sportski uspjesi mladih sa teškoćama

Intervju vodio:

Enis Zulić, student Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, Univerziteta u Tuzli

Bavljenje sportom još od najranijeg djetinjstva je vrlo značajno za razvoj ličnosti. U toj dobi se počinju stvarati zdrave životne navike. Kroz tjelesno zdravstvenu aktivnost dijete svladava i uči određene vještine, sport utiče na njegovo zdravlje i otpornost organizma.

A koliko je sport značajan za djecu s teškoćama u razvoju, objasniti će nam nastavnica Nermina Mujić koja se dugo godina bavi sportom i djetecom da teškoćama u razvoju. Nastavnica Mujić na ovom polju postiže zavidne rezultate, što me impresioniralo i navelo da obavim razgovor i saznam pojedinosti o ovom divnom i humanom poslu.

Enis: Za početak, predstavite nam se.

Nermina:

Zovem se Nermina Mujić. Radim kao nastavnica tjelesnog odgoja u Zavodu za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju.

Enis: Kako ste započeli nastavničku karijeru?

Nermina:

Profesionalno sam se bavila atletikom i živjela u Sarajevu. Međutim, došao je rat i prekinuo te aktivnosti, a ja sam se vratila u Tuzlu. 1993. godine sam počela raditi u specijalnoj osnovnoj školi "Kosta Popov" u Tuzli. Pošto nisam imala praksu za rad sa djecom s posebnim potrebama, bilo mi je jako teško prvih dana da se naviknem na njih. Bavila sam se mislju da napustim ovu školu, međutim djeca su se vezala za mene i emocije su prevladale pa sam iz tog razloga ostala u školi.

Enis: Zašto volite svoj posao?

Nermina:

Kad provedete određeno vrijeme radeći ovaj posao, vidite koliko su djeca s posebnim potrebama zahvalna i koliko su zainteresovana za rad. Razlika je ogromna između redovne osnovne i ove škole. Ova djeca su u više navrata pokazala i bila zahvalna za ono što se za njih čini, npr. kad sam 30-oro djece vodila na takmičenje, u autobusu nije ostao niti jedan papirić, jer su sve pokupili. Znači ljudi se čude tome, jer djeca iz drugih škola znaju demolirati autobuse, svlačionice itd. Zato volim svoj posao jer je tu zahvalnost lijepo osjetiti a i trud koji sam uložila nije uzaludan.

Enis: Da li je dan dovoljno dug da uradite planirano?

Nermina:

Uvijek nam nedostaje vremena jer naša kreativnost doseže ogromne granice, a djeca s posebnim potrebama vole sport, vole provoditi vrijeme u sportskoj sali, tako da uvijek i u svako doba dana možete nekog zateći na terenu...

Enis: Gdje nalazite inspiraciju za svoj rad?

Nermina:

Mene jako inspirišu djeca, njihov osmijeh, radost kad rade tjelesni. Kad sam s njima, inspiracija sama dođe, pogotovo kad odemo na takmičenje, tada do izražaja dolaze njihove ideje i kreativnost...

Enis: Jeste li se nadali ovakvom uspjehu (rezultatima na takmičenjima)?

Nermina:

Naša djeca svake godine učestvuju na državnim i međunarodnim takmičenjima.

Školske priče

ma. Mnogo im znači kada njihov uspjeh prate mediji. Pored specijalnih škola u drugim gradovima koje učestvuju na raznim takmičenjima, naša škola dominira u sportskim aktivnostima te je najbolja u košarci, nogometu itd... Naši učenici pretežno osvajaju prva mjesta, ali ima i drugih. Odatle se biraju najbolji i u sklopu reprezentacije idu na međunarodna takmičenja. Na svakom takmičenju imamo svoje predstavnike, pretežno je to oko četvoro djece. U julu 2105. godine smo učestvovali na Specijalnoj olimpijadi u Los Angelesu u Americi. Učešće je uzelo troje djece. Dvije djevojčice su se takmičile nogometu i jedan dječak u plivanju. U nogometu su dvije djevojčice zauzele 4. mjesto a učestvovala su 163 zemlje. Djevojčica je u plivanju osvojila dvije medalje za 2. i 3. mjesto. Ista djevojčica je prethodne godine bila je u Grčkoj gdje je zauzela 4. mjesto, a u Belgiji je zauzela 1. mjesto. Sa ponosom ću reći da je to naša Irmela Peranović. Sva ta druženja, kroz putovanja, nova poznanstva, našim učenicima dobro dođu jer se upoznaju sa drugim vršnjacima.

Enis: Vaša omiljena izreka?

Nermina:

Bivši sam sportista i volim red i disciplinu. Sve se može radom postići. Nema nijednog drveta od kojeg se ne može nešto isklesati. Znači možeš ti biti talent, ali ako nećeš da radiš ili ako nemaš volje za to, ne možeš ni uspjeti. Samo red, rad i disciplina - je meni omiljena izreka.

Enis: Svima nama ponekad zatreba savjet. Kome vi idete po savjet?

Nermina:

Volim puno da razgovaram sa sportskim kolektivom, sa mojim kolegama koji su stručni za djecu sa posebnim potrebama jer su završili Defektološki fakultet i koji mi mogu dati savjet kada mi zatreba. Inače volim da gledam, da puno učim. Treba pratiti tehnologiju ako misliš da napreduješ.

Enis: Kako prihvatate kritiku na svoj rad?

Nermina:

Pozitivnu dobro. Volim i negativnu - kada mi neko kaže: „Nije ti to u redu, može li se šta promijeniti?“ Bude mi malo teško ali se neka riječ i proguta, koja nije dobra. Pokušavam to da promijenim.

Enis: Tri najvažnije stvari u životu u vašoj profesiji?

Nermina:

Ova djeca, moj rad koji radim s njima i njihovi uspjesi kao kruna svega.

Enis: Imate li neku poruku za mlade?

Nermina:

Na početku sam bila zatečena jer nisam na fakultetu imala predmet za osobe sa posebnim potrebama. Kada nešto prihvatiš da radiš, bojiš se, ne znaš kako se treba postaviti, ne znaš kakav će biti kontra efekat, sve je novo...Ovdje se trebaš prilagoditi djetetu, kako ono razgovara, na koji način mu prići kako bi te zavoljelo i prihvatilo šta se od njega traži. Smatram da i mladi ako nešto prihvate da rade, trebaju biti istrajni, voljeti svoj posao i raditi ga sa srcem.

Sa dodjele nagrada

Školsko drvo nastalo saradnjom dvije škole

Volić Amira, učiteljica, Marković Sanja, učiteljica

JU OŠ "Bukinje", Tuzla

„Mi sanjamo neke magične ružičnjake tamo negdje iza horizonta, umjesto da uživamo u ružama koje cvjetaju svakog dana pod našim prozorima“

Dale Carnegie

Osnovna škola „Bukinje“ se nalazi u industrijskom dijelu grada Tuzle. Zgrada naše škole smještena je u neposrednoj blizini Termoelektrane Tuzla. Okolica škole uređena je školskim parkom i igralištem za đake i mještane. Obzirom na poseban značaj očuvanja zelenila u i oko škole, javila se ideja o izradi školskog drveta u holu škole, a koji bi se ukrašavao zavisno od godišnjeg doba, dok traje školska godina. Cilj nam je odgojiti kreativno i ekološki osviješteno dijete koje se odgovorno ponaša prema prirodi, usvaja znanja, stavove i vještine, spoznaje da je čovjek dio prirode i treba da zajedno djeluje kao dio

odgovorne zajednice. Želja nam je promovirati kreativan i ekološki način života naše škole. Tokom rada na ovom izuzetnom projektu naši učenici su uživali, svaki učenik imao je svoje zaduženje. U radu su učestvovala dvije učenice sa poteškoćama u razvoju. Jedna od njih je pokazala svoj dosad neviđeni talenat, a to je bojenje po jedinosti. Sve tačkice na našim gljivama je ona istakala, dok druga učenica koja preteže prema hiperaktivnosti je bila zadužena za odlaganje gotovih ružica u kutiju, te za mijenjanje vode za bojenje.

Proljetna verzija drveta u JU OŠ "Bukinje"

Zimska verzija drveta JU OŠ "Bukinje"

Jesenja verzija drveta u JU OŠ "Bukinje"

U izradi je korišten reciklirani materijal: drveni stalak, novinski papir, vreće za smeće, papirne vreće za brašno, stari kišobran, ljepila, boje, hameri, plastične boce. Pri izradi projekta „Školsko drvo“ pomogli su nam naši đaci, ali i Šišić Elvira nastavnica tehničkog odgoja i naš dragi čika Ibrahim, domar u našoj školi.

Sabina Saletović, Zuhra Selimović, Maja Mešanović Hukić

Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla

Ova priča nastala je za vrijeme zimskog raspusta za učenike, školske 2015/2016. godine. Direktor našeg Zavoda, Damir Muratović, odabrao je tim „nas kreativnih“, tako nas je barem on nazvao... Dobile smo zadatak napraviti Školsko drvo koje bi se mijenjalo četiri puta godišnje u skladu sa godišnjim dobima. Osim ljepote za oči i ukrasa Zavoda, imalo bi i edukativni karakter da djeca mogu učiti o tome šta se događa sa prirodom u određeno godišnje doba. Koliko god da smo bile kreativne, kako nas nazva naš direktor, nismo imale ideju kako to realizirati. Ubrzo smo, od naše kolegice, saznale da je jedno takvo drvo „naraslo“ u JU OŠ „Bukinje“ iz čarobnih ruku i briljantnih ideja kolegica Amire Volić i Sanje Marković. Zaista, kolegicama veliko hvala što su nesebično došle u Zavod i objasnile nam praktično cijeli postupak. I ne samo to, nego su skupa sa nama cijelu radnu sedmicu učestvovala na izradi školskog drveta. Uz naporan rad bilo je tu i lijepo druženje, puno smijeha i veselja. Cijela saradnja praćena je pozitivnim raspoloženjem. Bilo je pravo osvježanje raditi sa njima. Neizostavan dio ove školske priče je i naš domar Zavoda, Hido. Pomagao je u izradi konstrukcije drveta. Školsko drvo, kao i drveće u prirodi mijenja svoj izgled i krošnju ovisno o godišnjem dobu. Ukrašava hol Zavoda, plijeni pažnju i izaziva pohvale posjetilaca. Kutak gdje naši učenici rado zastaju i provode školske odmore. Tim „nas kreativnih“ je jako ponosan na njega i još jednom dugujemo zahvalnost kolegicama Amiri i Sanji. Takođe moramo spomenuti i naše vrijedne roditeljke koje su učestvovala u pravljenju prekrasnih šarenih ruža koje u proljeće ukrašavaju naše školsko drvo. One su sa puno ljubavi doprinijele da naše drvo bude što ljepše, znajući da će sva naša djeca uživati u prelijepom pogledu. Ponekad imamo osjećaj da i miriše na pravo proljeće kada prolazimo pokraj drveta koje plijeni pažnju posjetilaca. „Jer, ovo drvo je čarobno. Reklo bi se da je drvo stvarno, djelo prirode. Ali ne, to je djelo ljudskih ruku...“ kako bi rekla naša kolegica Zekija. Sve ostalo će reći slike školskog drveta uz ovu našu priču.

„Drugi o drvetu“....

Čudo ljudskih ruku

Rijetko se koja škola može pohvaliti da ima tako osmišljen enterijer kao što to imaju Zavod i škola „Bukinje“. A nastalo je saradnjom između nastavnica ove dvije ustanove.

Ulaz u Zavod direktno vodi u impozantni hol sa čije dvije strane se nalaze atrijumi. I hol i atrijum su puni zelenila, cvijeća i drvenastih biljaka što omogućuje prirodna svjetlost koja dopire do svakog njihovog kutka. Na takvom mjestu, okružen prirodom, svako se ugodno osjeća. Ali, od drveća najveću pažnju privlači jedno posebno, od ostalih izdvojeno, smješteno na neobičnom mjestu, ispod stepeništa koje vodi na sprat škole. Niklo je kao gljiva na koju pomalo i liči, a svojom ljepotom i šarolikošću plijeni poglede i izaziva radoznalost i divljenje. Ko ga prvi put vidi, ostaje bez daha, a zatim ga preplavi zasljepljenost njegovom ljepotom i čuđenje: „Da li je ovo moguće“. Jer, ovo drvo je čarobno. Na njemu se izmijene sva godišnja doba, pa je čas snježno, čas cvjetno, čas golih grana. A ispod njega, sve kao u stvarnosti: trava, puž, bubamara, mrav, leptir, ptica...

Reklo bi se da je ovo drvo stvarno, djelo prirode. Ali ne, ovo je djelo vrijednih ruku entuzijasta, osoba kojima nije žao vremena ni truda, da oplemene prostor i učine ga ugodnijim. Nagrada za njihov trud su osmijesi djece dok upiru prstiće u svaki detalj uz vječno pitanje: „Šta je ovo?“

Dokle god djeca postavljaju takva pitanja, dokle god se budu igrala ispod njega, ovo drvo niko ne bi trebao uklanjati jer to nije samo drvo. Ono simbolizuje život. Ovo je drvo života.

Zekija Avdaković

Fotografije svjedoče aktivnosti u Zavodu

**Alma Hadžiselimović, prof. engleskog jezika
JUOŠ "Tušanj", Tuzla**

Nastavna jedinica: Dan planete Zemlje

Obrazovni cilj: Učenici će saznati koji je značaj reciklaže, te šta treba raditi kako bi sačuvali prirodu. Naučit će ko najviše ugrožava prirodu, kako se razvrstava otpad i saznati da sav otpad nije smeće.

Odgojni cilj: Razvijanje ljubavi prema prirodi, izražavanje doživljaja, emotivnih reakcija i takmičarskog duha, razvijanje spretnosti i snalažljivosti, razvijanje osjećaja za zdrav način života.

Funkcionalni cilj: razvijanje mišljenja i pamćenja učenika, razvijanje sposobnosti posmatranja i mišljenja, razvijanje i njegovanje radoznalosti učenika.

Trajanje radionice: 60 minuta

Nastavne metode: metoda razgovora, ilustracija – demonstracijska metoda.

Nastavni oblici: frontalni, individualni i grupni.

Učesnici: nastavnik, članovi Ekološke sekcije OŠ „Tušanj“

Nastavni medij: Projektor

TOK AKTIVNOSTI

1. Uvodni dio časa

Uvodni dio časa počinje prezentacijom „ČUVAJMO NAŠ PLANET!!! ON NE PRIPADA NAMA, VEĆ MI PRIPADAMO NJEMU!!!!“, a prisutni će biti u prilici poslušati i pogledati savjete šta činiti i kako sačuvati dom svih nas, našu planetu Zemlju. Prezentacija se sastoji od slajdova koji prikazuju slike i tekst slijedećeg sadržaja:

- Osnovni podaci o planeti Zemlji
- Zašto i kad slavimo Dan planeta Zemlje?

- Zašto se obilježava Dan planeta Zemlje?
- Prirodni fenomeni našeg planeta
- Fenomeni iz biljnog svijeta
- Fenomeni iz životinjskog svijeta
- "Zdravstveno stanje" Zemlje (uzroci i zagađivači našeg planeta)
- Utjecaj ljudi na Zemlju
- Najveći ekološki problemi na Zemlji
- Ugrožene životinje
- Ugrožene biljke
- Da li je samo jedan dan dovoljan za dobrobit naše planete?! (Šta mi moramo i možemo uraditi? Kako djelovati?)

Diskusija i zaključci:

Nakon prezentacije nastavnik će obaviti kratak razgovor o utiscima učesnika, a zatim će najaviti nastavnu jedinicu i napisati njen naslov na tabli. Objasniće da je cilj današnje teme da učenici nauče razlikovati otpad od smeća te da recikliraju i naprave upotrebne predmete od otpada, a da smeće recikliraju.

2. Glavni dio časa

Nakon toga, slijedi glavni dio časa, a to je kreativna radionica. Učenici će biti podijeljeni u pet simboličnih grupa: ZEMLJA, VODA, ZRAK, BILJKE i ŽIVOTINJE. Nastavnica je pripremila kutiju sa papirićima na kojima su ispisani nazivi tih pet grupa, te svaki od učenika izvlači jedan papirić i zauzima svoje mjesto u prethodno, gore pomenutim, označenim grupama. Zadaci su bazirani na proizvodnji novih, zanimljivih, ali i korisnih proizvoda, koristeći staru ambalažu, kao što je karton, papir, plastika, čepovi i stare novine. Svaka od navedenih grupa na svojim stolovima će dobiti materijal, zadatke i uputstvo za rad.

1.grupa – ZEMLJA:

Zadatak: planeta Zemlja sa eko porukama

Materijal: maskota planete Zemlje, stare novine, papir u boji, makaze, flomasteri, ljepilo.

Školske priče

Uputstvo za rad grupe:

Dragi učenici, da bi uspješno riješili zadatke, zajedno radite u grupi, poštujujte mišljenje svojih drugara, dogovorite se o redoslijedu iznošenja rješenja zadatka.

Iskružiti novine po modelu svoje ruke, a tako iskružiti i papir u boji na koji će ispisati ekološke poruke, npr. Ne bacaj smeće, sadi cvijeće! Biciklo vozi, planeti pomoz! Maskotu Zemlje obojiti i iskružiti, oko nje lijepiti ruke od novina, a potom ruke s eko porukama.

2.grupa – VODA:

Zadatak: Napraviti akvarij.

Materijal: plavi plastični tanjiri, prozirna folija, satenska trakica, sitni kamenčići, zelena juta (morska trava), slike morskih životinja u boji, makaze, ljepilo.

Uputstvo za rad grupe:

Dragi učenici, da bi uspješno riješili zadatke, zajedno radite u grupi, poštujujte mišljenje svojih drugara, dogovorite se o redoslijedu iznošenja rješenja zadatka.

Iskružiti morske životinje koje želite u akvariju. Na dno tanjira nanjeti malo ljepila; posuti sitnim kamenčićima, zaljepiti travu i životinje; sve prekriti prozirnom folijom, zakačiti satenskom trakom.

3.grupa – ZRAK

Zadatak: Napraviti drvo

Materijal: kartonske tube od kuhinjskog ubrusa, ili više tuba od toalet papira, stare novine, listovi za stablo (zeleni papir), ljepilo, hamer papir, makaze.

Uputstvo za rad grupe:

Dragi učenici, da bi uspješno riješili zadatke, zajedno radite u grupi, poštujujte mišljenje svojih drugara, dogovorite se o redoslijedu iznošenja rješenja zadatka. Učenici na hamer lijepe kartonsku tubu (za stablo), gužvaju novinske listove i formiraju grane, a potom od zelenog papira kruže listove.

4.grupa - BILJKE:

Zadatak: Napraviti cvijeće

Materijal: plastične kese u boji, čepovi, slamčice, ljepilo, papir, makaze.

Uputstvo za rad grupe:

Dragi učenici, da bi uspješno riješili zadatke, zajedno radite u grupi, poštujujte mišljenje svojih drugara, dogovorite se o redoslijedu iznošenja rješenja zadatka. Učenici na list papira lijepe čepove, gužvaju kese i formiraju laticice, a potom od zelenih slamčica formiraju i stabljiku cvijeta koji su izradili.

5.grupa – ŽIVOTINJE:

Zadatak: Napraviti hranilicu za ptice

Materijal: kartonske tube od kuhinjskog ubrusa, ili više tuba od toalet papira, kikiriki puter, pribor za mazanje, hrana za ptice, dvije grančice (letvice), satenska traka ili konopac.

Uputstvo za rad grupe:

Dragi učenici, da bi uspješno riješili zadatke, zajedno radite u grupi, poštujujte mišljenje svojih drugara, dogovorite se o redoslijedu iznošenja rješenja zadatka. Učenici na kartonskoj tubi

Školske priče

prave rupice kroz koje provlače grančice, a na vrhu tube rupice kroz koje provlače konopac. Potom nanose kikiriki puter i zatim uvaljaju u hranu za ptice (sjemenke).

3. Završni dio časa

Prezentacija radova grupa:

Nakon što obave zadatke, svaka grupa će prezentovati svoje zadatke i reći način izrade. Ostali učesnici (grupe) će dati sugestije, pohvale ili kritiku. Nakon izlaganja, ukrašavamo školski pano i pravimo javnu izložbu učeničkih radova. Svim učesnicima radionice podijeliti afiše izrađene za Dan planete Zemlje. Hranilicu za ptice stavljamo u školsko dvorište.

Naš tim

Školske priče

Naziv ustanove:	Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju
Nastavnik:	Delić Alemka
Razred:	II a
Nastavna oblast:	Srednjovjekovna književnost Bosne i Hercegovine
Nastavna jedinica:	Natpisi na stećcima, Povelja Kulina bana
Tip časa:	Obrada novog gradiva
Oblici rada:	Frontalni, individualni, rad u paru
Nastavne metode:	- verbalno-tekstualna metoda, - demonstrativno-ilustrovana metoda, - metoda praktičnog rada
Nastavna sredstva i pomagala:	Skenirane slike iz udžbenika za demonstraciju na tabli, nastavni listići koji sadrže tekst nastavne jedinice kao i zadatke za provjeru usvojenosti znanja te zadatke za zadaću, stećak (imitacija izrađena u Zavodu na Likovnoj sekciji) kopirane slike za lijepljenje u nastavnom listu, CD koji sadrži emisiju BOSANSKI MUSLIMANI (https://www.youtube.com/watch?v=uGSv7wrSfrw) CD na kojem je snimljen „Zapis o zemlji“ Maka Dizdara, DVD plejer, ljepilo, magneti
Obrazovni cilj:	Da učenici nauče osnovno o Povelji Kulina bana i stećcima, da shvate kako su to važni kulturno-historijski spomenici za naš narod; da shvate književnost kao oblik nacionalne kulture i vid nacionalnog samopotvrđivanja
Odgojni cilj:	Razvoj ljubavi prema domovini i narodu, razvoj osjećaja pripadnosti, razvoj radnih navika, urednosti, drugarstva i solidarnosti
Funkcionalni cilj:	Razvoj pamćenja, mišljenja, pažnje i zaključivanja, vidne percepcije i fine motorike
Korelacija:	Sa predmetom Historija
P s i h o l o š k a priprema:	Ponovit ćemo o srednjovjekovnoj književnosti. Koja su prva pisma Južnih Slavena? Kako se zove najstariji pisani spomenik svjetovnog karaktera pisan na narodnom jeziku u južnoslavenskim zemljama? (skenirana slika Povelje je istaknuta na tabli) Šta se nalazi na stolu ispred table? (otkrivam stećak koji učenici izrađuju u školi sa nastavnikom likovne kulture na Likovnoj sekciji) Šta znate o stećcima? Na ovom stećku vidimo neke simbole i crteže. Učenici će reći šta isti predstavljaju. Na stećcima se nalaze i natpisi (pokazat ću ih na skeniranoj slici koja je istaknuta na tabli)
Najava cilja časa:	Natpisi na stećcima, Povelja Kulina bana

Školske priče

Glavni dio časa:*

Slijedi izlaganje nastavne jedinice uz demonstraciju skeniranih slika.

Ćirilčki bosanski spomenici mogu se po svojoj namjeni i izradi podijeliti u nekoliko osnovnih grupa:

- Crkveni rukopisi, pisani staroslavenskim jezikom
- Tekstovi vezani svojom sadržinom za vjerski i kulturni život i vjerovanje ljudi srednjevjekovnoj Bosni, u obliku zapisa na marginama rukopisa i natpisa na građevinama i stećcima
- Povelje i pisma predstavljaju vrijedne spomenike jezika, pismenosti, opće kulture i historije, a poneki i pjesničko nadahnuće i književni kvalitet

Stećci su nadgrobni kameni spomenici bogumila, pripadnika srednjovjekovne Crkve bosanske.

Šta vidite na stećcima?

Na stećcima se nalaze različiti ukrasi, simboli i natpisi. (pokazat ću i spomenuti simbole i ukrase koji se mogu vidjeti, prokomentarisat ćemo ih). Natpisi uklesani na stećcima često nam dočaravaju to davno vrijeme, a ponekad imaju izrazitu poetsku vrijednost. Ti natpisi inspirisali su moderne bosanske pjesnike kao npr. Maka Dizdara. (pročitat ćemo nekoliko natpisa sa stećaka) Postavljanje stećaka nastavljeno je jedno vrijeme i u doba turske okupacije, ali sa raspadom i nestankom Crkve bosanske sve više je iščezavao ovaj običaj. Izvjesni motivi i simboli sa stećaka jedno vrijeme su se zadržali na nadgrobniacima katolika i pravoslavaca, a snažan uticaj se zapažao dugo i na muslimanskim nišanima.

Ko je Kulin ban?

Povelja Kulina bana s kraja XII stoljeća najstariji je pisani spomenik svjetovnog karaktera pisan na narodnom jeziku u južnoslavenskim zemljama. Prva naša povelja, ugovor o prijateljstvu i trgovini između Bosne i Dubrovnika, postala je obrazac po kome su se dugo vremena kasnije izdavale povelje u mnogim našim zemljama.

Pogledat ćemo i prokomentarisati isječke iz emisije Bosanski muslimani na DVD plejeru koji vjerno prikazuju stećke i Povelju Kulina bana.

Vježba:

U radnim listovima učenici treba da zalijepe odgovarajuće slike na predviđena mjesta pored komentara. Ovaj zadatak će raditi u paru. Kratko ćemo prokomentarisati slike i na taj način ponoviti najvažnije iz nastavne jedinice.

Završni dio:

Nakon toga slijedi provjera znanja: Zaokruži tačan odgovor! Učenici od ponuđenih treba da zaokruže četiri tačna odgovora.

Poslušat ćemo „Zapis o zemlji“ (Mak Dizdar).

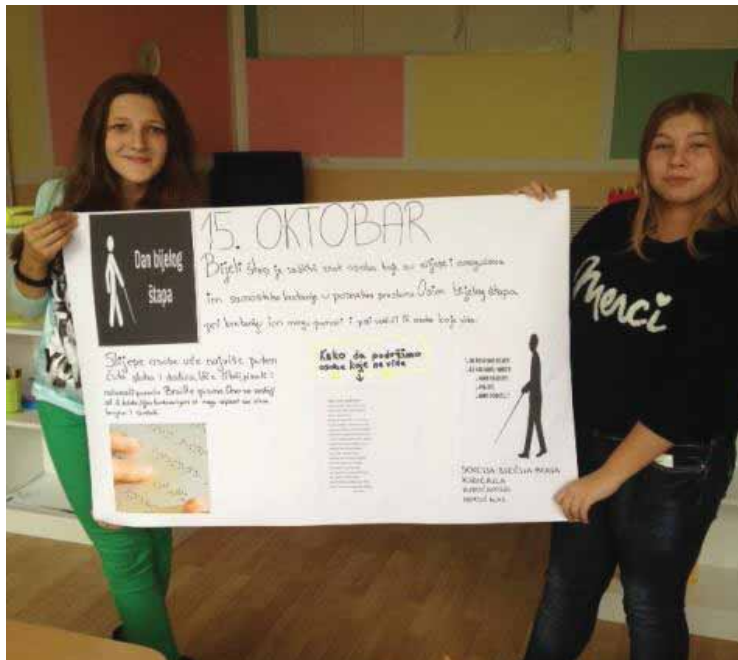
Domaća zadaća:

Prepisati zaokružene odgovore iz listića “Provjeri znanje” u svesku.

Učimo žmireći: radionica

Azra Dautović, dipl. defektolog-oligofrenolog

JU OŠ "Kreka", Tuzla

Nije teško biti drug
ako imaš drugaricu koja ne vidi,
ti joj lijepo pomoć svoju ponudi.
ako je ona prihvati,
neka se za nadlakticu tvoju uhvati.
ona će se osjećati sigurno uz tebe,
a ti joj na prepreke ukaži na vrijeme.
korak iza tebe dok hodate nek bude,
tako će prepreke manje da joj naude.
na naslon stolice na koju će sjesti,
ti polako njenu ruku smjesti.
dalje će se ona sama snaći,
i siguran put dok sjeda pronaći.
ime svoje kaži joj na vrijeme,
da kasnije ne bi bilo dileme.
kad odlaziš od nje obavezno kaži,
da te uzalud ona ne traži.
ako ova pravila ti provedeš tečno
prijateljstvo vaše, vjeruj, bit će vječno.

Azra Dautović

Uvod

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona (Službene novine Tuzlanskog kantona br. 6/04) definiše prava djece sa posebnim potrebama na obrazovanje u okviru redovnih osnovnih škola. Sprovedenjem ovog zakona u redovnim školama se nalazi sve veći broj učenika s teškoćama, među kojima su i slijepa i slabovidna.

S ciljem boljeg snalaženja u okruženju i sticanja akademskih znanja potrebno je pripremiti okolinu na prihvatanje učenika s teškoćama te realizirati radionice koje će omogućiti stvaranje inkluzivnog ozračja.

Ciljevi radionice "Učimo žmireći":

- Učenici će razvijati sposobnost taktilne i auditivne percepcije
- Učenici će bolje upoznati čulne organe

- Učenici će naučiti kako pružiti podršku drugu/dugaricu u razredu koji su slijepi ili slabovidni
- Učenici će razvijati međusobnu solidarnost
- Učenici će naučiti neka pravila komunikacije sa osobom koja je slijepa ili slabovidna

Vrijeme izvođenja radionice: 50 minuta

Školske priče

Učesnici u radionici: Učiteljica, učenici, stručni saradnik- defektolog

Struktura radionice:

1. Uvodna aktivnost: razgovor u grupi (5')
2. Glavna aktivnost: Učenici u akciji (35')
3. Završna aktivnost: Evaluacija (10')

Materijal za radionicu:

- marame, vreća sa različitim predmetima (autići, modeli životinja, bombone, jabuka...), knjiga sa taktilnim mapama, plakat sa pjesmicom o pravilima komunikacije i pristupa osobama koje su slijepe ili slabovidne, flomasteri, selotejp, lizala, materijal sa audio zapisom glasanja životinja i zvukova iz prirode, zvučni predmeti (zvečke, najlon kesa, rajfešlus)

UVODNA AKTIVNOST

Razgovor

Sa učenicima će se nakon pozdravljanja voditi razgovor u krugu. Voditelj traži da učenici imenuju i pokažu glavne dijelove tijela. Zatim svaki od njih kaže šta voli da radi rukom, nogom, glavom. Poklope uši rukama na zahtjev zatim sklopte ruke a voditelj pita: "Zašto vam služe uši"? Začepe i oslobode nos: "Zašto vam služi nos"? Zatvore i otvore oči: "Zašto vam služe oči"?

Voditeljica radionice objašnjava učenicima da sve što su naučili i što će da nauče, mogu da urade zahvaljujući tome što to mogu da vide, čuju, dodirnu i tako njihovo tijelo i mozak primaju informacije koje oni pamte. Tako npr. neki ljudi nisu u mogućnosti da koriste jednako sve dijelove tijela ako ti dijelovi ne ispunjavaju svoju funkciju zbog nekih bolesti ili nedostataka. Danas ćemo da učimo kako je to prepoznati i naučiti nešto ako to ne vidimo.

GLAVNA AKTIVNOST

Učenici u akciji

Sa učenicima se odradi igra „Ćorava baka“ objašnjavaju im se nepoznate riječi i ukratko se kroz razgovor upućuju da shvate koje riječi nije lijepo

upotrebljavati i zašto npr. ako neko nosi naočare ili ne vidi, nije lijepo nazivati ga ćoravim.

Učenici rade u paru:

Jedan učenik iz para treba da poveže oči maromom, a drugi mu iz vreće sa predmetima dodaje jedan predmet u ruku da on prepozna šta je to, nakon čega mijenjaju ulogu.

Učenicima se objasni da slijepe i slabovidne osobe čitaju i pišu koristeći se Brajevim pismom, zatim navedem osnovne informacije o nastanku Brajevog pisma.

Nakon toga učenicima se daje knjiga sa taktilnim mapama da prepoznaju šta je na papiru predstavljeno. Objašnjava im se da su sad učili na osnovu dodira. Poslije toga učenici su okrenuti leđima i imaju zadatak da imenuju predmet na osnovu onoga što su čuli, odnosno prepoznaju šta ili ko proizvodi taj zvuk. Objašnjava im se da su prepoznavali na osnovu sluha/slušanja. Razgovaramo kako im je bilo lakše/teže prepoznati neki predmet. Nakon toga im se objasni kako bi trebalo pomoći slijepim ili slabovidnim osobama i kako da se ponašaju u komunikaciji s njima. Voditeljica čita pjesmicu „Nije teško biti drug“ uz demonstraciju iste uz pomoć jednog učenika.

ZAVRŠNA AKTIVNOST

Evaluacija

Sa učenicima se porazgovara kako su se osjećali dok su bili povezanih očiju? Ponove kako još mogu učiti osim putem gledanja očima. Kroz pjesmicu, ponove pravila pristupa i komunikacije sa slijepim ili slabovidnim osobama. Lijepe plakat sa pjesmicom na zid učionice. Dok učenici žmire daju im se slatkiši (lizala) u ruke da prepoznaju šta su dobili.

Zadatak za kraj:

Na osnovu naučenog učenici trebaju da napišu priču o tome kako bi se ponašali u komunikaciji sa slijepom ili slabovidnom osobom.

Školske priče

Škola: Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla

Razred i odjeljenje: III a

Predmet: Demokratija i ljudska prava

Nastavna tema: Civilno društvo: ista prava-ra-
zličiti interesi

Naziv nastavne jedinice: Uloga kompromisa u
rješavanju konflikta

Tip časa: obrada

Nastavnik: Mr sci. Saša Delić, dipl. defekto-
log-oligofrenolog

cije

Oblici nastavnog rada: frontalni, individualni,
tandemski

Metode nastavnog rada: metoda usmenog izlag-
anja, metoda razgovora, metoda rada na tekstu,
metoda ilustracije, metoda praktičnog rada

3. Tok, sadržaj i način rada

3. 1.Otvaranje lekcije

3.1.1. Prezentacija fokusa

Radionica: Balon

Nastavnik podijeli učenicima crtež sa balonom. Učenici zamisle jedan od svojih konflikata. Daju mu ime, kao naslov priče. Takođe, oboje ga u boji koju oni žele (ili ih ta boja asocira na taj konflikt). Zatim učenici predstave svoj konflikt–naslov i boju uz kratko pojašnjenje konflikta. Nastavnik pita: “Šta balon drži za tlo?” To su: ljutnja, tuga i osveta. Različitim bojama oboje svaki kamen koji drži svaku emociju za tlo i zato balon ne može poletjeti. Nastavnik kaže: „Zatvorite oči! Idemo na livadu. Dan je vedar. Proljeće je. Zamislite da se konopac ljutnje polako odvezuje i pada u travu, a balon je privezan još samo sa dva kraja. Sljedeći konopac je osveta i on se odvezuje i pada u travu. Posljednji konopac koji se odvezuje je konopac tuge. Kada je on pao na zemlju, balon se počeo dizati, sve više prema nebu. Gledate balon kako se ljulja i odlazi u oblake”. Nastavnik pita učenike kako se osjećaju sada kada je balon nestao u oblacima.

3.1.2. Povezivanje fokusa sa temom (najava teme): Konflikti (sukobi) među ljudima su sastavni dio života. U civilizovanim društvima, konflikti se nastoje riješiti mirnim putem, uz uvažavanje svih strana u sukobu. Upravo o tom mirnom načinu rješavanja konflikata ćemo učiti na ovom času.

3.1.3. Pregled ciljeva lekcije

Učenici će čitati prethodno ispisane ciljeve časa na plakatu uz zajednički dijaloški komentar.

Poslije ove lekcije učenici će:

-znati da su konflikti sastavni dio života svakog čovjeka i da se oni u civilizovanom svijetu nastoje riješiti mirnim putem uz uvažavanje svih strana u konfliktu,

-moći prepoznati konfliktu situaciju i otkriti njene uzroke,

1. Stadiji mikrop plana u obrnutom dizajnu

1.1. Identifikacija očekivanih rezultata:

Mogućnost učenika da prepozna da su konflikti sastavni dio života svakog čovjeka i da se oni u civilizovanom svijetu nastoje riješiti mirnim putem uz uvažavanje svih strana u konfliktu, da prepozna konfliktu situaciju i otkrije njene uzroke, da analizira konfliktne situacije, da prepozna važnost uloge medijatora da prepozna da je kompromis najbolji način rješavanja konflikta.

1.2. Određivanje prihvatljivih dokaza da su očekivani rezultati ostvareni:

-objašnjenje pojma konflikt, identifikacija i analiza konfliktinih situacija, objašnjenje pojma kompromis, objašnjenje pojma medijator, isticanje pozitivnih strana kompromisa, isticanje pozitivne uloge medijatora.

1.3. Plan iskustva učenja i poučavanja

a) otvaranje lekcije (prezentacija fokusa, povezivanje fokusa sa temom, pregled ciljeva lekcije, upoznavanje nepoznatih riječi) – 10 minuta.

b) glavne vježbe (čitanje i analiza teksta, rješavanje problema) - 25 minuta.

c) zaključivanje lekcije (provjera razumijevanja) - 5 minuta.

1.4. Materijalno-tehnička osnova nastavnog rada:

Tekst “Sukob između dva brata”, tekst “Problem nerazvijenog mjesta”, tekst pod istim naslovom iz udžbenika, crtež, bojice, pribor za pisanje, flomasteri, plakat sa ispisanim ciljevima lekcije, prazni plakati

2. Ostali elementi mikrop plana interaktivne lek-

Školske priče

- moći analizirati konfliktne situacije,
- moći prepoznati važnost uloge medijatora,
- znati da je kompromis najbolji način rješavanja problema

3.1.4. Upoznavanje nepoznatih riječi:

kompromis - rješenje u kojem sve strane u konfliktu nešto dobiju,

medijator - osoba koja posreduje (pomaže) u rješavanju konflikta.

3.2. Glavne vježbe

3.2.1. Čitanje i analiza teksta

Sukob između dva brata

-Miki, zvao me je Sajo da odemo do sportskog centra. Kaži mami da sam tamo. Čao, ja odoh.
-Šta? Kako to misliš? A ja? Idem i ja sa tobom.
-Ma jok, tamo je moje društvo, neću da te vučem za sobom.
-Vodićeš me! Inače ću mami da kažem za onu činiju što si je slomio, štetočino!
-Ucjenjuješ me, je li? E, baš neću da te vodim!
-Moraš da me vodiš! Nikada me nisi vodio i prošli put si me zeznuo!
-Ma, ne dolaziš u obzir, balavac, makar ni ja ne išao ...

Ko su učesnici konflikta? Šta je dovelo do konflikta? Koji su maksimalni zahtjevi učesnika konflikta? Koji su mogući ishodi ovog konflikta? (Svaki učenik treba da osmisli jedan od eventualnih ishoda ovog konflikta!) Kako možemo riješiti svaki od ovih ishoda konflikta?

Na plakatu zapisujemo ishode konflikta i načine njihovog rješavanja.

3.2.2. Rješavanje problema

Problem nerazvijenog mjesta

U malom mjestu su otpočeli radovi na izgradnji tvornice hemijskih prerađevina. Grupa za zaštitu čovjekove okoline, "ekolozi", bila je zabrinuta da će ova fabrika opasno ugroziti njihovo zdravlje i okolinu, pa je tražila da se radovi obustave. Pored svih protesta, radovi su nastavljani, pa su "ekolozi" odlučili otići na gradilište i svojim tijelima onemogućiti nastavak radova. Izvođači radova, pojačani grupom radnika koji će raditi

u fabrici, žele silom odstraniti ekologe sa gradilišta. I jedna i druga grupa je dobijala sve više pristalica, pa se pojavila opasnost od izbijanja nasilja. Da bi se riješio konflikt, pozvan je medijator, ugledni član zajednice kojeg su uvažavale obje strane.

Učenici će raditi u parovima. Jedan par će predstavljati ekologe, drugi izvođače radova i radnike.

Jedan učenik (ili nastavnik) će biti medijator. Grupe će razmotriti svoje zahtjeve i argumentovati ih.

Zatim će zajednički pronaći zadovoljavajuće rješenje tj, kompromis.

3.3. Zaključivanje lekcije

3.3.1. Provjera razumijevanja

Šta je konflikt?

Koliko učesnika može imati konflikt?

Kako se sve mogu rješavati konflikti?

Koji način rješavanja konflikata je najbolji?

Ko može pomoći pri postizanju kompromisa u rješavanju konflikta?

Kakva osoba mora biti medijator?

TOLERANCIJA I NENASILJE

Aleksandra Selimović, profesor historije i geografije
JU OŠ "Miladije", Tuzla

NASTAVNI PREDMET:

Odgojni rad s odjeljenskom zajednicom

NASTAVNA TEMA:

Nasilje i komunikacija

NASTAVNA TEMA:

Neverbalna komunikacija i tolerancija na frustracije

REALIZACIJA:

26.11.2014. godine u OŠ "Miladije" - Područna škola „Solana“; učenici VI b odjeljenja

CILJEVI ČASA:

OBRAZOVNI:

- *razumjeti šta je neverbalna komunikacija,
- *razlikovati nasilnu od nenasilne neverbalne komunikacije,
- *naučiti da nasilje nije način zadovoljavanja svojih potreba,
- *naučiti pojam tolerancija i frustracija.

FUNKCIONALNI:

- *razvijati vještinu korištenja nenasilne neverbalne komunikacije pri rješavanju konflikta,
- *povećati prag tolerancije na frustracije,
- *nenasilno usmjeravanje negativnih osjećanja, posebno ljutnje.

ODGOJNI:

- *prepoznavati osjećaje (kod sebe i drugih),
- *poštivanje tuđih osjećaja,
- *razvijanje empatije prema drugima,
- *učvršćivanje drugarstva.

OBLICI RADA: Frontalni, rad u paru, grupni

NASTAVNE METODE: Metoda demonstracije, predavanja, dijaloška

NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:

Pano, crteži, radni papirići sa zadacima

UVOD

Učenicima je, ukratko, objašnjen način rada; izvršena je priprema učionice (razmještanje stolova i stolica, redanje stolica u krug); psihološka priprema, oslobađanje od napetosti.

- Prva aktivnost učenika jeste da učenici prošetaju po učionici i da se međusobno pozdrave na način koji sami odaberu, npr. „zdravo“, „ćao“, dobar dan“ ...

- Okupiti učenike u sredini prostorije i pažljivo, razgovijetno objasniti sljedeće: u potpunoj tišini, bez ijedne riječi, poredati se od najnižeg do najvišeg učenika. Svaki razgovor između njih krši pravilo ćutnje. (U drugoj aktivnosti učenici su razgovarali, dovikivali se, nastavnica je svakom učeniku koji je prekršio pravilo ćutnje zalijepila na rever žuti samoljepljivi papir. Pojedini su učenici komentarisali: „Ja nisam dobio papir, moj drug jeste“, pa su i oni zbog kršenja pravila dobili papir).
- Kad je aktivnost završena, pogledati rezultat, jesu li se uspjeli poredati po visini? Zatim ih poredati u krug, da sjednu na stolice i obaviti analizu urađenog. Šta vam se svidjelo, a šta ne? Je li se bilo teško poredati bez pričanja? Zašto su pojedini učenici prekršili pravilo ćutnje? Da li su uputstva na početku bila dovoljno jasna? Da li bi bilo lakše da je nastavnica stajala sa strane i usmjeravala? (Učenici su iznosili svoja iskustva: „Nisam znao gdje ću stati“; „Morao sam reći drugu da ne stoji on do mene“; „Sudarali smo se, jer nismo znali red“; „Ja sam mislila da svi trebamo dobiti papir, zato sam tražila“...

Zaključak: Ljudski život je nezamisliv bez komunikacije. Ljudi se sporazumijevaju riječima, mimikom, gestama. Mimikom i gestama se pokazuju osjećanja, a riječima se prenose poruke.

Druga aktivnost – učenici su poredani u krug, sjede. Na stolu je pet kartica crvene i plave boje. Učenik, čije je ime prvo u dnevniku, ustaje, uzima jednu crvenu i jednu plavu karticu sa napisanim istim brojem. Vraća se na mjesto i pročita tekst sa crvene kartice drugu koji sjedi s njegove desne strane. Drug odgovara na zadatak u skladu sa porukom koja mu je upućena. Zatim mu učenik pročita tekst sa plave kartice i on opet odgovara, u skladu sa porukom. Zatim ustaje učenik koji je u dnevniku učenika posljednji na spisku, uzima dvije kartice, čita drugu do sebe i tako dok se kartice ne potroše.

Školske priče

Crvene kartice

1. Ti misliš da je Adis tvoj najbolji drug. Baš si glup.
2. Ako kažeš roditeljima ili učitelju da sam danas udario, sutra ćeš dobiti dvostruko.
3. Pomakni se da prođem i nemoj mi više stati na put.
4. Moraš li bacati papiriće na pod? Pokupi ih.
5. Ako mi daš dvije marke, sutra ću ti dozvoliti da igraš u mom timu.

Sljedi razgovor o urađenim zadacima: Je li vam se igra svidjela? Koje su vam se poruke svidjele, crvene ili plave? Kako ste odgovarali na crvene, a kako na plave? Po čemu se poruke razlikuju? Želite li da sa drugovima, roditeljima ili nastavnicima komunicirate plavim ili crvenim karticama? (Učenici odgovaraju: „Svidjele su nam se plave poruke, jer smo na njih odgovarali bez vrijeđanja, galame, dok smo na crvenim morali biti „odvratni“ i bezobrazni. Ne bismo voljeli govoriti crvenim porukama“).

Zaključak:

Govor crvenih kartica je govor nasilja, koji izaziva i nasilan odgovor, dok je govor plavih kartica nenasilan, pa time i odgovor. Govor nasilja je govor ZMIJE, a govor nenasilja je govor ŽIRAFE. Govor zmije je hladan, agresivan, govor zahtjeva, naređenja... Govor žirafe je govor srca (žirafa je životinja sa najvećim srcem), topla, brine o drugima, iskazuje osjećanja, želje i potrebe. (pokazati učenicima slike zmije i žirafe i ostaviti ih na vidno mjesto).

Drugi dio današnje aktivnosti: (učenicima govorim)- Kada smo povrijeđeni, ljutnja je najčešći način na koji reagujemo. To još može biti: tuga, plač, tuča, povlačenje u sebe, agresivnost. Trebamo naučiti kontrolisati ljutnju. Nasilje nije način zadovoljavanja potreba.

Novi pojmovi koje ćemo danas usvojiti su: FRUSTRACIJA I TOLERANCIJA (pokazati plakat i

Plave kartice

1. Želio bih da malo bolje razmisliš o Adisovom ponašanju prema tebi.
2. Jako mi je žao što sam te danas udario, te to se više nikad neće ponoviti.
3. Ljutim se kad mi ne dozvoljavaš da nikad prođem, mislim da se trebamo
4. Mislim da nije u redu što bacaš papiriće na pod i da ih trebaš pokupiti.
5. Sutra imamo važnu utakmicu, volio bih da igraš u mom timu.

okačiti ga na vidno mjesto). Navesti primjer učenicima: žurimo na voz, autobus kasni zbog zaštoja u saobraćaju. Razlozi zbog kojih kasnimo i ne možemo ispuniti svoja očekivanja i potrebe su: a) prirodne prepreke – zaključana vrata, izrovan put, b) društvene prepreke – zakoni, običaji, vjerski propisi, c) lične prepreke – vlastiti nedostaci, tjelesni ili psihički, nesigurnost u sebe (za svaku prepreku navesti neku situaciju).

TOLERANCIJA NA FRUSTRACIJU je sposobnost da u slučaju ometenosti u postizanju željenog cilja to ne bude praćeno doživljajem frustriranosti (nasiljem).

Sljedi vježba na ovu temu: učenicima kažemo da zamisle sljedeću situaciju: djevojka je došla na plažu sa namjerom da se odmori. Sjela je na stolicu, oko nje mir i tišina, sunce, ona uživa u čitanju omiljene knjige. Iznenada dolazi mladić, parkira automobil do nje, otvara vrata, uključi radio „do daske“. Očekivanja mirnog odmora eksplodiraju u bijes. Nastaje verbalni duel između mladića i djevojke. Uzimam dobrovoljce koji bi nam situaciju dramatizirali. Nakon odglumljene scene, sljedi razgovor sa učenicima: Šta je potreba svake od ovih osoba? Kakvo rješenje može zadovoljiti te njihove potrebe? (djevojka želi mir i odmor, uživa u tišini, to je opušta, dok mladić želi da se opusti uz glasnu muziku). Rješenje njihovih potreba daju učenici – može djevojka otići, može mu se pridružiti u slušanju, ipak se neće dugo zadržati, može mladića zamoliti da malo stiša ili se pomjeri malo dalje... Nastavni-

ca objašnjava da je kod sukoba potreba potrebno potražiti zajedničke tačke, odnosno ponuditi posredovanje kako ne bi došlo do nasilja- što je ustvari kompromis.

Pokazati učenicima plakat koji se odnosi na osnovne korake u kompromisu.

OSNOVNI KORACI

1. Svaka strana govori u čemu je problem.
2. Svako iznosi svoje osjećaje.
3. Obje strane iznose prijedloge za rješenje problema, zadovoljavajuće za obje strane.
4. Dogovara se način kako će se izabrano rješenje ostvariti.

Objasniti učenicima: Potrebno je ponuditi rješenje koje poštuje želju jedne sukobljene strane, a koja mora uvažavati i potrebe druge strane.

Imamo se prava ljutiti kada se neko prema nama ponaša bezobrazno, nepravedno. Ima li od ljutnje koristi? Možemo se ljutiti kad nas ponižavaju, vrijeđaju, ne slušaju...

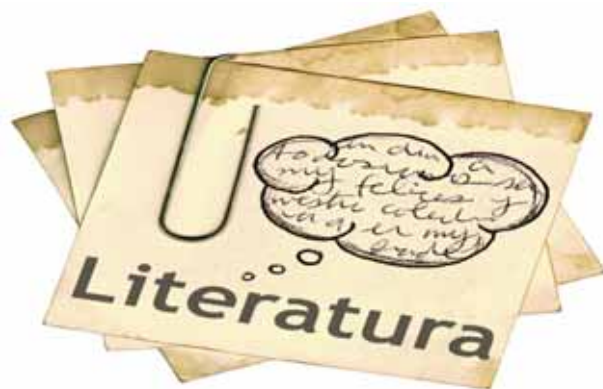
Ako ljutnju prikrijemo, ona neće nestati. Uvježbavajmo komunikaciju u kojoj se nećemo osjećati bespomoćno, tako što ćemo na jasan način iskazati svoje potrebe, mišljenja, poštujući sebe, ali i uvažavajući i druge. Najčešća posljedica frustracije je ljutnja. Kad eksplodira izaziva nasilje. Tehnike hlađenja od ljutnje i bijesa su (pokazati učenicima plakat i ostaviti ga na vidno mjesto):

TEHNIKE HLAĐENJA OD LJUTNJE I BIJE-SA

- Duboko disanje
- Preskakanje užeta
- Poskakivanje uz i niz stepenice
- Vježbanje uz muziku
- Plesanje
- Plivanje, gimnastika

Ako ste i dalje ljuti napišite sebi pismo, slikajte svoj autoportret, vrištite u jastuk...

Učenike trebamo poticati na razvijanje nenasilnih oblika ponašanja, pri čemu će znati povećati prag tolerancije na frustracije. Potrebno ih je naučiti kako da usmjeravaju svoja negativna osjećanja.

KREATIVNE TERAPIJE U RADU SA DJE- COM SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

- Alvin, J., (1975) *Music for autistic child*, London; Oxford University Press.
- Belamarić, D. (1986) *Dijete i oblik*, Zagreb, Školska knjiga.
- Chazan, R. (2001) *The Group as Therapist* London i Philadelphia
- De Zan, D. (1994) *Slika i crtež u psihoterapiji djece*, Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Grgurić, N., Jakubin, M. (1996) *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*, Zagreb Educa.
- Ivanović, N. (2005) *Kreativnost kao poticaj osobnog razvoja*, Zagreb Vaše zdravlje, broj 41 (4/50)
- Ljubešić M. (2001) *Rana komunikacija i njezina uloga u učenju i razvoju djeteta*, Dijete i društvo, Zagreb, god.3, br.3, str. 261-278
- Prstačić, M. (2006) *Metode u edukaciji i rehabilitaciji*, Univerzitet u Tuzli, Harfo-graf
- Reich Truda., (1969), *Muzička čitanka*, Zagreb, Školska knjiga
- Vidmar, M. (2010) *Interni materijal sa iskustveno - edukacijske radionice Likovnog i kreativnog izražavanja*, Zagreb, Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama - 'IDEM'
- Wigram, T.; Pedersen, I.N.; Bonde, L.O. (2002) *A Comprehensive Guide to Music Therapy –Theory, Clinical Practice and Training*

IZGOVRONE NORME

- Salihović N., Junuzović-Žunić L., Ibrahimagić A. (2006). Poremećaji glasa, govora i jezika. Tuzla: HARFO-GRAF.
- Škarić I. (1988). Govorne poteškoće i njihovo uklanjanje. Zagreb: Mladost.
- Vuletić D. (1990). Test artikulacije. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

ART - TERAPIJA KAO TERAPIJSKI PRISTUP RADU SA DJECOM SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

- Cornelissen, A., Faber, M., Peek, E.; Radni materijal sa seminara "Art – terapija", Amica Educa, 2004.
- Krdžalić, N. Art - terapijske tehnike crtanja forme u radu sa djecom sa posebnim potrebama / iskustva iz prakse/, Tuzla, 2009.
- Hella Loeve; Basic Sculptural Modeling: Developing the Will by Working with Pure Forms in the First Three Grades, AWSNA, 2006.
- Wildgruber T.; Painting and Drawing in Waldorf Schools, Floris Books, 2012.

POZITIVNO ISKUSTVO U SKIJANJU KAO POTICAJ DRUGIMA

Web stranice:

- <http://www.h-alter.org/vijesti/invaliditet-nije-prepreka-za-skijanje>

RADIONICA ZA RODITELJE

- M. Peteh (2003), Svako slovo nešto novo, Alinea, Zagreb
- E. Slunjski (2006) Kad djeca pišu, broje, računaju..., Stanek d.o.o. Varaždin

PRAKTIČNA PRIMJENA MUZIKOTERAPIJE KOD DJECE SA POSEBNIM POTREBAMA

- Davis, R. i Braun, M. E. (2001): *Dar disleksije*, Alinea, Zagreb
- Gaston E.T. (1986): *Music In Therapy*, The Macmillan Company, New York
- Herljević, I. i Posokhova, I. (2002): *Ri-*

tam, govor, pokret, Ostvarenje, Lekenik

- Hodžić, R. (2005): *Metodika muzike za predškolski odgoj i razrednu nastavu: priručnik za studente i nastavnike*, Svjetlost, Sarajevo
- Ferović, S. (2004): *Metodika muzičkog odgoja za razrednu nastavu, Priručnik za učitelje*, Sarajevo Publishing, Sarajevo
- Kafedžić L. (2011): *Specifičnosti učenika s posebnim potrebama i mjere za uklanjanje prepreka za učenje i podučavanje*, Sarajevo

Web stranice:

- <http://www.musictherapy.org>,
- <http://www.muzikoterapija.rs>,
- <http://faculty.washington.edu>,
- <http://www.scribd.com>,
- <http://hr.wikipedia.org>,
- <http://www.sunshinepianoschool.com>,
- <http://www.musictherapy.org>
- <http://faculty.washington.edu>

UVAŽAVANJE INDIVIDUALNIH KARAKTERISTIKA KOD UČENIKA U POSTOJEĆEM KURIKULUMU

- Alispahić, E. *Kurikulum usmjeren na dijete*, Naša škola br. 59., Sarajevo, 2012.
- Ataras, A. *Darovitost i podbacivanje*, „Studio MS“, Beograd, 2006.
- Bognar, L., Matijević, M. *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
- Cvetković-Lay J., Sekulić-Majurec, A. *Darovito je, što ću s njim?*, Alinea, Zagreb, 1998.
- Đapo, N., Dizdarević, I. i Kolenović-Đapo, J. *Identifikacija intelektualno nadarenih učenika IV razreda osnovnih škola Kantona Sarajevo*, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju, Sveučilište u Sarajevu, 2005.
- Marsh, C. *Kurikulum*, Educa, Zagreb, 1994.
- Piaget, J., Inhelder, B. *Intelektualni razvoj deteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, preveo Milan Milinković, Beograd, 1988
- Previšić, V. *Kurikulum*, Školska knjiga,

Zagreb, 2007.

- Rahimić, Z. (2010) Menadžment ljudskih resursa, Ekonomski fakultet u Sarajevu, Sarajevo
- Shapiro J. *Nema sažaljenja*, Informativni centar za osobe s invaliditetom „Lotos“, Tuzla, 2005.
- Stevanović, M. *Škola po mjeri učenika*, Tonimir, Varaždinske toplice, 2004.
- Vilis, M., Kindl-Hodson, V. *Otkrijte svoj stil učenja*, Edukativni centar Finesa, Beograd, 2004.
- Veljković, V. *Uloga nastavnika/učitelja u obrazovanju djece – Vodič kroz inkluziju u obrazovanju*, Unicef, Duga, Sarajevo, 2009.
- Winner, E. *Darovita djeca*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 2005.

Web stranice:

- pedagogija.skretnica.com
- personal.unizd.hr
- wikipedia.org

NASTAVNA PRIPREMA-DELIĆ ALEMKA

- Pašić, N.: Metodika bosanskog jezika i književnosti, Prosvjetni list, Sarajevo, 1998.
- Lešić, Z.: Čitanka za prvi razred gimnazije, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2003.

TOLERANCIJA I NENSAILJE

- Priručnik za nastavnike o prevenciji nasilja koje uključuje djecu, Save the Children UK, Zenica 2010.

Sadržaj

Opća teorijska pitanja	6
Kreativne terapije u radu sa djecom sa teškoćama u razvoju	6
Izgovorne norme	10
Naša priča.....	13
Lejla i njeni drugari.....	15
Drugačija.....	17
Moje iskustvo sa slabovidnim učenikom.....	18
Naš put ka inkluzivnoj školi	20
Online psihološko-pedagoško i pravno savjetovalište udruženja Malo srce	23
Art terapija kao terapijski pristup radu sa djecom sa intelektualnim teškoćama.....	25
Razvijanje higijensko – zdravstvenih navika kod djece sa smetnjama u razvoju.....	28
Pozitivno iskustvo u skijanju kao poticaj drugima	31
Iskustvo jedne mame.....	33
Prilagođavanje u nastavi u inkluzivnim razredima	35
Primjer prilagođenog programa u nastavi hemije za mjesec oktobar za deveti razred.....	40
Radionica za roditelje	45
Praktična primjena muzikoterapije kod djece sa posebnim potrebama	45
Način i put rješavanja problema	52
Različitost i jačanje grupne povezanosti - radionica.....	55
Rad s djecom i osobama s autizmom.....	57
Moja Almedina.....	59
Uvažavanje individualnih karakteristika kod učenika u postojećem kurikulumu	60
Sportski uspjesi mladih sa teškoćama.....	59
Školsko drvo nastalo saradnjom dvije škole.....	70
Tolerancija i nenasilje	
Pripreme	73
Učimo žmireći: radionica.....	76
Literatura.....	85
Sadržaj.....	89

Finansirano: FEDERALNO MINISTARSTVO OBRAZOVANJA I NAUKE

